

KULTURMILJÖPROGRAM
SVENLJUNGA KOMMUN

SVENLJUNGA KOMMUN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
KULTURMILJÖPROGRAMMETS UPPLÄGGNING OCH MÅLSÄTTNING.....	2
KULTURMILJÖVÅRDENS ORGANISATION.....	6
Samordning av insatser och åtgärder	8
KUNSKAPEN OM KULTURMILJÖN.....	11
KOMMUNENS KULTURHISTORISKA UTVECKLING.....	13
Förhistoria	14
Medeltid – Nyare tid	25
INTRESSEREDOVISNING	43
Rösarp, Kalv socken	45
Kleven, Mårdaklevs socken	49
Gammalsjö, Kalvs socken	54
Trollås, Håcksviks socken	58
Skäremo, Håcksviks socken	63
Landboarp, Håcksviks socken	68
Kinnahus och Mölneby, Östra Frölunda socken	73
Revesjö, Revesjö socken	78
Örsås, Örsås socken	83
Röstorp, Örsås socken	88
Strömsfors bruk, Örsås socken	95
Kärsgårde, Ullasjö socken	100
Ringestena, Sexdrega socken	108
Redslared, Redslareds socken	113
Roasjö, Roasjö socken	118
Läggared, Hillareds socken	124
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter inom Svenljunga kommun	130
Kulturhistoriskt värdefulla broar inom Svenljunga kommun	138

EKONOMISKA STÖDFORMER	171
LITTERATURFÖRTECKNING	175
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	177
ADRESSLISTA	178

FÖRORD

Genom att sprida kunskap om utvecklingslinjer i vår lokala historia – speglad i byggnader, miljöer och monument – vill Svenljunga kommun lägga grunden till ett informationsutbyte mellan enskilda brukare, intresseorganisationer och kommunala förvaltningar i kulturmiljöfrågor.

Det är allas vårt ansvar att se till att spåren efter de näringar och den bebyggelse som har gett karaktär åt vår hembygd bevaras och vårdas.

Svenljunga kommun beslutade år 1982 att i samarbete med Älvsborgs länsmuseum ta fram ett kulturmiljövårdsprogram för kommunen.

Till att utgöra ledningsgrupp för arbetet utsågs kommunstyrelsens ordförande, ordförande i byggnadsnämnden, ordförande i kulturnämnden och kommunens planeringssekreterare.

Länsmuseet gjorde preliminära beskrivningar av ett antal intressanta områden och objekt. Dessa hade valts ut tillsammans med ledningsgruppen och berörda tjänstemän. Detta underlag sändes under 1988 ut på remiss till kommunens hembygdsföreningar.

Svenljunga kommun vill med den här skriften skapa förståelse för de historiska sammanhang som ligger dolda i vårt kulturarv. För att kulturlandskapet skall kunna förstås på rätt sätt, måste hela miljöer och inte bara enskilda monument och byggnader skyddas.

Utan kunskap om vår historia har vi svårt att skönja sambandet mellan förnyelse och bevarande.

Skriften kan därför också användas som ett planeringsinstrument och vill ange riktningen av de insatser som krävs för att vi skall kunna lämna över en väl bevarad kulturmiljö till kommande generationer.

Den innehåller också handfasta rekommendationer, t ex inför restaurering av värdefull bebyggelse och bygglovsärenden. Allt i enlighet med gällande lagstiftning inom bygg- och kulturområdet.

*Underskrift
av
2 pers !*

KULTURMILJÖVÅRDSPROGRAMMETS UPPLÄGGNING OCH MÅLSÄTTNING

Bevarandet och vården av kulturmiljön engagerar idag allt fler människor. Samhället, den byggda miljön och kulturlandskapet, förändras snabbare och på ett mer genomgripande sätt nu än tidigare. Det har blivit viktigt att tillvarata de tillgångar i natur och miljö som inte kan återskapas om de en gång försvunnit.

Ökade krav har riktats mot samhället då det gäller att bevara, vårda och levandegöra kulturmiljön. Samhällets insatser på kulturmiljövårdens område har också ökat under senare år, men ännu återstår mycket arbete innan kulturmiljövårdens intressen säkerställts på ett tillfredsställande sätt. Miljöer och objekt av kulturhistoriskt värde måste också tillförsäkras vård. Härtill kommer problemet med att ansvaret för att bevara kulturmiljön är fördelad på flera händer. Stat, kommun, länsstyrelse, länsmuseum, intresseorganisationer och enskilda har alla sitt ansvar.

Det är viktigt att insatser på kulturmiljövårdens område sker målmedvetet och inte avskilt eller utan samband med annan samhällsplanering. Det är också väsentligt att fastslå hur resurserna skall kunna fördelas och arbetsinsatserna samordnas. Kunskap om och förståelsen för de kulturhistoriska värdena i miljön är dessutom en förutsättning för ett framgångsrikt arbete. Information och vägledning är i många fall ett alternativ till detaljreglering och skyddsföreskrifter. Insatser för att möta människors intresse har därför stor betydelse.

Utgångspunkt för föreliggande kulturmiljövårdsprogram har varit den målsättning som sattes upp för kulturminnesvården och samhällets kulturpolitik i den kulturproposition som antogs av riksdagen 1975. I propositionen betonas bl a att kulturarvet från hela samhällets historia måste bevaras och göras levande.

Kulturmiljövården har länge varit inriktad mot särskilt utvalda objekt. Lagar och resurser har också varit anpassade därefter. Under senare år har uppmärksamheten emellertid riktats mot landskapets helhet och mot samlade miljöer där den historiska kontinuiteten är särskilt tydlig. Kulturlandskapet med fornlämningar och byggnader ger en möjlighet att följa spåren av äldre tiders livsmönster och en inblick i en annan tids näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och estetiska ideal. Den historiska kontinuiteten spelar också en betydelsefull roll för den enskildes känsla av trygghet och förankring i tillvaron.

I de allmänna målen för kulturmiljövården ingår också att främja en decentralisering av verksamheten och en bred förankring av beslut och ansvarstagande.

I en skrivelse i december 1978 uppmanade Riksantikvarieämbetet och Statens planverk länsstyrelser och kommuner att låta upprätta särskilda program för kulturmiljövården. Som en följd härav beslutade Svenljunga kommun 1983-12-21 att låta upprätta ett handlingsprogram för kommunen vad gäller kulturmiljövården.

Sedan mitten av 1970-talet har ett omfattande underlagsmaterial tagits fram av såväl riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, länsmuseet, kommunen, hembygdsföreningar och enskilda personer vad gäller kommunens historiska utveckling. Detta material har i kulturmiljövårdsprogrammet bearbetats för att belysa helheten i kommunens kulturmiljö.

Utifrån materialet har också särskilt skyddsvärda miljöer och objekt framtagits där flera företeelser tillsammans förmedlar en viktig del av kommunens historia. Någon total redovisning av kommunens samtliga kulturminnen ges däremot inte.

I programmet redovisas omfattningen och inriktningen på de insatser som behövs för att ovannämnda kulturmiljöer och objekt skall kunna bevaras och vårdas och därmed behålla sitt värde. Programmet kommer därmed att utgöra ett långsiktigt handlingsprogram och bilda underlag för kommande statliga kommunala och enskilda insatser för att hålla kulturarvet levande.

Kulturmiljövårdsprogrammets målsättning är således att

- * öka kunskapen om kulturmiljön i Svenljunga kommun
- * skapa insikt och medvetenhet om de kulturhistoriska värdena som finns inom miljöerna
- * utarbeta ett för kommunen, länsstyrelsen och enskilda gemensamt kunskaps- och bedömningsunderlag och handlingsprogram
- * redovisa områden av särskilt intresse för kulturmiljövården men även karaktäristiska och värdefulla drag i kulturmiljön som helhet
- * redovisa och samordna resurser, insatser och åtgärder för att kulturmiljön skall behålla sitt värde
- * öppna kulturmiljön d v s utveckla "kulturismen" och insatserna för att göra kulturmiljön tillgänglig och levande
- * informera ägare och brukare för att stimulera till medverkan i kulturmiljövårdsarbetet.

Vid byn Laggared sammanfaller kulturmiljövårdens och naturvårdens intressen. Området som tydligt avspeglar bebyggelseutvecklingen från förhållandevis tid till nutid är sedan november 1987 förklarat som ett riksintresseområde för kulturminnesvården. Odlingslandskapet med inslag av ädellövskog och betad ekskog är även utvärderat som objekt nr 3 inom Svenljunga kommun i länsstyrelsens naturvårdsplan.

Som ett allmänt mål för samhällets kulturpolitik gäller att kulturmiljön skall bevaras och vårdas. Bevarandearbetet skall omfatta hela samhällets historia och inriktas på att ta tillvara samlade miljöer. Kulturmiljöns sociala betydelse är också av stor vikt och får därför inte heller underskattas. I behandlingen av den fysiska riksplaneringens planeringsskede har statsmakterna betonat att arbetet med kulturmiljövården måste föras vidare.

För att svara mot dessa krav måste insatser på kulturmiljövårdens område aktiveras och ansvarstagandet fördelas mellan stat, kommun och enskilda ägare och brukare. Kulturmiljövårdsprogrammet är ett instrument för att initiera och genomföra detta arbete på kort och lång sikt.

Kulturmiljövårdsprogrammet består av fyra huvudavsnitt; nämligen en sammanfattande beskrivning och analys av den kulturhistoriska utvecklingen i kommunen, en intresseredovisning, en allmän åtgärdsdel samt ett handlingsinriktat åtgärdsprogram.

Kulturmiljövårdsprogrammet är en för kommunen, länsstyrelsen, andra länsorgan och enskilda gemensam utgångspunkt vid bedömning av för kulturmiljövården värdefulla miljöer och objekt i Svenljunga kommun.

Programmets kunskapsöversikt, urval och åtgärdsförslag skall ge underlag för information, planeringsinsatser, förordnanden och andra ställningstaganden som berör den byggda miljön och kulturlandskapet. Framför allt betonas en ökad samordning mellan en långsiktig planering inom kulturmiljövården och övrig kommunal och regional planering. I programmet behandlas hur hänsynsansvar och åtgärder bör fördelas.

Beskrivningen och analysen av kulturmiljön motiverar intresseredovisningens urval av miljöer och minnesmärken och placerar dessa i ett vidare kulturhistoriskt perspektiv. Kunskap och medvetenhet om värdena i miljön är vidare ett alternativ till detaljreglering och syftar till att stimulera till insatser genom enskilt initiativ.

I programmet redovisas miljöer och objekt som återger en allmän bild av den kulturhistoriska utvecklingen i kommunen. De kan sägas vara av lokalhistoriskt intresse. I urvalet ingår också miljöer och kulturminnen som tydligare än andra sammanfattar och illustrerar det historiska förloppet och som har ett särskilt skyddsvärde. De är av regional och nationell betydelse.

Från dessa utgångspunkter har formulerats dels ett allmänt åtgärdsprogram för hänsynstagande till kulturmiljön, dels ett särskilt och handlingsinriktat åtgärdsprogram för de mest värdefulla miljöerna.

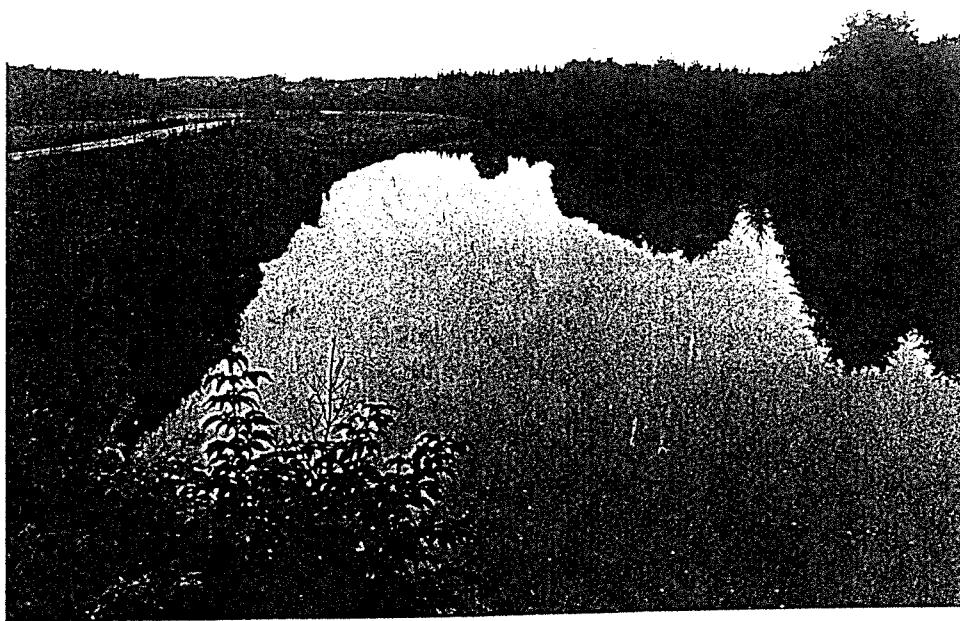
Det allmänna åtgärdsprogrammet är ett hjälpmedel för att åstadkomma ett grundskydd för kulturmiljön. De generella åtgärderna skall syfta till att ta tillvara och utveckla den medvetenhet och opinion som finns för bevarande av miljön. Vidare betonas behovet av att de allmänna hänsynsregler vi möter i olika sektorslagstiftningar beaktas. Det är i första hand en uppgift för kommunen, andra regionala organ och enskilda att genom varsamhet, information och en ansvarsmedveten planering och tillståndsprövning medverka till att det allmänna åtgärdsprogrammet kan realiseras. I kommunen måste bevarandefrågorna samordnas mellan berörda nämnder. Avgörande för programmets betydelse är viljan att använda och ta hänsyn till det i olika beslutssituationer.

I det särskilda åtgärdsprogrammet framhålls kommunens och länsstyrelsens gemensamma ansvar för att de mest skyddsvärda intressena säkerställs och vårdas. Åtgärdsprogrammet är handlingsinriktat och bör ingå i kommunens och länsstyrelsens verksamhetsplanering.

Det särskilda åtgärdsprogrammet är ett led i att vidareutveckla och fullfölja de insatser som påbörjas i arbetet med riksplaneringen och kommunens översiktsplan. Handlingsprogrammet innefattar inte bara de s.k. riksintressena utan även andra värdefulla kulturmiljöer i kommunen som behöver skyddas och vårdas.

I det särskilda åtgärdsprogrammet betonas att bevarandeinsatserna i första hand bör tillgodoses i kommunens egen planering och riktlinjer för markanvändning och byggande. Åtgärderna skall möjliggöra ett starkare hänsynstagande till de intressen som är viktiga från regional och nationell synpunkt. Styrmedlen bör omfatta riktlinjer i översiktsplanen och aktuella områdesbestämmelser jämte helhetssyn i detaljplan. Vidare framhålls vikten av en ansvarsmedveten tillståndsprovning.

Vid sidan av det grundläggande skydd som kan åstadkommas genom kommunens insatser betonas att länsstyrelsen bör ta initiativ till att varaktigt skydda vissa byggnader och landskap. Särskilda förordnanden enligt bl a naturvårdens speciallagstiftning förordas. Det ankommer också på länsstyrelsen att för vissa områden och objekt medverka till att vård- och underhållsåtgärder kommer till utförande. Hit hör bl a att så långt möjligt biträda kommunen och enskilda i fördelningen av lån och bidrag till den värdefulla bebyggelsen. Vården av fornlämningsmiljön och kulturlandskapet bör också utvecklas. Inventering och skötselfrågor inom kulturlandskapet föreslås i ökad utsträckning ske i samverkan med intresseorganisationerna. Samarbetet med riksantikvarieämbetet, länsbostadsnämnden, länsarbetsnämnden och skogsvårdsstyrelsen är i vård- och finansieringsfrågor av stor betydelse.

Ätrons dalgång utgjorde under medeltiden en viktig förbindelseled mellan den danska Hallandskusten och det inre Västergötland. I samband med de ständiga gränsstriderna användes även vägsträckningen i militärt syfte för transporter av trupper och förnödenheter. För att stärka gränslinjen uppfördes ett antal fästen och fasta hus längs viktiga passager och väglinjer. Idag minner dessa befästningsanläggningar och den på 1650-talet anlagda gästgivaregården vid Mårdaklev om Ätradalens betydelse i äldre tid.

KULTURMILJÖVÅRDENS ORGANISATION

I de inledande bestämmelserna i Kulturminneslagen slås fast att "det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas".

Genom information och kunskapsförmedling ökas förståelsen för de kulturhistoriska värdena och genom rådgivning och stödåtgärder främjas insatser för vård och bevarande. Härvidlag har kulturminnesvårdens företrädare en viktig roll alltifrån enskildas och intresseorganisationers insatser på det lokala planet till riksantikvarieämbetet på riksnivå.

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET OCH STATENS HISTORISKA MUSEER

SVENLJUNGA KOMMUN
Kommunkontoret

Kommunen

Kommunen har genom sitt planmonopol ett primärt ansvar för att kulturminnesvårdens intressen likaväl som andra allmänna intressen beaktas i den fysiska planeringen. Detta ansvar har ökat sedan den nya plan- och bygglagen och naturresurslagen (PBL/NRL) samt kulturminneslagen (KML) införts.

Byggnadsnämnden har genom bygglovsprövningen ansvaret för bebyggelsens utformning och miljöanpassning och icke minst hänsynstagande till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse enligt PBL/NRL. Byggnadsnämnden har genom PBL fått en aktivare roll och större möjligheter att ställa krav på anpassning och hänsyn. Byggnadsnämnden har också en ökad rådgivande funktion, inte minst i de fall där byggnadslov ej erfordras.

Fastighetsnämnden har ett motsvarande ansvar vad gäller kommunens fastighetsbestånd och i sin energirådgivning. Genom förmedlingsorganet handlägges ansökningar om statliga lån och bidrag vid ny- och ombyggnader, bl.a. sådana som är kulturhistoriskt betingade.

Kulturnämnden har till uppgift att främja den kulturella verksamheten och har ett allmänt bevakningsansvar för kulturmiljön och utgör remissinstans i plan- och byggnadsfrågor. Kulturnämnden tar initiativ till inventeringar och andra bevarandeinsatser samt informerar om och levandegör kulturmiljön på olika sätt.

Fritidsnämnden kan i samband med planering och åtgärder för fritidsverksamheten medverka till att kulturmiljön görs levande och tillgänglig för allmänheten.

Riksantikvarieämbetet

Som central förvaltningsmyndighet för kulturmiljövården har riksantikvarieämbetet ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, fornlämningar och kulturmiljöer. De lagar som reglerar detta är bl.a. kulturminneslagen, plan- och bygglagen och naturresurslagen.

Riksantikvarieämbetet beslutar om fornfynd, statliga byggnadsminnen, kyrkor, kyrkliga inventarier och utförelse av vissa äldre kulturföremål. "Ämbetet" skall även följa den regionala kulturmiljövården och genom information, råd och anvisningar biträda länsstyrelserna i ärenden som rör denna. Riksantikvarieämbetet får överklaga beslut av domstol eller annan myndighet enligt kulturminneslagen.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är en regional myndighet för kulturmiljövården och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen. Länsstyrelsens kulturhistoriska expert länsantikvarien på kulturmiljöenheten:

- bevakar kulturmiljövårdens intressen inom den regionala samhällsplaneringen,
- lämnar råd till kommuner i bl.a. planfrågor och andra frågor som berör kulturmiljön,
- handlägger och beslutar i ärenden enligt kulturminneslagen kap. 1 om fornminnen, kap. 3 om byggnadsminnen, kap. 4 om kyrkliga kulturminnen (begravningsplatser),
- ansvarar för att behövliga vårdarbeten kommer till stånd,
- ansvarar för vård av vissa fornlämningar och byggnader,
- medverkar vid fördelningen av de ekonomiska stödformer i form av lån och bidrag som avsatts för vård och underhåll av kulturlandskapet och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

Länsmuseet

Länsmuseet ansvarar för vissa delar av kulturmiljövården och medverkar bl.a. med utredningar och bedömningar av ärenden som handläggs av länsantikvarien på länsstyrelsen. Länsmuseet granskar som kulturhistorisk expert kommunala plan- och byggfrågor och lämnar råd och hjälp åt såväl kommuner som åt enskilda i frågor som rör våra kulturminnen. Länsmuseet yttrar sig till riksantikvarieämbetet i ärenden som rör förändringar av kyrkor, utför antikvariska kontroller, dokumentationer, bebyggelseinvesteringar, kulturmiljövårdsprogram och arkeologiska undersökningar.

Hembygdsrörelsen

De ideella hembygdsföreningarna har sedan 1900-talets början spelat en viktig roll som opinionsbildare på kulturvårdens område och i praktiskt arbete med att bevara och vårda kulturhistoriskt värdefulla föremål, byggnader och miljöer. I Svenljunga kommun finns tolv hembygdsföreningar som har en mycket viktig roll att sprida kunskap och förståelse för bygdens speciella kultur- och miljövärden.

Enskilda insatser

För såväl kulturlandskapet som byggnadsvården har enskildas insatser haft en avgörande betydelse. Härigenom har viktiga delar av kulturmiljön med ängslyckor, hagmarker, fornlämningar, gårdsbebyggelse och hägnader bevarats. En byggnads allra säkraste skydd är exempelvis ägarens eller brukarens eget intresse och vilja att underhålla den. Att stimulera enskildas engagemang på byggnads- och kulturvårdens område hör därför till en av kulturmiljövårdens viktigaste uppgifter.

Samordning av insatser och åtgärder

Kulturmiljöprogrammet för Svenljunga kommun ger uttryck för hur den regionala kulturminnesvården kan samordnas mellan den enskilde, kommunen och staten. Det ger en helhetssyn över kulturmiljövården i kommunen samtidigt som bevarandeintressena sammanvägts.

Genom kulturminnesvårdens omorganisation 1976 finns en fungerande organisation och ansvarsfördelning för planering, säkerställande och skötsel mellan riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen och länsmuseum. Genom naturresurslagen (NRL) och plan- och bygglagen (PBL) som infördes den 1 juli 1987 har också kommunernas ansvar ökat betydligt vad gäller såväl utformningen av den lokala miljön som att tillgodose kulturmiljövårdens intressen. Även i den nya kulturminneslagen (KML) som trädde i kraft den 1 januari 1989 slås i dess inledande bestämmelser fast att "det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö". Ansvaret för vårt kulturarv delas således av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall således se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

Detta innebär för kommunens del att kulturmiljövårdsfrågorna måste ges en annan tyngd i den kommunala verksamheten än tidigare. Samtliga nämnder och förvaltningar måste vara medvetna om kulturminnesvårdens krav på allmän hänsyn. Ett särskilt ansvar för kulturmiljön har byggnadsnämnden och kulturnämnden inom sina ansvarsområden. Bevarandeintressena måste också samordnas på nämndplanet.

Ärenden som berör kulturhistoriskt intressanta delar i kommunen bör därför i ökad omfattning beredas i samarbete mellan byggnadsnämnden och kulturnämnden. Hit hör bl.a. uppgiften att fullfölja det allmänna åtgärdsprogrammet som bl.a. ger uttryck för kommunens huvudansvar för att med stöd av bl.a. plan- och bygglagens paragrafer ta tillvara tillgångarna i bebyggelsemiljön och kulturlandskapet.

I kulturmiljövårdsprogrammets intresseredovisning har kommunen och läns museet pekat ut miljöer där de kulturhistoriska intressena är så framträdande att de behöver skyddas och vårdas genom särskilda åtgärder och ställningstaganden. I kommunens och facknämndernas uppgifter måste därför också ingå att tillsammans med länsstyrelsen och läns museet ta initiativ till mer långtgående åtgärder för bevarande.

Den naturliga utgångspunkten för denna samverkan är den ansvarsfördelning som råder mellan kommun, stat och enskilda då det gäller att genom planläggning, förordnanden och vård säkerställa kulturhistoriska intressen. I den kombination av insatser som föreslås i åtgärdsprogrammet illustreras den växelverkan som i regeltillämpningen råder mellan stat och kommun.

Prioriteringar och ställningstaganden till programmets olika åtgärdsförslag bör ske i nämndernas arbete med budget och verksamhetsplaner. Tidpunkten för initiativ och genomförande kan på så sätt vägas gentemot nämndens övriga uppgifter och behovet av särskilda resurser fördelas över en längre tidsperiod. Programmets åtgärdsdel utgör också länsantikvariens handlingsprogram och ingår i länsstyrelsens verksamhetsplanering.

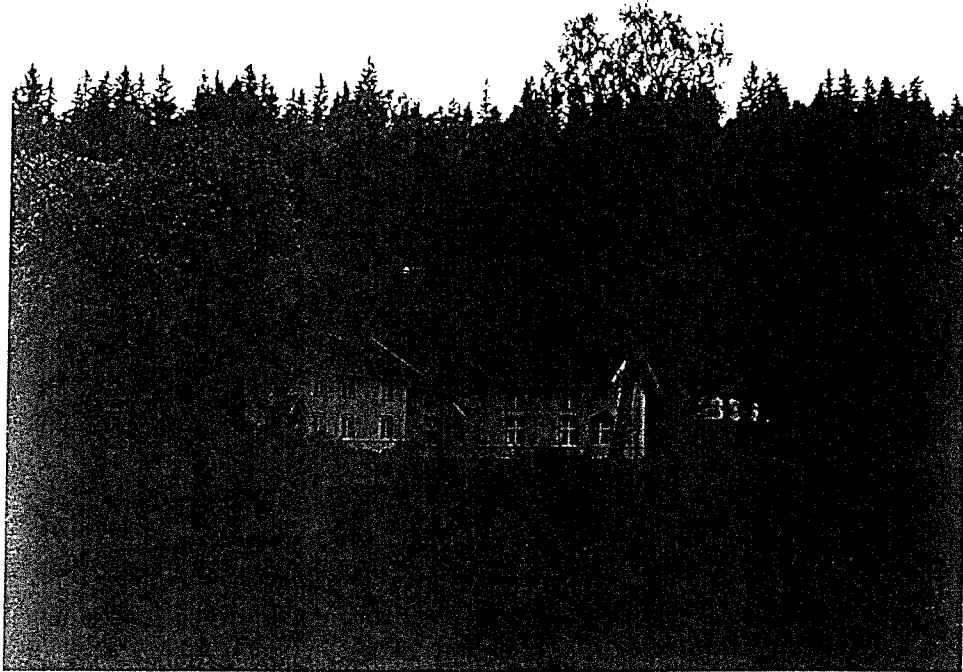
Det är viktigt att samarbetet med hembygdsrörelsens och naturvårdsföreningarnas företrädare kan förstärkas och vidareutvecklas. Det är i första hand en uppgift för kulturnämnden att ta tillvara och utveckla dessa resurser. Kulturnämnden bör också få huvudansvaret att samordna föreningarnas medverkan i genomförandet av programmets åtgärdsförslag.

I kulturmiljövårdsprogrammet redovisas också områden och förslag till åtgärder som berör andra regionala myndigheters verksamhet t.ex. länsbostadsnämnd, lantbruksnämnd, skogsvårdsstyrelse och turistförbund. Detta kan gälla bl.a. de stödformer samhället avsatt för ombyggnad och underhåll av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, vård av byggnader och kulturlandskap, sevärdhetsservice för turismen etc. I uppgiften att bevara värdefulla kulturlandskap betonas även det gemensamma ansvaret mellan kulturmiljövården och de som företräder de areella näringarna. Det tillhör i första hand länsstyrelsen men också kommunens uppgifter att i samverkan med dessa verksamheter föra fram kulturmiljövårdens intressen.

Som en grund för att samordna och fullfölja de olika insatser och åtgärder som formuleras i programmet bör

- * kommunens byggnadsnämnd och kulturnämnd inom ramen för sina respektive uppgifter initiera och fullfölja de åtgärder som ryms inom kommunens ansvarsområde för kulturmiljövården
- * kommunens byggnadsnämnd och kulturnämnd tillsammans med länsstyrelsen och läns museet vidareutveckla insatserna för information och samarbete med ägare och brukare av kulturhistoriskt värdefulla fastigheter
- * kommunens byggnadsnämnd regelmässigt höra läns museet i ärenden som berör kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer
- * kommunen genom fortsatt och ökat stöd engagera intresseorganisationerna i fullföljandet av programmets åtgärdsförslag

- * länsstyrelsen inom ramen för sina uppgifter i samhällsplaneringen beakta de utpekade intressena i kommunen och samordna urval och olika åtgärdsförslag med andra regionala myndigheters och organs verksamhet
- * länsstyrelsen tillsammans med läns museet biträda kommunen med utredningar som anknyter till kulturmiljövårdens speciallagstiftning jämte övrigt planeringsunderlag av betydelse för kulturmiljövården.

Miljön vid Klevs skansar f d gästgiveri och nuvarande hembygdsgården är ett bra exempel på hur en samordning av insatser från såväl Riksantikvarieämbetet som länsstyrelsen, landstinget, kommunen, stiftelser och föreningar till slut kan nå ett bra resultat.

KUNSKAPEN OM KULTURMILJÖN

Kunskap om kulturlandskapet med fornlämningar, äldre bebyggelse och andra kulturhistoriska minnesmärken får vi i huvudsak från de övergripande inventeringar som sker genom riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, länsmuseum och kommunen. Vid sidan härav utför den lokala bygdeforskningen, hembygdsföreningar och olika intresseorganisationer ett omfattande arbete med arkivstudier och detaljundersökningar för att fördjupa och komplettera faktaunderlaget. Den samlade kunskapen bildar utgångspunkt dels för urval av kulturhistoriskt betydelsefulla miljöer och objekt, delvis vid avvägningar om förändrad markanvändning och bevarande, samt i mark- och byggnadsvårdsfrågor. Materialet fyller också en viktig uppgift i kontakten med enskilda då det gäller att genom samråd och information förbättra hänsynen till de kulturhistoriska intressena.

Fornminnesinventering

Ett av kulturminnesvårdens viktigaste arbetsinstrument är fornlämningsregistret. Detta har sedan 1938 upprättats i anslutning till riksantikvarieämbetets rikstäckande fornlämningsinventering för den ekonomiska kartan med s.k. run-R. Vid riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen och länsmuseum finns ett fullständigt register över länets fornlämningar.

Fornminnesinventeringen för den ekonomiska kartan i Älvsborgs län påbörjades 1959 då även Svenljunga kommun kartlades och inventerades för första gången. Det finns omkring 600.000 hittills kända fornlämningar i landet. Älvsborgs län har omkring 16.000 av dessa, varav omkring 13.000 registrerats i Älvsborgsdelen av Västergötland.

Fornlämningsregistret reviderades till stor del under åren 1984 och 1987 av riksantikvarieämbetets dokumentationsbyrå inför den förnyade utgivningen av ekonomiska kartan. Antalet registrerade fornlämningar i Svenljunga kommun har därefter ökat mycket kraftigt.

Byggnadsinventering

Inom Älvsborgs län finns omkring 115.000 bebyggda fastigheter fördelade på 18 kommuner. På uppdrag av olika kommuner har länsmuseum under tidsperioden 1969–87 inventerat närmare 60.000 fastigheter (65 %), varav omkring 6 % redovisats som kulturhistoriskt värdefulla.

I Svenljunga kommun genomfördes en kulturhistorisk byggnadsinventering under åren 1984–85.

Inventeringarnas grundläggande syfte har varit att öka kunskapen dels om enskilda byggnader, dels att avgränsa ett antal områden där de kulturhistoriska miljövärdena ansetts särskilt framträdande. På grundval av dessa förslag, kan kulturmiljövårdens önskemål på utformning, anpassning och varsam hantering av enskilda objekt och miljöer ges ett rimligt hänsynstagande.

Inventeringar av kyrkor, prästgårdar och församlingshem

De svenska kyrkobyggnaderna och kyrkomiljöerna har av hävd en central plats inom kulturmiljövården. Svenska kyrkans kyrkobyggnader representerar ett rikt bestånd av byggnadshistorisk och konsthistoriskt värdefulla byggnader, som oavsett åtnjuter ett villkorslöst skydd mot förändringar.

Som underlag för bedömningar av åtgärder som berör detta byggnadsbestånd, har läns museet i samverkan med församlingarna åren 1979–1980 inventerat och karakteriserat samtliga länets kyrkor och dess inventarier.

Under åren 1973–1974 utfördes en inventering av prästgårdar inom Karlstad stift. 1976–1977 kompletterades materialet med samtliga prästgårdar och församlingshem belägna inom Skara och Göteborgs stift.

Broinventering

Läns museet och länsstyrelsen genomförde under åren 1977–80 en inventering av länets broar. Målsättningen för detta arbete var att genom de bevarade broarna kunna belysa den teknik och kommunikationshistoriska utvecklingen i länet. Västgötadelen omfattar över 1.600 broar, varav 320 redovisas som kulturhistoriskt värdefulla. Av dessa har 72 broar bedömts som betydelsefulla från kulturhistorisk synpunkt att de betraktas som särskilt skyddsvärda.

Naturinventering

Inventering och planering inom allmän naturvård har i Älvsborgs län pågått sedan mitten av 1960-talet och redovisas i länets naturvårdsplan "Natur i Älvsborgs län, inventering och handlingsprogram för allmän naturvård 1976". I naturvårdsplanen behandlas flera av kulturmiljövårdens och naturvårdens gemensamma intressen.

Stenvalvbron i två spann över Ätran i Östra Frölunda socken är utvärderad i grupp 1A i samband med broinventeringen i kommunen 1979–1980. Bron som är byggd i råhuggen sten i kall mur under 1847–1849 har strömkoner vid pelarens upp- och nedströms sidor och murverket stöttas med ankarslutar av järn.

KOMMUNENS KULTURHISTORISKA UTVECKLING

Det märkliga med vårt kulturarv är inte i första hand de enstaka praktmonumenten utan kulturlandskapet i sin helhet med sina många lämningar och tidsbilder från tidigare epoker. Fornlämningar, bebyggelse och gamla odlingslandskap lever kvar inte bara som historiska minnen. De är också en kulturell, social och ekonomisk resurs som vi måste värda och utveckla.

Det är en viktig uppgift att förbättra kunskapen om de faktorer i samhällsutvecklingen som satt sin prägel på miljöns innehåll och utformning. Vi vill därför främst beskriva hur samspelet mellan människa, natur, tradition och utveckling försiggått under olika tider. Beskrivningen av kommunens kulturhistoria ger dessutom motiv för att peka ut miljöer och minnesmärken som särskilt tydligt belyser denna utveckling.

Fornåkrar vid Laggared.

Svenljunga kommun omfattar i huvudsak sydöstra delen av det gamla Kinds härad. Namnet KIND har sitt ursprung i fornnordiskan och betyder ungefär "hemvist för (en viss) ätt eller folkstam". I skriftliga källor uppträder namnet första gången år 1270.

Kinds härad är det största i Älvsborgs län. Redan i den äldre Västgöotalagen uppges att där fanns 39 kyrkor och 38 socknar. Också socknarna var ytmässigt förhållandevis stora i synnerhet i den södra delen av häradet, vilket sammanhänger med den låga befolkningstätheten

i området. Då varje socken skulle bäras upp av ett befolkningsunderlag, av lämplig storlek, blev följden att socknarna i de glesbefolkade skogsbygderna ofta blev flera gånger större än de i slättbygderna.

Kommunen omfattar idag 14 socknar: Hillared, Holsljunga, Håcksvik, Kalv, Mjöbäck, Mårdaklev, Redslared, Revesjö, Roasjö, Sexdrega, Svenljunga, Ullasjö, Örsås och Östra Frölunda. Topografin är omväxlande med skog och mossmarker, ofta brutna av höga långsträckta platåbildningar. Dessa sträcker sig i nordsyd eller nordost-sydvästlig riktning efter den senaste inlandsisens rörelseriktning. Området genomflytes från norr till söder av Ätran med dess biflöden Assman och Lillån och har dessutom stor sjörikedom varav Holsjön och Fegen samt Kalvsjön i söder är de största.

Förhistoria

Äldre stenåldern

För cirka 10.000 år sedan var Sjuhäradsbygden en halvö alldeles nedanför sydsidan av inlandsisen. Denna hade då dragit sig tillbaka från Götaland och sydkanten av den mäktiga iskalotten över norra Skandinavien och Finland och hade tillfälligt blivit stående i höjd med mellersta Vänern och Vättern. Sjuhäradsbygden var således Europas nordligaste fastland vars yttersta udde sträckte sig ända fram till isranden. Både före och efter isens tillfälliga stopp genomgick landskapet stora och ständiga förändringar. Landmassan höjde sig när tyngden från istäcket lättade samtidigt som smältvattnet fick vattennivån att stiga. De delar av Sjuhäradsbygden som idag ligger bortåt 120 meter över havet täcktes dock aldrig av havsvattnet utan smälte fram direkt under isen.

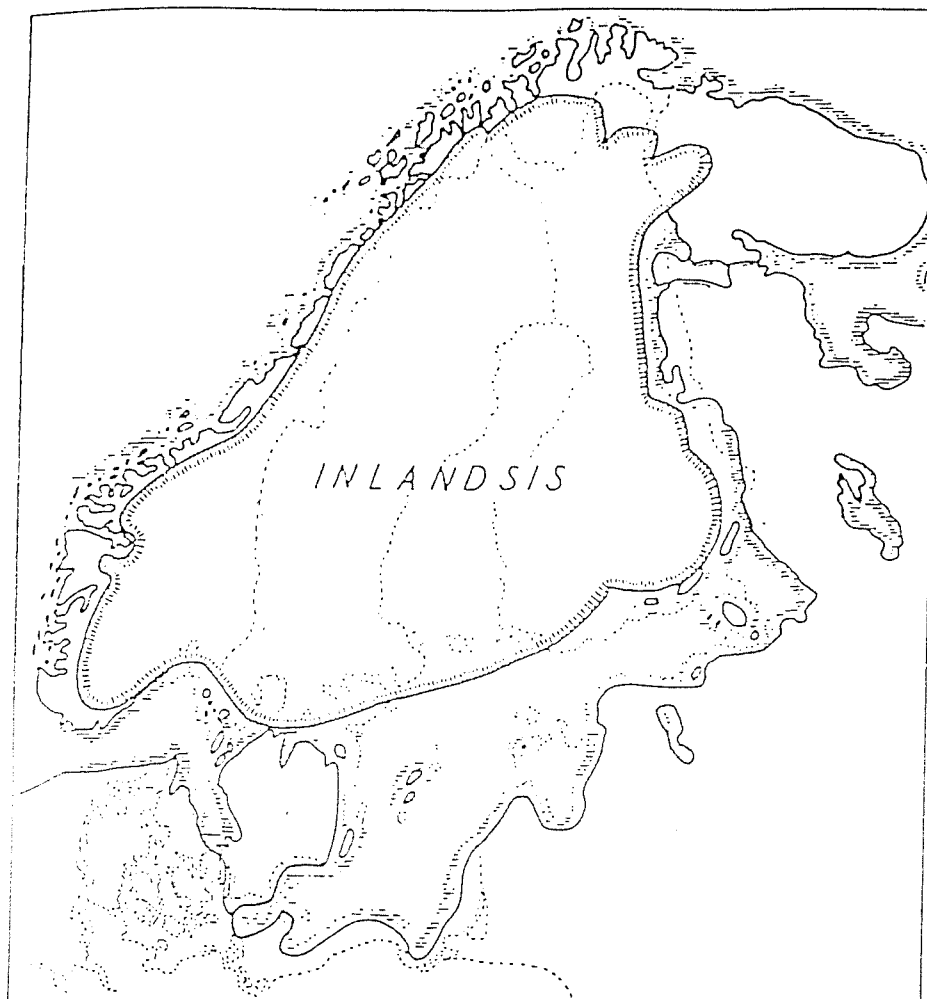
De första människorna som nådde dessa bygder följde troligtvis renens vandringar. Sannolikt sökte sig Viskans och Ätrons fornfjordar inåt landet på sina jaktexpeditioner. De äldsta spåren efter människor i Sjuhäradsbygden består av skivyxor vilka återfunnits i Viskans dalgång, i nuvarande Borås stad strax nordost om Ulricehamn.

Tiden mellan isens avsmältning och 3000 f.Kr brukar kallas för den äldre stenåldern men benämns idag lika ofta för fångststenåldern.

TIDSTAVLA

Arkeologisk periodindelning

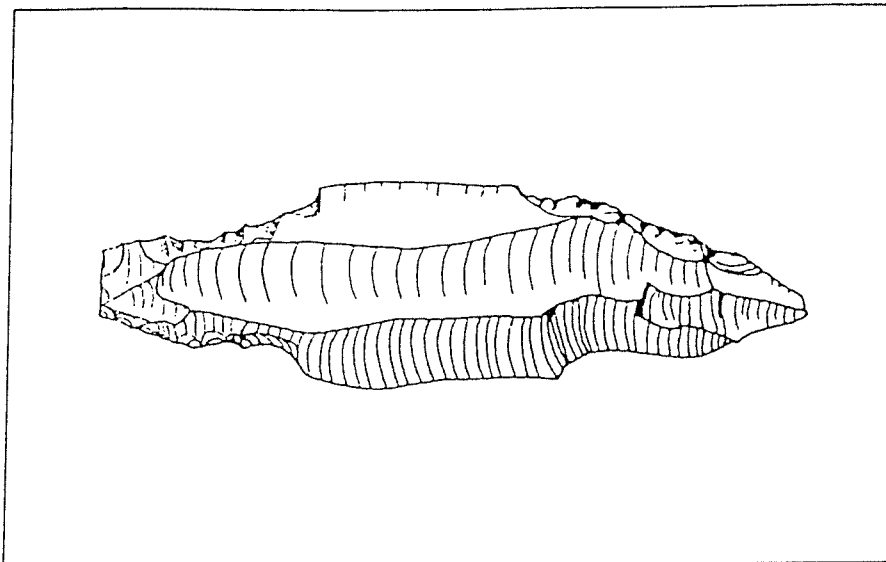
Tids- period	Skede	Exempel i Sjuhäradsbygden			
1050 e Kr 800 e Kr 600 e Kr 400 e Kr 200 e Kr Kr f	Medeltid				
	Vikingatid	Olsbrostenen, N Åsarp socken	Yngre	Järnålder	
	Vendeltid	Timmele, Timmele socken			
	Folkvandringstid	Sjötofta, Sjötofta socken			
	Yngre romersk järnålder	Stommen, Tärby socken			
	Äldre romersk järnålder	Komosse, Strängsered socken	Äldre		
	Förromersk järnålder	Månstads kyrkby, Månstad socken			
500 f Kr 1100 f Kr	Yngre bronsålder	Kilaberg, Berghem socken	Yngre	Bronsålder	
	Äldre bronsålder	Stora rör, Örby socken	Äldre		
1800 f Kr 2400 f Kr 3200 f Kr 4200 f Kr	Senneolitikum	Skogsbokistan, N. Säm socken	Neolitikum	Yngre stenålder	
	Mellanneolitikum	Sjön Fegen			
	Tidigneolitikum	Alvared, N. Åsarp socken			
	Atlantisk tid Boreal tid Preboreal tid Yngre dryas	Norrby skola, Borås Lindhult, Horred socken	Mesolitikum	Äldre stenålder	

För 10.000 år sedan var Sjuhäradsbygden en halvö alldeles nedanför sydsidan av inlandsisen.

Ur: "Känn Sjuhäradsbygden" Del I Arkeologi.

Bearbetat fyndmaterial och stenålderboplatser i nuvarande skogsbygder och oftast vid småsjöar i kommunen indikerar en tidig fångstnäring. Inte någon enda stenåldersboplatser i Sjuhäradsbygden är systematiskt utgrävd eller exakt daterad. Av fynd och boplatsernas belägenhet livnärde sig de första människorna i området på att fånga fisk, säl och skaldjur och att samla musslor och fågelägg. Vid Mårdaklev har återfunnits en tidig yxtyp kallad kärnyxa och i Ullasjö har fynd gjorts av mikrosån dvs eggjar till harpuner och rester efter tillverkning av dem.

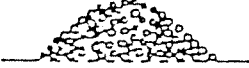
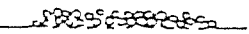
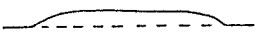
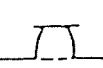
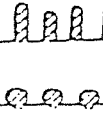
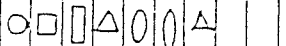
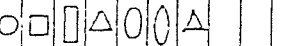
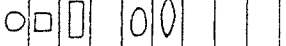
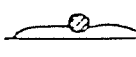
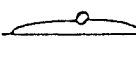
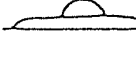
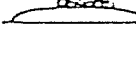
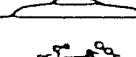
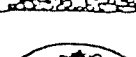
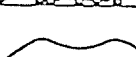
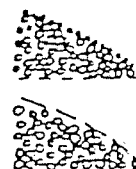
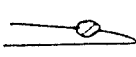
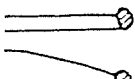
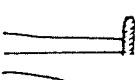
Det äldsta spåret efter människor i Sjuhäradsbygden; en kraftig pilspets i flinta. Pilspetsen kommer från Knätte socken norr om Ulricehamn och finns på Borås museum. Naturlig storlek.

Teckning: Eva Crafoord-Jonsäter.

Ur: "Känn Sjuhäradsbygden" Del 1 Arkeologi.

På några öar i sjön Fegen på holmarna kring Svinö, Hallö och Sandö gjordes i början av 1900-talet smärre utgrävningar varvid bearbetad flinta samlades in. Flintan är maximalt utnyttjad vilket är karaktäristiskt för ett område utan naturliga flintförekomster. De kortfattade rapporterna från utgrävningarna vid Fegen berättar att fynden hittades såväl på stranden som en halvmeter ut i vattnet. Många bitar är eldskadade. Av erfarenhet vet man att på platser med sådan flinta återfinns ofta eldstäder. I ett fall skriver utgrävaren om ett sotfärgat lager på en halv meters djup under markytan, som skulle ha kunnat vara ett lager med gammalt avfall från en boplats. Så pass mycket avfall tyder på att det inte bara var frågan om tillfälliga lägerplatser eller jaktstationer ute på öarna. Boplatserna ingår i ett mönster av lämningar i sjösystemen som börjar öster om Göteborg och sträcker sig bort mot det sydsvenska höglandet. Andra fynd visar på att varor byttes eller cirkulerade inom detta område eller avspeglar säsongsmflyttningar. Exempel på handel eller cirkulation av varor är de lihultyxor som i enstaka exemplar har återfunnits i Mårdäkleiv i Åtrådalen. Lihultsyxorna är det första inhemska tillverkade yxorna med slipad egg som började bli vanliga på 4000-talet f.Kr. De är tillverkade av diabas som förekommer i stor mängd i Halle- och Hunneberg och lokalt i Bohuslän.

Fornlämningstyper

GRUPPER	Jordfri (eller närmast jordfri) stenfyllning	Fyllning av jord (eller jord och sten) med grästorvsyta	Anläggningar byggda av utvalda stenar (utan fyllning)
TYPER	välvd profilkurvatur Röse	 Hög	 Rest sten Klumpsten Uppollad sten
	flack profilkurvatur Stensättning av stenfyllning	 Stensättning övertorvad	 Järnålders-dös Stenkrets
VARIANTER	form 		
	rund kvadratisk rektangulär triangulär oval skeppsförmig treuddig regelbunden	rund kvadratisk rektangulär triangulär oval skeppsförmig treuddig regelbunden	rund kvadratisk rektangulär oval skeppsförmig regelbunden
Special- termer	(långröse) treudd 	(långhög) treudd 	domarring skeppssättning
KONSTRUKTIONS- DETALJER	I mitt Mittblock Mittsten Grovklol Mitt hög Mitt röse Mittsten-sättning Kista Körnröse Insjunkning	I yta Yttäckning Stenkedja	I kant Brätte Kantkedja Körnsten Kantvall Kantränna Kallmurad kant

Schema över använda beteckningar på förhistoriska gravanläggningar. Schemat avser synliga gravar och bortser från stenkammargravar under flat mark. Efter K.G. Selinge Arkeologi i Sverige 1984.

Yngre stenåldern

Den yngre stenåldern som omfattar perioden mellan 3000–1055 f.Kr. brukar också benämnas bondestenåldern. I stället för att följa villebrådet i sin omgivning lyckades människorna tämja vissa djurarter och i stället för att samla örter började man att odla speciella grässorter. Detta var ingen revolutionerande händelse utan en mycket långsam process. Att hitta konkreta spår av det äldsta åkerbruket är mycket svårt då det primitiva jordbruket bedrevs med ett minimum av tekniska hjälpmedel. Ett antal lösfynd av föremål som förknippas med jordbruk har dock gjorts i form av lerkärl, skärar och slipade yxor av flinta samt stenyxor med skafthål. Skafthålsyxorna är lokalt tillverkade och spridda över praktiskt taget hela Sjuhäradsbygden och alla stadier av tillverkningsprocessen är representerade.

En följd av jordbrukets utveckling eller i varje fall av större bofasthet är att en del döda begravdes i synliga gravmonument, uppförda av kraftiga stenhällar. Sådana gravtyper är dösar, gånggrifter och hällkistor. Vid sidan av detta gravskick förekom även s.k. flatmarksgravar där den döde grävdes ner i marken i individuella gravar. Denna sed anses representera den s.k. stridsyxekulturen. Det vanligaste sättet att begrava de avlidna mot slutet av stenåldern var dock i de ovan nämnda hällkistorna. De består av ett rektangulärt rum av resta stenar som ibland är indelat i flera rum med hål i mellan väggarna. Till skillnad från dösar och gånggrifter förekommer hällkistor i hela södra Sverige och i Sjuhäradsbygden ligger de i ett brett stråk längs sjösystemen. Av de cirka 80 hällkistor som är registrerade är inte mindre än 20 stycken utgrävda. I Svenljunga kommun återfinns 7 hällkistor i Redslared, Sexdrega, Östra Frölunda och Örsås socknar varav 2 har grävts ut. En i Revesjö på 1800-talet och en i Östra Frölunda år 1945. I hällkistorna som var familjegravar har enstaka fynd gjorts som tyder på en viss fjärrhandel.

Mot slutet av stenåldern försköts tyngdpunkten i Sjuhäradsbygdens kulturutveckling norrut från fornfyndarna och sjöarna i gränsområdena.

Bronsåldern

Redan under bronsåldern förekom metallföremål i Norden men det var först omkring 1500 f.Kr. som bronzen på allvar kom att utgöra ett betydelsefullt material vid sidan av stenen vid föremålstillverkningen. Brons är en legering mellan koppar och tenn. Eftersom råmaterialet för framställningen inte fanns tillgängligt i Norden måste en import ske söder ifrån. Varuutbytet med andra folk och kulturer påverkade i sin tur den inhemska samhällsstrukturen med både ekonomiska och sociala skillnader mellan människor som följd. Den sociala skiktningen under bronsåldern avspeglas i bl.a de närmast monumentala gravanläggningarna samt i gravgåvor från denna tid. Parallellt med metallhantverket och de utvidgade kontakterna med andra folk utvecklades också jordbruket som huvudsakligen var baserat på boskapsskötsel. Att identifiera och återfinna boplatser från bronsåldern är mycket svårt. Inga konstruktionsdetaljer såsom husgrunder har återfunnits i Sjuhäradsbygden. Genom utgrävningar på andra platser i Norden vet man dock att husen säkerligen var s.k långhus eller s.k grophus. Långhusen var funktionsindelade med en bostadsdel och en förråds- eller bostadsdel medan grophusen som hade ett hyddliknande utseende hade skilda funktioner. Analyser från delar av Kinds härad visar att antalet gårdar under bronsåldern utgjordes av en till två gårdsenheter. Gårdarnas belägenhet har förflyttats efterhand som den jord- och boskapsbrukade marken utarmades. Vid bl.a Gutterpsån i Redslareds socken återfinns ett grav- och boplatansområde med en kombination av gravrösen och odlingsrösen.

De vanligaste gravformerna under bronsåldern var rösen, stensättningar och s.k. storhögar. Några gravar av den senare typen finns dock inte i Sjuhäradsbygden. Rösen och stensättningar förekommer däremot i en så stor omfattning att man kan tala om Sjuhäradsbygden som ett koncentrationsområde för dessa gravtyper i Västsverige. Rösena i Svenljunga kommun förekommer både enstaka och samlade i mindre grupper. Rösena är uppbyggda av i regel jämnstora stenar med en oftast markant välvd profil. I en del fall begränsas rösena av kantkedjor eller av vällagda brätten. Kistkonstruktionen utgörs av såväl trä som sten. Rösena är i regel belägna på åschrön eller på topplägen av berg och är företrädesvis knutna till större och mindre vattendrag. Den andra dominerande gravformen från denna tid är stensättningen med kal stenfyllning. Stensättningar förekommer rikligt över hela Sjuhäradsbygden. Ytterligare en gravform som kan kopplas till bronsåldern är skeppssättningen. Den enda skeppssättningen i Sjuhäradsbygden är belägen vid Mölnared sydost om Laggareds by i Hillareds socken. Den är 19 meter lång och 2,5 meter bred. De kantställda relingstenarna är 0,5 – 1,2 meter långa och 0,1 – 0,4 meter höga. Den östra långsidan av graven är bäst bevarad. Stävstenarna saknas.

Hällristningar och skålgropsförekomster anses allmänt tillhöra bronsåldern. Hällristningar med fotsulliknande former och bandformiga ristningar har återfunnits på ett par ställen utmed Ätradalen i norr. Skålgropsförekomster förekommer däremot rikligt i Sjuhäradsbygden medan endast ett fåtal hållar har återfunnits i Svenljunga kommun och då i socknarna Örsås och Svenljunga. Skålgropar är runda, inhuggna gropar vanligtvis 2 – 5 cm i diameter och 1 – 3 cm djupa. Sannolikt har de fyllt ett religiöst eller magiskt syfte. Vanligtvis ligger skålgropsförekomsterna i direkt anslutning till åkermark och allt talar för att skålgroparna och åkeryrnas upptagande tillhör samma tid.

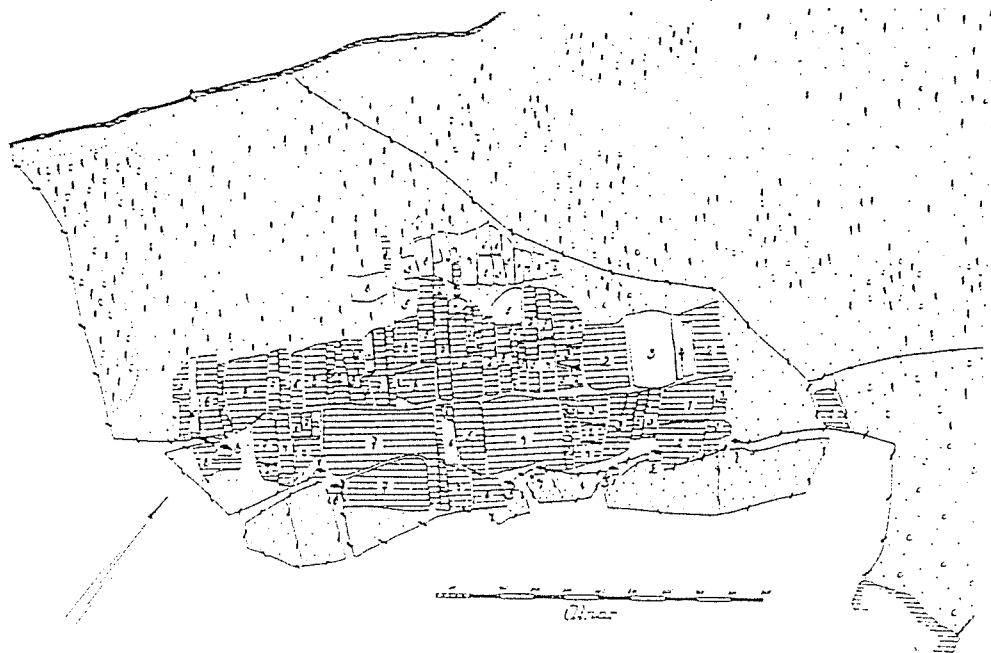
Merparten av påträffade bronsföremål i Sjuhäradsbygden utgörs i huvudsak av yxor men också svärd, dolkar och spjutspetsfragment har återfunnits. De flesta föremålen har hittats i Ätrands dalgång men fyndplatser finns även utmed Viskans nedre lopp. Vid en bro över Assman i Örsås socken har en kantyx påträffats. Yxan som är närmare 2 dm lång, påträffades på ca 1/2 meters djup i ån under en sten, vilket betecknas som ett närmast otroligt fyndställe för ett förhistoriskt föremål.

Avsaknaden av bronsgjutarföremål, såsom deglar eller gjutformar, från Sjuhäradsbygden kan tyda på att lokalt bronslantverk ej har förekommit i dessa trakter. De bronsföremål som påträffats kan istället påvisa ett varuutbyte med andra områden. Viskans och Ätrands dalgångar med biflöden har därvid utgjort förbindelselänkar med omkringliggande bygder. Åarna har fungerat som kommunikationsleder och livsnerv för dessa bygder under hela den förhistoriska tiden och långt in i historisk tid. Ätran var bl.a. farbar från Hallandskusten ända upp till det centrala Västergötlands slättbygd.

Järnåldern

Den period som vi kallar järnåldern inleddes ca 500 f.Kr. och varade till forntidens slut 1050 e.Kr. Övergången till järnåldern innebar markanta förändringar i klimatet som blev kallare och fuktigare under flera århundraden. Några förändringar i floran och faunan skedde inte i någon större grad. Den största förändringen av naturen kom däremot människan att stå för. Skogarna glesades ut och ett öppnare landskap växte fram med åkrar, ängar, hagar, gårdsgårdar och vägar. Jordbruket fick en alltmer dominerande roll i ekonomin. I samband med jordbrukets expansion sker en reglering av åkrarna. Den äldsta åkermarken återfinns uppe på moränformationernas krön som hade en mer lättbearbetad odlingsjord än sänkorna, medan

bebyggelsen uppfördes nedanför krönen på moränryggarnas ost- eller sydsidor. Vid Laggareds by i Hillareds socken finns välbevarade exempel på s.k. fornåkrar och den äldsta kartan över området daterad 1648 ger en god illustration till hur odlingslandskapet var utformat i Kind före de stora omvälvningarna under 1800-talet.

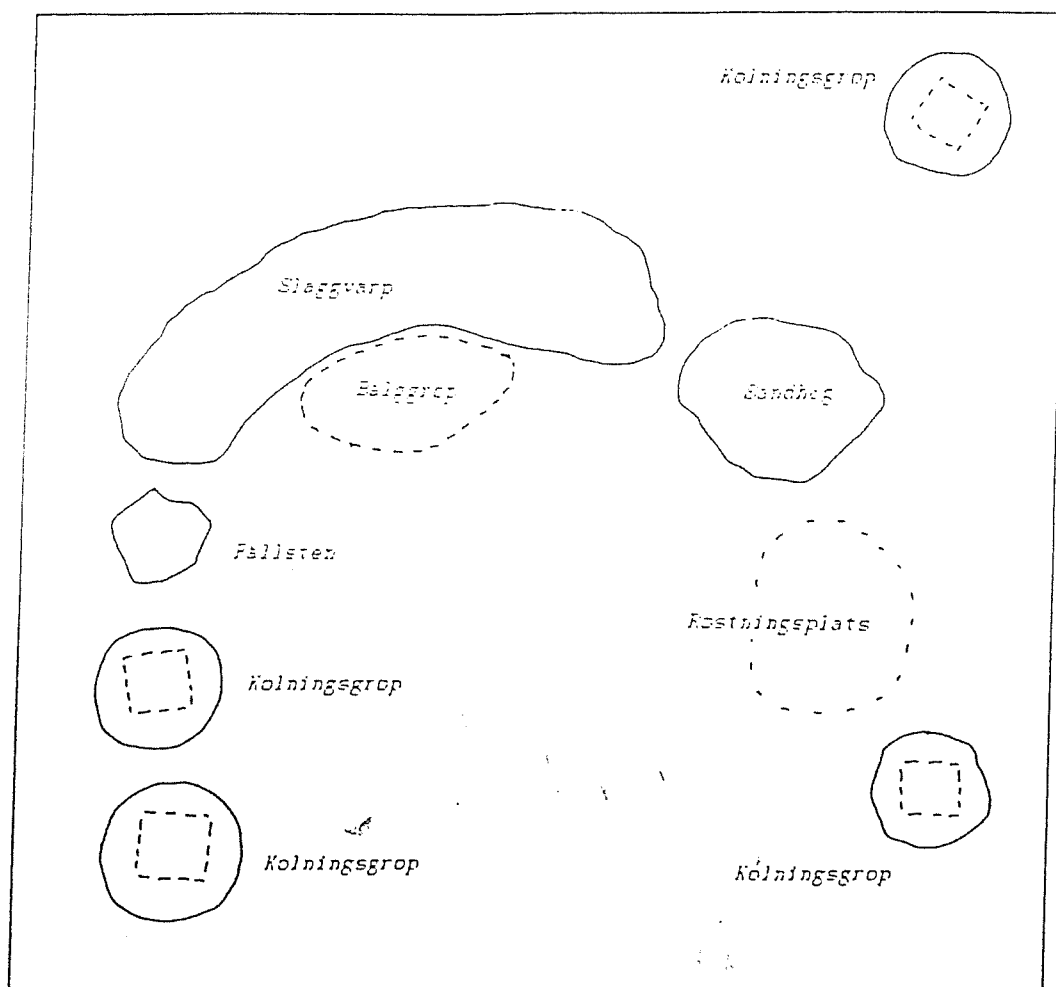

Laggared, Hillareds socken, Västergötland 1648. I närheten av gårdslägena finns stora blockformiga åkerytor. De långsmala åkerytorna förefaller ha tillkommit efterhand som uppodlingen sträckt sig allt längre från bebyggelsen. Kartan återgiven efter Erixon 1960. Skala ungefärligen 1:8000.

Akermarken vid Laggared lag ursprungligen samlad på moränryggens krön medan gårdarna var uppförda som ett utsträckt pärlband lite neddraget från krönet på sydostsidan. Närmast varje gård fanns ofta ett större samlat åkerblock medan åkerbilden västerut är mer uppsplittrad i smala tegar. Omedelbart norr och söder om 1600-talets åkermark har man vidare återfunnit områden med övergivna åkrar av äldre typ. Norrut sträcker sig fornåkrarna ända upp till grannbyn Veka. Åkerytorna avgränsas från varandra av stenhägnader och terrasser. Vid brukningen användes årder. För att få maximal effekt av detta redskap, som till skillnad från vår tids plog saknar vändskivå, ärlades åkern på två ledder vinkelrätt mot varandra s.k. kryssärjning. En mindre del av åkerytan brukades varje år och lades sedan i träda innan man efter 5 till 10 år odlade upp den på nytt.

Något hundratal år efter järnålderns början blev åkerbruket allt mer stationärt och samma åker brukades år efter år utan träde s.k. ensädesbruk. För att klara en sådan påfrestning på åkern krävdes ökad boskapsskötsel för att säkra gödseltillgången. Under den s.k. vendeltiden (600–800 e.Kr.) förbättrades jordbruksredskapen med bättre plogar och införandet av liar istället för skäror. En av de näringar som det finns bättre möjlighet att få kunskap om genom arkeologiska fynd är hantverksproduktionen. Keramiktillverkning har t.ex. förekommit under hela järnåldern, lokalt på gårdarna. Ett annat viktigt hantverk har metallhanteringen varit. Från mitten av romersk järnålder ca 150 – 200 e.Kr. finns klara belegg för att en lokal metallhantering har förekommit i Sjuhäradsbygden. Sannolikt har de östra delarna av Sjuhäradsbygden och angränsande delar av Småland varit ett av de tidigaste områdena för järnframställning. Inom hela Svenljunga kommun finns ett mycket stort antal lämningar efter primitiv järnframställning. Här kan bl.a. nämnas Jälmån vid Örsås kyrkby där man återfunnit

slagg och kolningsgropar. En förutsättning härför var den rika tillgången på sjö- och myrmalm. Ebbarps mosse väster om Svenljunga samhälle är en tänkbar råvarufyndighet. Vid en järnframställningsplats kan man återfinna ett slaggvarp, som är en dumphög bestående av restprodukter från järnframställningen, kolningsgropar (två till fyra till varje slaggvarp, kvadratisk botten) fällsten (där den slaggbemängda järnklumpen som man erhöll efter avslutad blåsning bankades fri från slagg medan den fortfarande var varm) rostningsplats (antingen beläget nära slaggvarpen eller nära råvaran vid myr- eller sjökanten. Ibland användes samma rostningsplats till flera ugnar) malmupplag (beläget nära blästerugnen eller slaggvarpet) samt ugn (vanligtvis i närheten av slaggvarpet).

Planskiss över järnframställningsplats.

Ur: "Lämningar" efter lågteknisk järnframställning" i "Arkeologi i Sverige 1985."

Fyndmaterialet från denna period påvisar en hög hantverksskicklighet. Ett rynda som genom sitt rika föremålsbestånd visar på en stor yrkesskicklighet är det offerfynd som har påträffats i Vännebo i Roasjö socken. Fyndet består av en mängd olika föremål av silver, förgyllt silver, brons och järn varav flera utgörs av hästmunderingsdetaljer.

Fyndmaterial från perioden visar på en omfattande **handel** även utanför Skandinavien. Nära Mårdaklevs kyrkogård har man funnit några mynt med arabiska tecken och på Ellebäckstorp i Östra Frölunda socken har framkommit två danska mynt med runinskrifter.

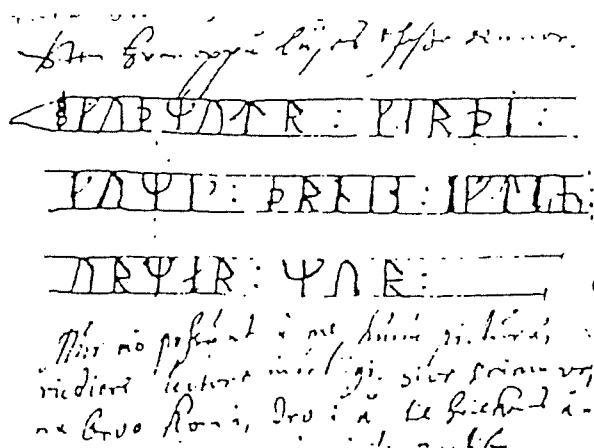
Under järnåldern sker en markant förändring vad beträffar de sociala förhållandena i samhället. Ett fåtal människor, under 10 % av den gravlagda befolkningen skiljer ut sig på ett påtagligt sätt vad beträffar begravningssätt, samt vad gäller gravgåvornas typ och antal. Samtliga avvikelser pekar på ett högre skikt i samhället med tillgång till ädelmetall och andra statusindikationer.

De vanligaste förekommande gravtyperna från järnåldern är runda torvtäckta stensättningar, högar, resta stenar och domarringar. De senare består av en rund eller något oval stenkrets med i regel kantställda stenar. De kan även vara firsidiga eller rektangulära. Ofta förekommer domarringar i kombination med resta stenar eller andra gravtyper såsom runda stensättningar. Som exempel härpå kan nämnas ett område utmed en gammal vägsträckning som delvis är formad som en halvväg i närheten av sockenkyrkan i Roasjö.

Längs vägen som genomkorsar socknens centrala delar i nord-sydlig riktning återfinns tre mindre gravfält med domarringar, rösen och stensättningar. Gravfälten är visserligen små men visar ändå på den gamla vägens betydelse redan under förhistorisk tid.

Mångfalden av gravtyper under järnåldern är stor och varierande. Här kan bl.a. nämnas domarringsgravfältet i Ringestena i Sexdrega socken som uppvisar en annorlunda gravtyp med kvadratisk formade domarringar.

Under yngre järnåldern fr.o.m ca 500 f.Kr. dominerar gravhögarna i gravfälten. Storleken varierar från ca 5 meter till 10 - 15 meter i diameter. Dessa "högrävfält" utgör begravningsplatser för intilliggande byar och gårdar som ekonomiskt, politiskt och socialt började formas under denna tid. Sådana by- eller gårdsbildningar fortlever i vår tid och utgör än idag centralområdena för den odlade bygden. Gravtypen utgör det sista skedet i den förhistoriska gravbyggartraditionen innan bygden kristnades och de döda begravdes på kyrkogårdar.

Runsten vid Herrekvarn i Svenljunga socken.
Efter uppteckning i Ransakningen.
Efter teckning av Djurkloo.
Ur: Sveriges runinskrifter 5:1.

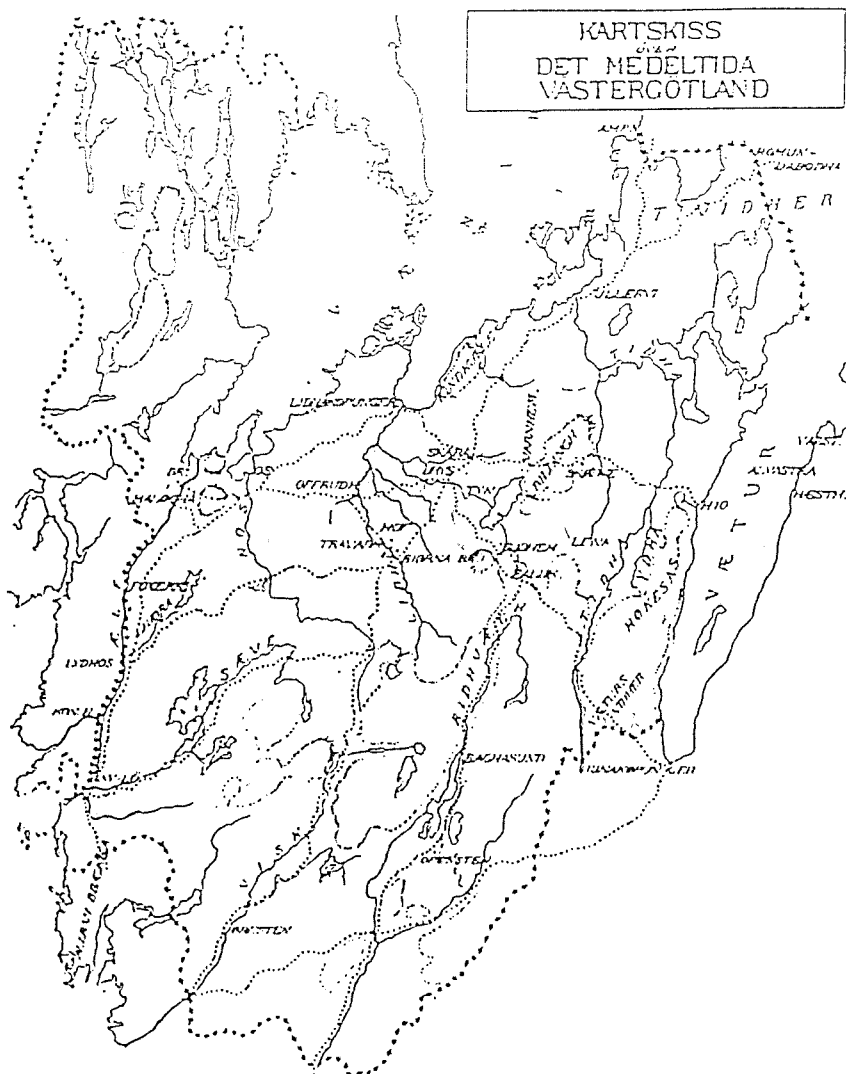
Under järnåldern förekom såväl jordbegravningar som likbränning. Först i slutet av Vikingatiden blev jordbegravningarna dominerande.

Järnåldersgravfält indikerar alltid en närliggande bebyggelse. Fram till mitten av romersk järnålder utgjordes bebyggelsen av små brukningsenheter spridda över en förhållandevis stor yta. Vid övergången mot romersk järnålder sker en stor förändring med en övergång från en- eller två gårdsenheter till byenheter. Bebyggelsen som blev mer permanent bestod av s.k. långhus, innehållande alla funktioner under ett tak.

Kulturkontakterna med omgivningen gick liksom tidigare främst via Ätran men även via Viskan med biflöden. Om resor utanför hembygden kan man läsa på bevarade runstenar. I Sjuhäradsbygden finns ett 40-tal runstenar varav 2 stycken i Svenljunga kommun och socken. Inskrifterna på stenarna handlar vanligtvis om vem som reste stenen till vem och är ofta kopplade till en händelse. Stenarna placerades i terrängen på platser där många människor kunde se dem vid exempelvis vägar eller andra kommunikationsleder eller på gravfält. Många stenar har under senare tid flyttats till andra platser bl.a. till kyrkor. En av runstenarna i Svenljunga återfanns år 1887 i den gamla sockenkyrkans korrundel. Den är nu placerad på altarets forna plats. Inskriptionen på den andra runstenen vid Herrekvarn i Svenljunga socken lyder "Gudmund gjorde dessa kummel efter Umar sin son".

Medeltid – Nyare tid

Under forntiden utgjorde som nämnts ovan sjöar och vattenvägar de viktigaste transportlederna. Under medeltiden var transportsättet och årstiden avgörande för vägvalet. Vägarna var vid denna tid knappast att betrakta annat än som gång- och ridstigar och detta gjorde att transporterna till lands var både besvärliga och tidsödande. Stigarna följde så lättframkomlig mark som möjligt och man sökte i möjligaste mån att undvika besvärliga passager vid sankmarker och vattendrag. I allmänhet sökte sig vägarna fram längs åsarna parallellt med vattendragen där marken var torrast och framkomligheten störst, s.k. höjdvägar. Dalvägarna som oftast är yngre går närmare vattendragen och är backigare och har mer sankmark som underlag. Under vinterhalvåret underlättades dock transporterna av att man kunde utnyttja de frusna sankmarkerna och isbelagda sjöarna. Under medeltiden ökade Viskans och Ätrads betydelse som förbindelseleder mellan Hallandskusten och det inre Västergötland. Då Ätradalen består av ett moränlandskap erbjöd den goda möjligheter att färdas längs dalgången, under sommarhalvåret medan Viskadalen med sin relativt sank terräng var ett bra alternativ att snabbt färdas genom landskapet på tillfrusna vattendrag och mossar vintertid.

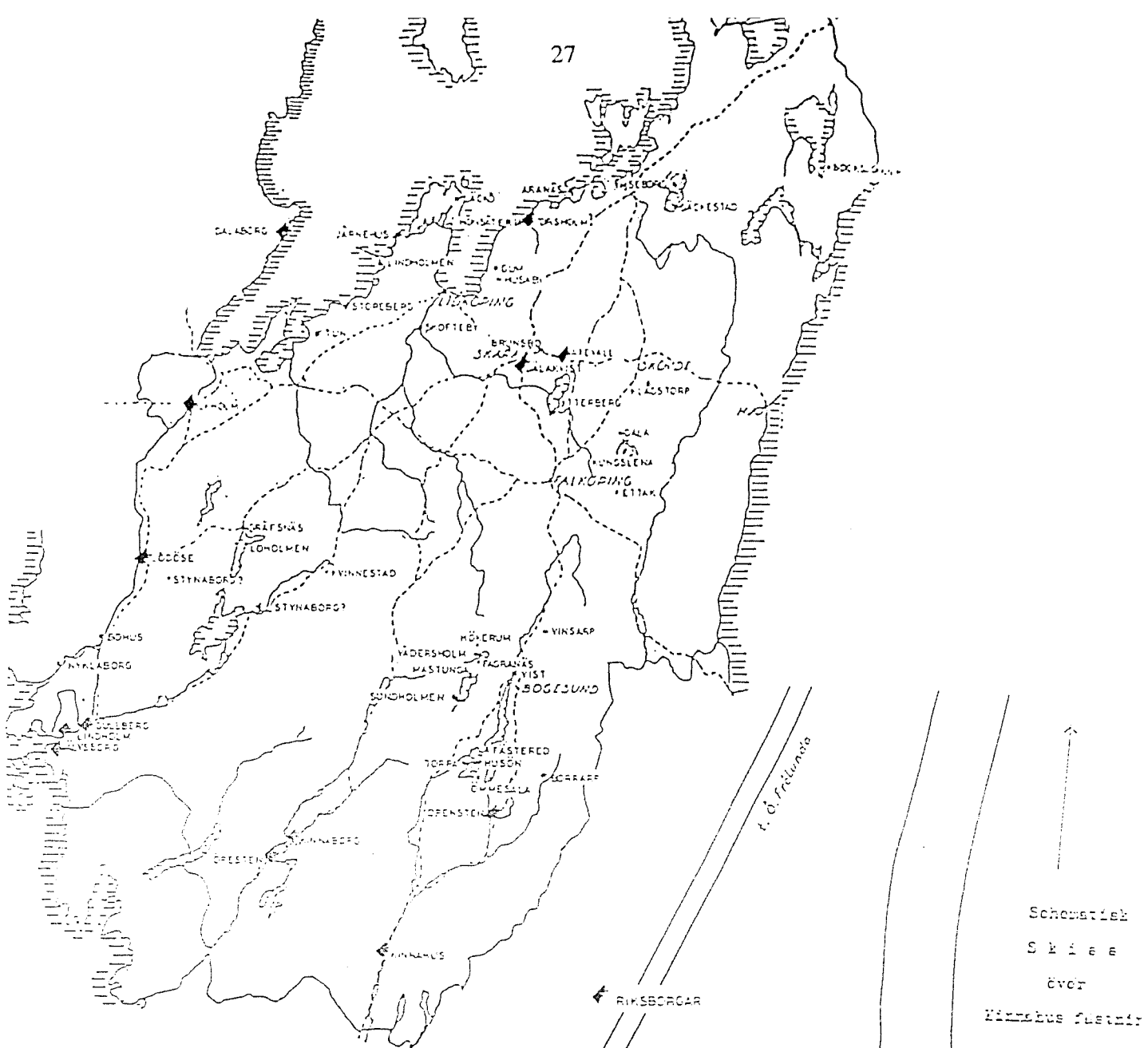
Ur: Beckman. Vägar och städer i Medeltidens Västergötland.

Omkring år 1000 e.Kr. skedde en centralisering av statsmakten och de nuvarande nordiska rikena började ta form. Mellan Danmark och Sverige fanns vidsträckta mestadels öde gränstrakter som var svåra att forcera för en krigshär och dessa erbjöd ur försvarssynpunkt ett kraftigt värn. Ödemarksgränsen utmärktes på 1000-talet med 4 – 5 gränsstenar.

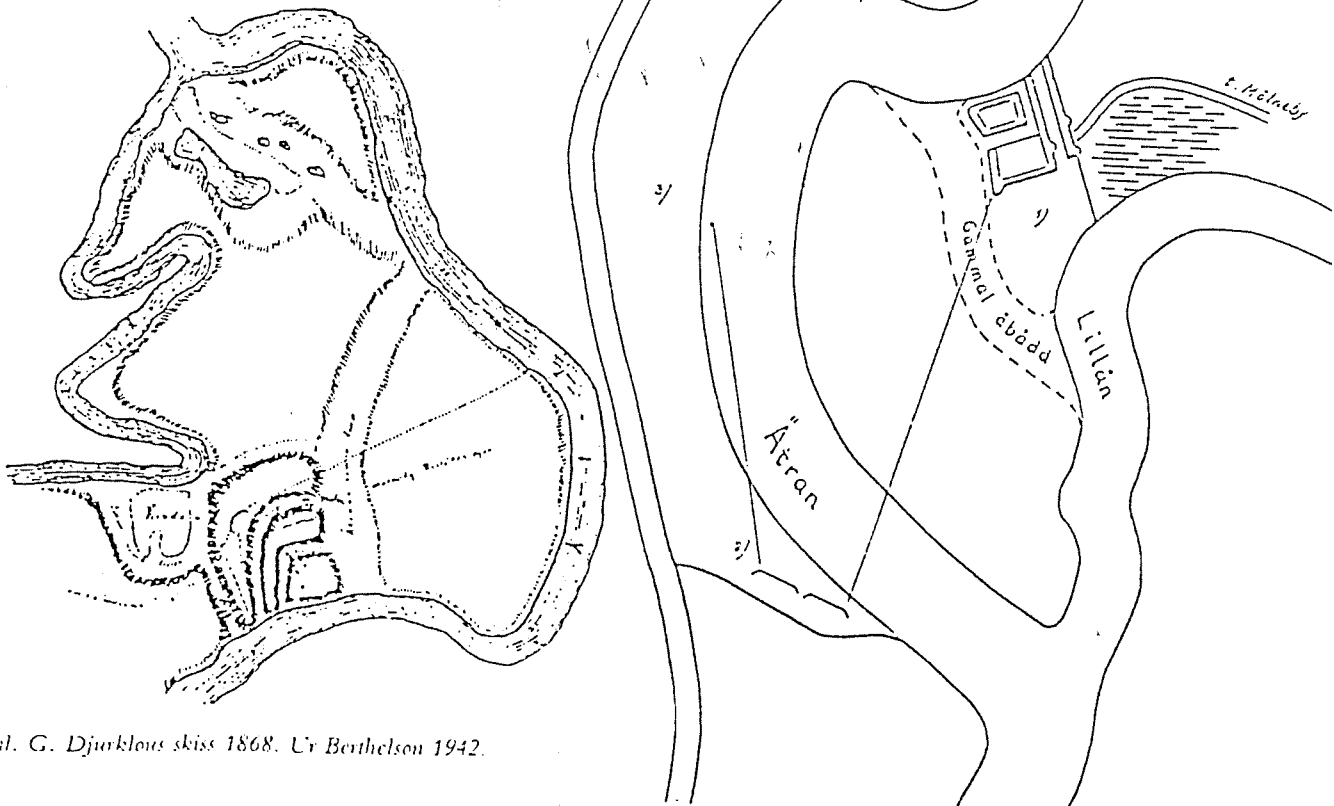
Medeltiden präglas till stor del av dansk-svenska stridigheter under vilka de båda länderna ständigt gjorde anspråk på varandras territorium. Här hade givetvis gränsbygderna på ömse sidor om gränsen ett mycket utsatt läge. Särskilt utsatta var naturligtvis områdena längs de äldre vägsträckningarna som användes i militärt syfte för transporter av trupper och förnödenheter. Under medeltiden utgjorde Ätrons dalgång den viktigaste härvägen mellan Danmark och Västergötland. Den kom att benämnas "ridvägh" ett namn som ännu lever kvar längs dalgången i "Redvägs" härad. Vid mitten av 1200-talet hade gränsstenarna vid Hallandsgränsen utökats till 102 och vid mitten av 1500-talet till 151. Ödemarksgränsen hade med andra ord ersatts av en gränslinje. Vid tiden omkring 1300 ansåg man att ödemarksvärnet behövde förstärkas. Detta skedde genom att ett antal fästen och fastare hus anlades vid viktiga passager och väglinjer.

Ett av de viktigaste gränsfästena uppfördes vid sammanflödet av Ätran och Lillån i nuvarande Östra Frölunda socken. Fästet kallat Kinnahus eller Kindahus, Kindaholm eller Kinnaholm (ej att förväxlas med Kinnaborg i Kinna socken, Marks kommun) är som lämning den äldsta och mest komplicerade av Västergötlands alla medeltida borgar. Fästet omtalas för första gången år 1306 då det förgäves belägrades av en dansk härstyrka. Under medeltiden omgavs borgen av vatten och sankmarker vilket gjorde den mycket svår att inta. Borgen omfattade tre "platåer" som var försedda med vallar och åtskilda av vallgraver. De nuvarande borgresterna visar en i det närmaste fyrkantig anläggning med 100 – 150 meters sida. Dess huvudfront är riktad mot öster där en tredubbel försvarslinje bildas genom vallar och gravar. Den yttre vällen har varit försedd med flankeringstorn, och liknande har förekommit även i den andra försvarslinjen av vall och grav. Kärnfästningen består av en fyrkantig platå i nordöstra hörnet av anläggningen. Här syns lämningar av flera byggnader bl.a. ett stenhus, sannolikt av tornkaraktär. Den till synes mycket osymmetriska anläggningsplanen förklaras av att borgkärnan ligger med två sidor mot den nuvarande respektive en äldre flodbädd av Ätran. Den bild som nu kan utläsas av Kinnahus är sannolikt präglad av flera bebyggelseskeden, där flankeringstornen säkerligen härstammar från den sista (?) stora ombyggnaden omkring 1448. År 1452 belägrades Kinnahus återigen av danskarna. Borgen omnämns för sista gången år 1493. Möjligen drabbades den av samma öde som Öresten (i nuvarande Skene socken, Marks kommun) som förstördes vid ett danskt anfall år 1502.

I Östra Fölunda socken återfinns även en befästningsanläggning bestående av jordvallar och en vallgrav vid Horshaga 6:5, en skansanläggning med jordvallar och en naturlig förskansning vid Yttre Hid samt en 190 meter lång jordvall vid Skönabäck.

Västergötlands medeltida bergar. Efter B. Berthelson 1942.

Kindahus cil. G. Djurklous skiss 1868. Ur Berthelson 1942.

I Kalv socken finns rester av en befästningsanläggning vid Sandön Gravän 1:1 samt en borganläggning bestående av minst 5 huslämningar vid Näs 1:3.

Skansanläggning strax norr om Klevens gästgiveri i Mårdaklevs socken.

I Mårdaklev socken finns två skansanläggningar och en jordvall vid Kleven 1:2 och 1:3. Den ena skansen består av en kvadratisk skans med en utlöpande jordvall medan den andre omfattar en jordvall i vinkel.

I Revesjö socken slutligen finns en 540 meter lång vall benämnd "Dannevallen" vid Flenstorp 1:8.

Krigen mellan Sverige och Danmark under medeltiden och början av nyare tiden fördes i huvudsak om gränsfästningarna. De belägrades och periodvis, erövrades ett eller flera. De ständiga härjningstågen gick främst ut över Västergötland, Småland och Halland, Krigens syfte var att utplåna eller flytta riksgränsen men de ledde aldrig fram till något bestående resultat. Riksgränsen syntes vara oflyttbar.

Gränsbygderna hemsöktes mycket svårt i samband med gränsoroligheterna framför allt under Nordiska sjuårskriget på 1560-talet och Kalmarkriget på 1610-talet.

Under de trots allt många fredliga perioderna rådde det ekonomiska och kulturella förbindelser mellan de båda rikena. Under medeltiden utvecklades en icke obetydlig handel mellan Halland och de angränsande delarna av Västergötland där de äldre vägsträckningarna fyllde ett merkantilt behov som kraftigt gynnade gränsbefolkningen. Under 1500- och 1600-talen fick denna gränshandel ett kraftigt uppsving. Förbindelserna över gränsen var livliga. Stora delar av Västergötland och Småland exporterade sitt produktionsöverskott över de halländska städerna och fick från dessa stora mängder av sina nödvändighetsvaror.

Vid gränsen upprättades det tullplatser. En av de mest trafikerade på den svenska sidan var Klev i Mårdaklev socken där också ett gästgiveri är känt sedan 1650-talet.

Klevens gästgivargård anlades på 1650-talet invid Ätrastigen med lagom skjutshåll från Gunnarp strax söder om dåvarande riksgränsen.

Genom bevarade tullprotokoll kan man konstatera att exporten från Kindsbygden under 1500–1600-talen främst bestod av smör, ost, talg, kött och fläsk, hudar och skinn samt levande djur. Med andra ord bostadsprodukter och boskapshandel.

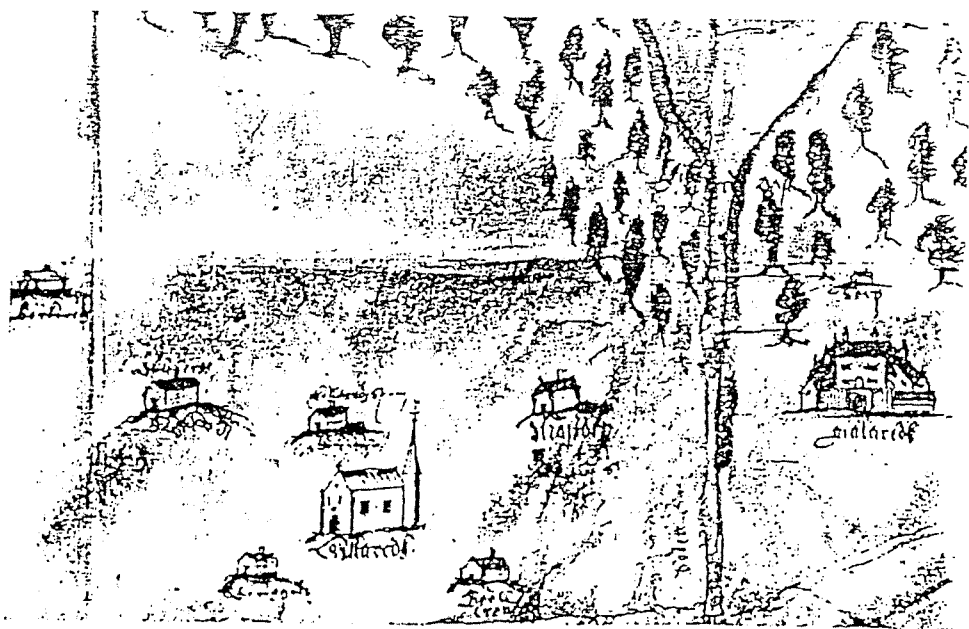
Vid freden i Roskilde år 1658 blev de skånska landskapen svenska varvid den gamla riksgränsen utplånades.

Den magra jordmånen har i Svenljunga varit avgörande för jordbrukets utformning. Under 1500-talet var åkerbruket svagt utvecklat med såväl ringa arealer som låg avkastning. Åkerarealen begränsades till förmån för ängar och betesmarker som i stället upptog en exceptionellt stor yta. Jordbrukets tyngdpunkt låg således inom boskapsskötseln och inte inom åkerbruket. Skogen har här spelat en stor roll då den utnyttjades framför allt som betesmark. Troligtvis var stora arealer täckta av betesskadad skog och landskapet hade ett annorlunda utseende jämfört med idag.

Förutom boskapsskötsel var även järnhanteringen dominerande näringsgren i Kinds- och Marks härad under 1500-talet. Smideskonsten var också väl utvecklad och vid denna tid började man hämta råvaran från Bergslagen bl.a. i utbyte mot oxar. Sannolikt har även garveri- och träslöjd haft en viss betydelse.

Under tidig medeltid tycks en nykolonisation av södra Västergötlands skogsbygder ha skett. Den troliga orsaken härtill var sannolikt en överbefolkning av slättområdena vilket tvingade människor att söka nya bosättningar i de kringliggande skogsbygderna.

Naturförhållandena gjorde även där boskapsskötseln till den viktigaste näringen.

Detaljer från en gammal karta i Torpa gårdsarkiv, troligen från 1600-talets mitt, visande Gälares sätessgård samt Hillareds kyrka med kyrkbyns gårdar och det bekanta Gälares os vid sjön Säkerns sydspets.

Ur: "Från Borås och de sju häraderna" 1957.

I Roasjö och Sexdrega socknar återfinns de forna säterierna och fideikommisserna Apelnäs respektive Handbynäs.

Thorestorp var på 1500–1600-talet den dominerande sätesgården i Svenljunga socken.

Den dominerande sätesgården i Svenljunga socken var i äldre tid Thorestorp som har anor sedan 1400-talet. Vid 1700-talets mitt ägde dåvarande ägaren översten C:J Fleetwood praktiskt taget hela socknen med bl a ett flertal sågar och kvarnar utmed Ätran.

Bland sätesgårdarna i Ullasjö socken kan nämnas Påbo, Brunsbo och Brunsgårde och i Örsås socken det forna rika säteriet Risa av vilket det idag ej återstår någon byggnad.

Liksom i den övriga Sjuhäradsbygden kännetecknas näringslivet i Kind av ett sammansatt näringsmönster med en rad olika inkomstkällor. Böndernas sämre utkomstmöjligheter inom jorbruket framtvängde andra binärningar. Alltsedan medeltiden har hantverket och husbehovsslöjden haft en stor betydelse. Vid varje gård har genom århundrandena tillverkats och reparerats de redskap som man behövde. Under en långsam process utvecklades denna husbehovsslöjd mot en mer specialiserad näringsslöjd. Bland de hantverksnäringar som sedan äldre tider var vanliga i Sjuhäradsbygden kan nämnas träslöjd och smideshantverk medan textilvaror fick en större betydelse som handelsvara först på 1680-talet och framåt.

Under medeltid rådde ett handelsmonopol som var knutet till städerna och speciella marknadsplatser. De s k landköpen, mellanhands handel på landsbygden, var däremot helt förbjuden. I äldre källor framgår dock att landköpshandeln i södra Västergötland var en näring vars omfattning saknade jämförelse med övriga delar i landet. Kronan försökte på alla sätt att vidta åtgärder häremot och koncentrera all handel i Sjuhäradsbygden till städerna Jönköping, Skara och Lödöse. Oxhandeln med Bergslagen önskade man däremot att förlägga till Askersund. Bönderna fortsatte dock till synes helt obekymrade om myndigheternas förbud med sin hävdvunna handel. I en rad förordningar under 1600-talet gjordes nya försök att begränsa och helt förbjuda gårdfarihandeln. Konflikten resulterade bl a i att staden Borås anlades år 1622 vid en av gårdfarihandlarnas gamla mötesplatser. Syftet var att Borås skulle bli den centrala punkten för all resehandel i området. Visserligen utvecklades Borås i snabb takt och utgjorde redan år 1640 den stad i Västergötland som efter Göteborg var högst beskattad men samtidigt ökade också gårdfarihandeln i den omgivande bygden.

I äldre tid hade adeln en dominerande ställning i Kinds härad. Erik XIV som ville omge sig med ett hov av "lysande män och anrika namn" instiftade greve- och friherrevärdigheterna. Grevskapet Bogesund som omfattade bl.a. stora delar av Kinds härad tillhörde under 1500- och 1600-talen ätterna Tre Rosor och Stenbock. För att ge de nya herrarna ståndsänliga boställen beslutade Erik XIV att grevarna skulle ha minst tre, friherrarna minst två och vanliga adelsmän minst ett frälsesäteri. "Frälsena" utökades efter hand med ytterligare jordköp varvid vissa socknar kom att bestå till övervägande delen av frälsejord. Genom Johan III:s "privilegier" år 1569 säkrades adelns ställning ytterligare genom att bl.a. deras jord befriades från vissa ekonomiska bördor.

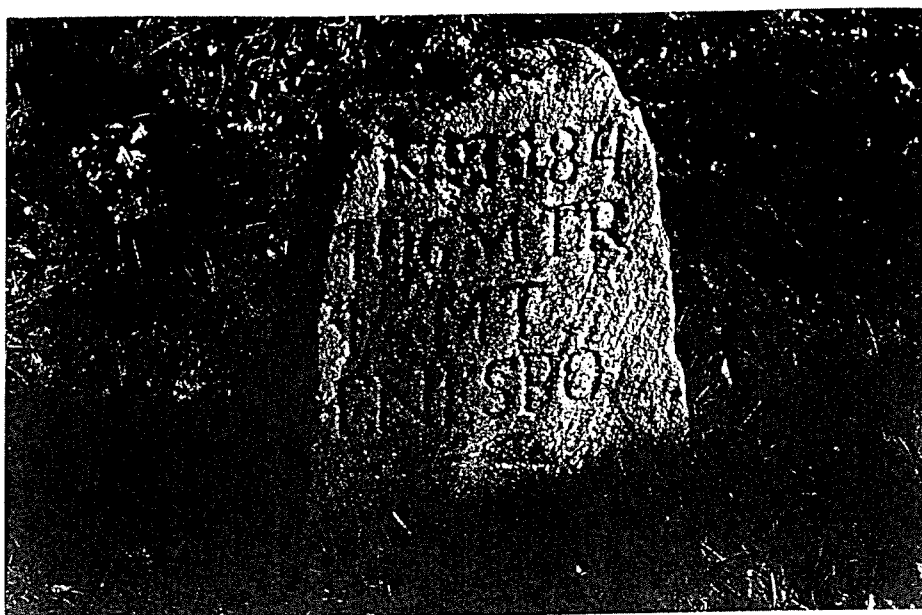

Gammalsjö säteri i Kalv socken hade i äldre tid ett betydelsefullt läge intill den dansk-svenska riksgänsen.

Karl XI:s reduktion år 1680 kom dock att få ödestigra konsekvenser för många adelsmän. Många frälsegårdar drogs bl.a. in till indelningsverket och kom att bli officerboställen. Ännu efter reduktionen fanns dock 102 frälsesäterier i Sjuhäradsbygden, alla ägda av adelsmän. Vid den stora privilegieutjämningen vid 1809-1810 års riksdag försvann dock adelns besittningsrätt till frälsejord och insocknehemman och all frälsejord kunde därefter förvärvas av varje svensk medborgare. Bland säterier i Svenljunga kommun som har rötter tillbaks in på 1300-talet kan nämnas Gälared i Hillareds socken. Gården beboddes då av den ursvenska släkten Gylte för att under 1500-talet efterträdas av släkten Lilliehök. I sockenkyrkan minner än såväl en minnessten som ett gravkor, ett epitafium och en vapensköld på den Gälaredska bänken i koret om dessa släkter.

Den tidigast omnämnda sätesgården i Kalv är dock Götshult som omnämns i äldre handlingar redan år 1356. Bland dess ägare kan nämnas adelssläkterna Rutensköld och Kuylenstierna. Bland övriga sätesgårdar i socknen kan nämnas Nättsjö och Erikslund.

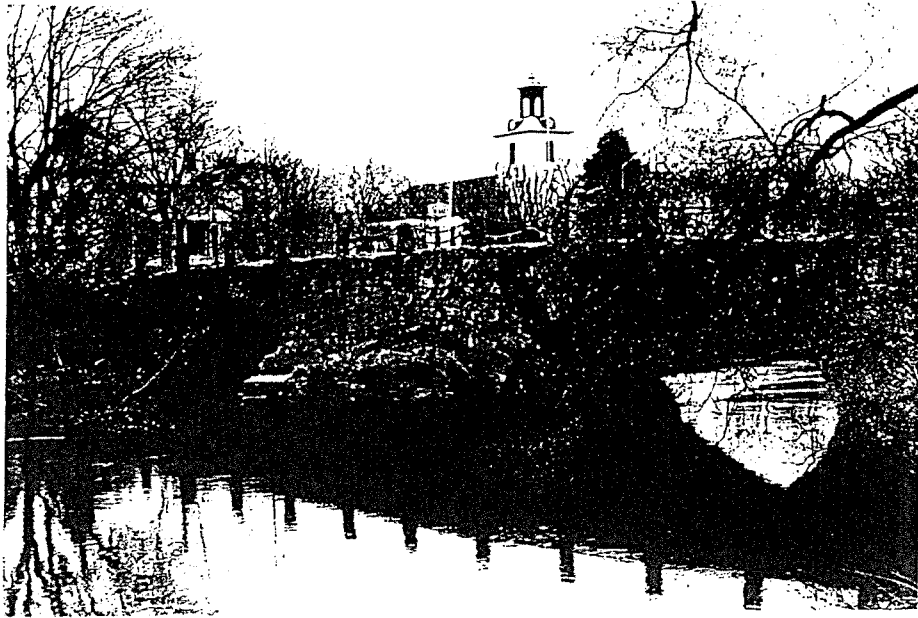
Det anrikaste säteriet i Revesjö socken är Revesjöholm, också kallat Stora Revesjö. Under medeltiden lär gården ha tillhört kyrkans frälsejordar.

Väghållningssten vid Enesbo i Örsås socken.

I Byggningsbalken av 1734 års lag och 1891 års väglag föreskrevs att vägmarken i form av vägvisare skulle uppsättas där större vägar stötte samman. Efterhand som både person – och varutrafiken ökade på vägarna uppstod dock ett behov av att få tryckta vägvisare i form av kartor.

En förutsättning för vägarnas utveckling och utbredning var bra broar. De första egentliga broarna förekom på platser där vattendragen var tillräckligt smala för att kunna överbryggas. Under mitten av 1700-talet började man i ökad omfattning att bygga stenvalvbroar. Detta efter ett förordnande av överintendent Carl Hårleman. Genom detta fick allmogen ytterligare en tyngande pålaga då stenvalvbroarna var svårare och mer kostsamma att bygga än träbalkbroarna. Under 1700- och 1800-talen kom dock åtskilliga stenvalvbroar att uppföras i Sjuhäradsbygden. Ett flertal av dessa broar återfinns inom Svenljunga kommun. Under 1800-talets senare del började järn- och stålbroar att uppföras och dessa kom efterhand att konkurrera ut de äldre broarna av sten och trä. Vid 1800-talets början var vägnätet i Västergötland ganska välbyggt. Den industriella utvecklingen som inträdde under 1800-talets senare hälft och dess stora transportbehov krävde goda kommunikationer liksom även den utökade handeln som uppstod efter det att fullständig näringsfrihet infördes år 1864.

Den gamla bron över Ätran i Svenljunga samhälle lär enligt uppgifter vara uppförd på 1700-talet och renoverad år 1864. Bron, som är en stenvälvbro i 2 spann uppförd i råhuggen sten i kallmur, sägs vara ett av Älvsborgs län vackraste byggnadsverk. Bron är utvärderad i grupp 1A i rapporten "Broar i Älvsborgs län".
Ettapp 3.

Redan på 1680-talet började emellertid kronan att mildra restriktionerna mot knallarnas handel på landsbygden. Man ansåg att med hänsyn till landsbygdsbefolkningens fattigdom borde bönderna i Sjuhäradsbygden även i fortsättningen få utnyttja en viss handelsfrihet.

Västergötaknallarnas storhetstid inföll vid tiden kring sekelskiftet 1800.

Då gårdfarihandeln under 1600- 1700-talen utvecklades till en lönsam näring för många bönder skedde detta i viss utsträckning på bekostnad av jordbruket. Det starka beroendet av boskapsskötseln innebar samtidigt att nya metoder hade svårt att tränga fram inom jordbruket.

Ända fram till 1800-talets mitt bibehålls det ålderdomliga s-k- "lindjordbruket". Det innebar att man sådde hela åkern och brukade delar därav som ängar, när avkastningen blev alltför liten. Också nyodlingen var ytterst ringa då marken i första hand behövdes för boskapen.

Omkring år 1700 började en successiv utsugning av jorden att bli märkbar och allt större områden av den tidigare fruktbara ängsmarken beväxtes med ljung. På vissa håll torde marken helt ha förvandlats till ödejordar vilket gav upphov till en viss nedläggning av gårdar.

Den ökade handeln med boskap och hantverksprodukter under 1600- 1700-talen ställde ökade krav på vägarna i bygden. Under 1600-talet hade en gradvis förbättring skett såväl vad gäller vägnätet som vägstandarden. Främst var detta sannolikt betingat av militära skäl och nödvändigt med hänsyn till det krigspolitiska läget under stormaktstiden. I Byggningsbalken av 1734 års lag föreskrevs dock detaljerat om hur vägarna skulle underhållas. Vägunderhållet skulle skötas av de enskilda bönderna efter vägdelen. De olika väglotterna markerades med särskilda stenar nedsatta efter vägkanten där namnet på underhållarens gård och dess mantal, väglottens nummer o.dyl. angavs. Sådana väghållningsstenar är än idag mycket vanliga i hela Svenljunga kommun. Den nya lagen kom efter kompletteringar att följas ända fram till år 1891.

I 1649 års lag och 1664 års gästgiveriordning påbjöds även att vägarna i riket skulle mätas upp och att stenar eller gjutjärnstavlor skulle placeras vid varje mil "den vägfärande till rättelse". I Byggningsbalken av 1734 års lag stadgades att häradet var skyldigt att vid varje mil å landsväg anbringa stolpar eller större stenar och vid varje halv- eller fjärdedels mil mindre stenar där miltalet skulle anges. På gästgiverigårdarna sattes det upp särskilda tavlor som angav miltalet åt de olika skjutshållena därifrån. Under årtionden utfärdades ett stort antal förordningar angående milstolpar, varför dessa företer en skiftande flora angående form och material. Det senare berodde även på de olika bygdernas naturförhållanden. I Älvsborgs län utfärdades en befallning år 1754 att alla gamla milstolpar skulle ersättas med nya vilka helst skulle vara av sten från Kinnekulle. Huvuddelen av milstenarna i Svenljunga kommun är daterade detta år medan ett fåtal bär året 1803.

Befolkningen i Kind ägnade sig som nämnts ovan åt träslöjd och smide. Med tiden övergick man i stor utsträckning till vävnadsalster, vilka var lättare att avyttra och även betalade sig betydligt bättre. Förutom linnelärft tillverkades ganska mycket vadmal och kläde. Vadmalet från Kind var mycket berömt för sin "godhet".

Under början av 1800-talet uppfördes ett flertal vadmalstampar utefter Ätran och dess biflöden. Dessa stampar ersatte den tidigare arbetssamma fotstampningen.

För allmogens vardagsbruk var "ofärgad" grå vadmal eller den ännu simplare "hårdvadmalen" i all sin grova enkelhet en utmärkt vara. Känsligare var det med den "vida vadmal" som gick till helgdopskläder och till de högre socialgrupperna i stad och landsbygd. Den krävde bättre stampning än vad som kunde utföras vid enkla fotdrivna stampar. I många hushåll skedde färgningen i en kittel i köket. För mer kvalificerade avsaluvadmal var man mestadels hänvisad till städernas färgerier.

B. & M. ALMQVIST
Svenljunga.

Tillverkning af

alla sorters Ylle- och Bomullsväfnader.

Rekommendera

våra allmänt erkända starka och väl beredda

Vadmal.

Obs. Under Utställningen träffas i Borås å Drufvefors kontor.

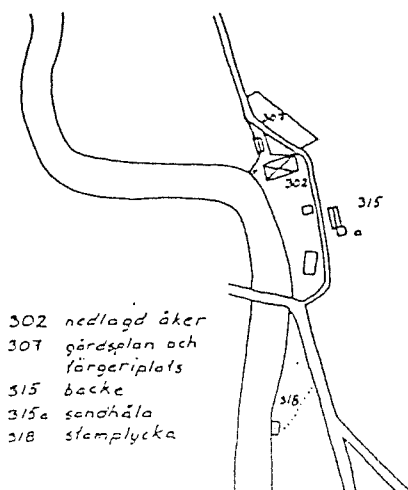
175 Öster Långgatan 175.

B & M Almqvist i utställningskatalog 1880.

Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden".
 Från Borås och de sju häraderna. 1983.

De första skattebelagda vattendrivna stamparna i Kinds härad uppfördes vid Buttorp och Gälared i Sexdrega socken år 1818. År 1820 utfärdades ett privilegium att få starta ett färgeri vid Sexdrega bro. Det var det tredje färgeriet i landet som fått privilegium utanför städerna utan koppling till en klädesfabrik, ett bomullsspinneri eller annan manufaktur. Färgerier uppfördes senare även bl.a. i Svenljunga och vid Lerbäcksbo i Östra Frölunda. Smygfärgningen var dock ganska omfattande i Kind. Vid Hiå i Holsljunga och Stackebo i Östra Frölunda drevs bl.a. färgerier utan erhållna privilegier.

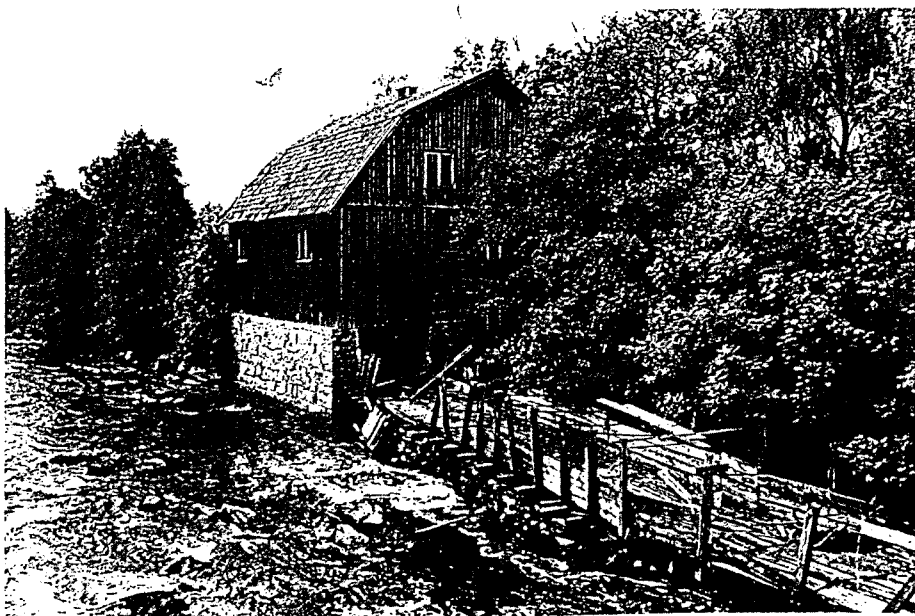
Laga skifte 1847 Billeberg
Skiss efter LmG 0149 Sexdrega 2^a

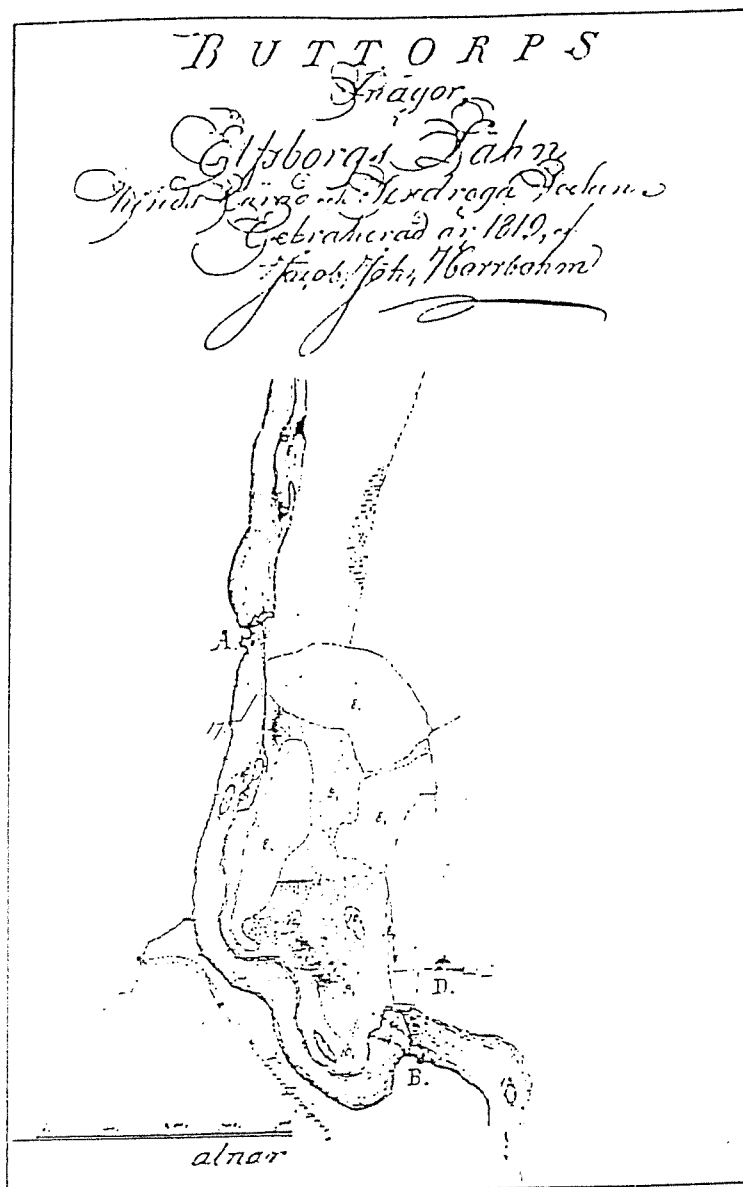
302 nedlagd åker
307 gårdsgården och
färgeriplats
315 backe
315a sandhåla
318 stamplycka

Sexdrega färgeri vid laga skifte 1847.
Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås,
Ulricehamn och Sjuhäradsbygden".
Från Borås och de sju häraderna. 1983.

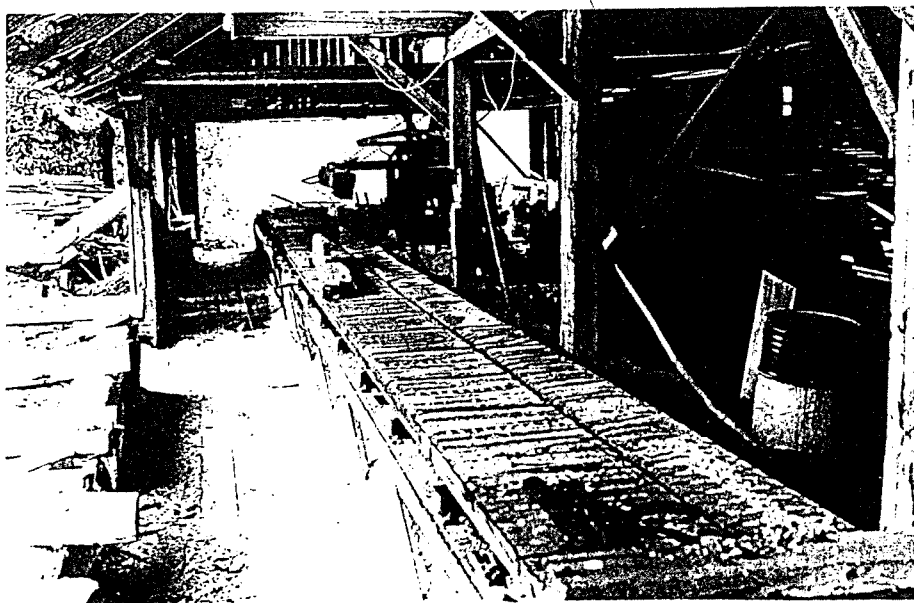
Färgerierna, vadmalsstamparna samt de många mjölkvarnarna och sågverken var alla bundna till vattendragen. Färgerierna behövde ej kraft men hade däremot stora vattenbehov för färgberedningen och främst för sköljningen. För att få tillräcklig och mera jämn vattentillgång erfordrades i regel uppdämningar. Därvid blev ofta ovanförhängande strandängar och åkrar satta under vatten medan det kunde inträde vattenbrist nedanför dammen. Detta orsakade många och långa rättstvister.

Buttorps tullkvarn i Sexdrega socken omnämns i äldre handlingar redan i början av 1500-talet. Den nuvarande mjölkvarnen uppfördes år 1879 och lades ned på 1950-talet.

Buttorps anläggningar och översvämningsområden 1819. KaK AK 1826 - 760. A. Kvarn, B. Kvarn och såg, D. Frälsehemmanet Buttorp, 6. Under vatten, 9. Madäng under vatten, 13 och 14. Gammal damm, 15. Norra dammen, 16. Södra dammen. Ur: "Färgerier och tryckerier i Borås, Ulricehamn och Sjuhäradsbygden". Från Borås och de sju häraderna. 1983.

Såganläggning vid Drägveds kvarn i Håcksviks socken.

År 1872 uppfördes ett ullspinneri vid Sexdrega bro. Mot slutet av 1800-talet uppfördes ullspinnerier även vid Billeberg och vid Kortöström nära Ringestena i Sexdrega socken, Lerbäcksbo i Östra Frölunda och Gustafsfors i Svenljunga. Under samma period anlades även en tvinnfabrik vid Veka i Hillared.

Förutom den industriella tillverkningen fanns i Svenljunga ett antal vävnadsförläggare som köpte ull och som sedan lät väverskor väva vadmal därutav i hemmen. Bland dessa kan nämnas den legendariska storförläggaren Anders Hansson som även utvecklade sin gård Mölneby i Östra Frölunda socken till Sjuhäradsbydens första egentliga storbordbruk. Vävnadshandeln kom under 1800-talets andra hälft även att omfatta ett eget ullspinneri och vadmalstamp samt delägarship i ett färgeri och tryckeri. Hansson var uppvuxen i ett förläggarhus i Hid i samma socken där huvudbyggnaden sedermera kom att inrymma ett gästgiveri. Tillsammans med gården Lerbäcksbo där Måns Hansson var storförläggare på 1830-1840-talen bildades ett viktigt förläggarcentrum i Östra Frölunda socken.

Mölneby utvecklades under 1800-talets andra hälft till den mäktigaste gården i bygden med förläggarverksamhet, storbordbruk, skogshandel mm.

På gården Fällhult i Holsljunga socken drev även Anders Jönsson en omfattande förläggarverksamhet vid 1800-talets mitt och försåg omkring 2000 väverskor med arbete. Hans eftermäle har blivit: "Tröttkörda hästar och blixtnabba affärer markerade hans väg genom livet. Mangårdsbyggnaden vid Fällhult uppfördes 1795 och flyttades år 1950 till Borås Museum i Ramnaparken. Johannes Svensson i Björkekulla i Kalv socken var s.k. Göteborgsfarare dvs handelsman som med häst och vagn forslade varor till Göteborg. Varorna som kunde vara t.ex. smör, hudar och humle byttes i staden ut mot andra förnödenheter som sill, salt och socker. Handelsutbytet kunde även inbringa vissa kontanter.

Johannes Svensson var också vävnadsförläggare och hade väverskor som vävde vadmal i såväl Kalv som Gunnarp och Krogsered. Även så sent som på 1910-talet drev Fritz Sterner förläggarverksamhet vid Överlida i Mjöbäcks socken. På grund av den hårdnande konkurrensen och den växande textilindustrin startade han år 1921 en egen industriverksamhet som var inriktad på gardiner och inredningstyger.

"Överbyn" vid Lerbäcksbo i Östra Frölunda socken bildade tillsammans med Mölneby och Hid ett viktigt förläggarcentrum i bygden kring 1800-talets mitt.

Rent allmänt började tillverkningen av bomullstyger att öka under 1800-talets senare hälft. Under början av 1900-talet började även vävstolarna i hemmen alltmer att utbytas mot symaskiner för hemsömnad och senare mot stickningsarbete för textilfabriker, antingen i bygden eller i Borås.

Under mitten av 1900-talet fanns i Svenljunga ett stort antal mindre som större textilfabriker som ylle- trikå- och syfabriker samt spinnerier. Bland dessa kan nämnas förutom "Halle Textil" i Mjölback även Buttorps trikåfabrik i Sexdrega socken mellan åren 1924-1947.

Vid AB Svenska Trikåfabriken som startades av P.G. Larsen kring sekelskiftet 1900 fanns ullspinneri vilket på 1910 respektive 1930-talet utökades med en sysal och en byggnad för rivning av lump. Verksamheten överflyttades på 1920-talet till Borås.

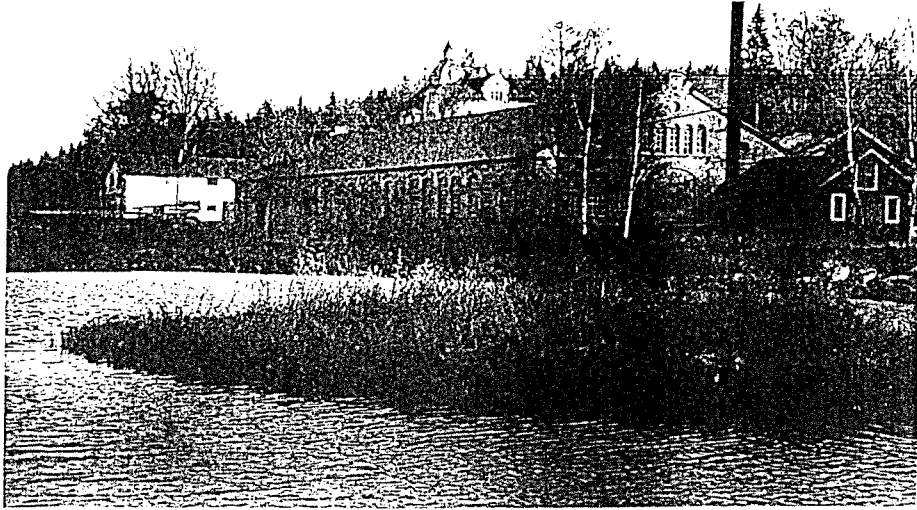
År 1951 startades C.R. Bergqvist Fabriks AB i Hillared för tillverkning av arbets- och sportkläder. Sportkläder tillverkades även vid Jobo i Sexdrega samt vid AB E Westerlunds konfektionsfabrik i Axelfors i Revesjö socken där de äldsta byggnaderna tillkom år 1855 och 1870. Vid Bröderna Sandbergs textilfabrik i Hillared fanns det på 1950-talet cirka 25 arbetare och 100 hemsömmare. Bland större textilindustrier idag kan nämnas Ternoffs Textil AB och postorderföretaget Västgöta Textilindustri AB i Överlida, Mjölbackes socken.

Interiör från bröderna Sandbergs syfabrik i Laggared, Hillareds socken. Syfabriken är ett välbevarat exempel på den textila småindustriverksamheten i bygden.

Under 1800-talet utvecklades Svenljunga till en central punkt i Kinds vadmalshandel. Vid platsen fanns sen tidigare tingshus, poststation och gästgiveri. Under 1800-talets första hälft anlades där en vadmalssvamp och ett färgeri. Under 1900-talet har samhället sedan utvecklats till en industriort handelscentrum och huvudort i häradet.

År 1859 anlades ett järnbruk av bröderna Salomon och Anders Josef Larsson på en ö i Assman i Tranemo kommun invid gränsen mot Strömsfors i Örsås socken. Under åren 1872–1881 drevs rörelsen av Limmareds Glasbruksbolag som uppförde en glashytta på norra sidan av ån. Av dessa äldre anläggningar finns idag inga byggnader bevarade. År 1881 övergick verksamheten till gjutning och tillverkning av maskiner. År 1896 ersattes de äldre verkstäderna av nya byggnader. På 1920-talet startade David Nylander tillverkning av etiketteringsmaskiner vid Strömsfors och företaget var in på 1950-talet landets främsta tillverkare av dessa maskiner vilka även exporterades till utlandet.

Fabriksområdet vid Strömstans bruk i Örsås socken sett från nordväst.

"Tornhuset" i Svenljunga uppfördes av Klinghjert på 1870-talet. " avspeglar den mer stadsinfluerade byggnadsstil som uppfördes i större samhällen kring tolg och utmed huvud- kring sekelskiftet 1900.

Träslöjden i den skogsrika bygden har också kvarlevt in på 1900-talet i form av snickeri, låd, möbler, träulls, borst- och träskofabriker. Den rika skogstillgången medförde också en etablering av sågverk, träsliperier, pappersbruk, virkeshandel.

Bland aktiva industrier idag kan nämnas Snickeri AB Special i Holsljunga med tillverkning av trappor och ledstänger, Wennerbergs Borstfabrik i Sexdrega, Alnäs Möbelfabrik i Mårdaklev med tillverkning av skolmöbler, Hids Pall- och Emballageindustri i Mjöbäcks socken, husfabrikanterna Väst kust-stugan Skyarps träförädling vid Kalvsjöholm i Kalv socken samt Dannegrens sågverk i Sexdrega.

I äldre tid ägnade sig också många åt skinnberedning vilket kvarlevde i bygden in på 1950-talet i form av en pälsdjursfarm, pälsberederi, chromläderfabrik och garveriindustri och hantverk.

Verksamheten inom denna näringsgren är ännu det KF-ägda garveriet Elmo-Calf i Svenljunga och Svensk viltskinnsförädling AB.

Bland större företag utan historisk grund finns nu i kommunen bl a IFN Electronics AB och Scandfilter (tillverkning av luftfilter) och Isaberg AB (häftapparater).

Mindre numera nedlagt möbelsnickeri i Överlida, Mjöbäcks socken, uppfört år 1935.

INTRESSEREDOVISNING

Med utgångspunkt från den kulturhistoriska beskrivningen har ett urval gjorts av miljöer och minnesmärken som på ett eller annat sätt tydliggör kommunens historia. Här redovisas dels miljöer och objekt som återger en allmän bild av traktens kulturhistoriska utveckling. Vissa miljöer och objekt som tydligare än andra sammanfattar och illustrerar det historiska förloppet, har ett särskilt skyddsvärde. Dessa utgör kulturmiljövårdens riksintressen.

Miljöerna och objekten presenteras med en kort beskrivning. Bokstavskombinationen vid varje miljö ger första vink om huvudinnehållet i respektive miljö. F = fornlämning, B = bebyggelse, K = kulturlandskap. I anslutning till varje har med utgångspunkt i ovan sagda ett särskilt och handlingsinriktat åtgärdsprogram formulerats för miljöernas skydd och vård. Detta omfattar för varje miljö en genomgång av gällande skydd, rekommendationer för områdets vård och skötsel samt förslag till skydd.

Här vill särskilt framhållas kommunens och länsstyrelsens gemensamma ansvar för att de mest skyddsvärda intressena säkerställs och vårdas. Det handlingsinriktade åtgärdsprogrammet bör ingå i kommunens och länsstyrelsens verksamhetsplanering.

Bevarandeinsatserna bör i första hand tillgodoses i kommunens egen planering och rekommendationer för markanvändning och byggande. Åtgärderna skall möjliggöra ett starkare hänsynstagande till de intressen som är viktiga från regional och nationell synpunkt. Styrmedlen bör omfatta rekommendationer i översiktsplanen jämte områdesbestämmelser eller detaljplaner samt hänsyn vid bygglovprövning.

Vid sidan av det grundläggande skydd som kan åstadkommas genom kommunens insatser, betonas att länsstyrelsen bör ta initiativ till att varaktigt skydda vissa byggnader och landskap där detta kan visa sig nödvändigt. Det ankommer också på länsstyrelsen att för vissa områden och objekt medverka till att vård- och underhållsåtgärder kommer till utförande. Hit hör bland annat att så långt som möjligt biträda kommunen och enskilda i fördelningen av lån och bidrag till den värdefulla bebyggelsen. Vården av fornlämningsmiljön och kulturlandskapet bör också utvecklas. Inventering och skötselfrågor inom kulturlandskapet föreslås i ökad utsträckning ske i samverkan med intresseorganisationerna. Samarbetet med rikantikvarieämbetet, länsbostadsnämnden, länsarbetsnämnden och skogsvårdsstyrelsen är i vård- och finansieringsfrågor av stor betydelse.

Särskilt värdefulla miljöer inom Svenljunga kommun

Nummer	Benämning	Socken	Sid
1 FK	Rösarp	Kalv	45
2 FBK	Kleven	Mårdaklev	49
3 FBK	Bammalsjö	Kalv	54
4 FBK	Trollås	Håcksvik	58
5 FBK	Skäremo	Håcksvik	63
6 FBK	Landboarp	Håcksvik	68
7 FBK	Kinnahus o Mölneby	Östra Frölunda	73
8 FBK	Revesjö	Revesjö	78
9 FBK	Örsås	Örsås	83
10 F	Röstorps	Örsås	88
11 B	Strömsforsbruk	Örsås	95
12 BK	Kärrsgärde	Ullasjö	100
13 B	Kolarp	Ullasjö	104
14 FB	Ringestena	Sexdrega	108
15 FBK	Redslared	Redslared	113
16 FBK	Roasjö	Roasjö	118
17 FBK	Läggared	Hillared	124

F= FORNLÄMNINGSMILJÖ

B= BEBYGGELSEMILJÖ

K= KULTURLANDSKAP

Karta

1. FK Rösarp, Kalv socken

Rösarps radby med odlingsröseområden

Rösarps by ligger väster om Kalvsjön. Landskapet runt byn är kuperat och ängarna har framför allt nyttjats som betesmark för får och nötkreatur. I hagmarkerna finns rikliga inslag av bok, ek och hassel. Åkermarken sträcker sig i små oregelbundna, terränganpassade åkerytor ned mot Kalvsjön.

Bebyggelsen, som har radbyns karaktär, är uppförd längs en åsrygg som sluttar ner mot och planar ut intill sjön. Gårdarna i södra delen av byn ligger högt ovanför vägen vilken går väster om byn. Delar av den gamla vägen går genom Yttre Rösarp.

I området mellan den öppna odlade marken och Kalvsjön finns ett flertal områden med odlingsrösen. Dessa kan såväl vara förhistoriska som från senare tid. Eftersom inga förhistoriska gravar är registrerade inom området är det dock troligt att odlingsrösen har tillkommit under historisk tid.

Bebyggelsen inom byn är uppförd under 1800-talet och 1900-talet. Vid Rösarp 1:2 och 1:4 finns timrade faluröda ladugårdar med inbyggt skullutskott sk "skonke". Bostadshusen i byn har fasaderna klädda med stående locklistpanel som antingen är målade med faluröd slamfärg eller ljus oljefärg.

Motiv för bevarande

Byn Rösarp präglas av ett kuperat kulturlandskap med fägor och odlingsrösen. Bebyggelsen i byn, med sju gårdar, har radbyns karaktär. Den utgör ett värdefullt inslag i det kuperade odlingslandskapet.

Gällande skydd

Fornlämningar är skyddade genom Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd gäller enligt 15 § i Naturvårdslagen.

Riktlinjer

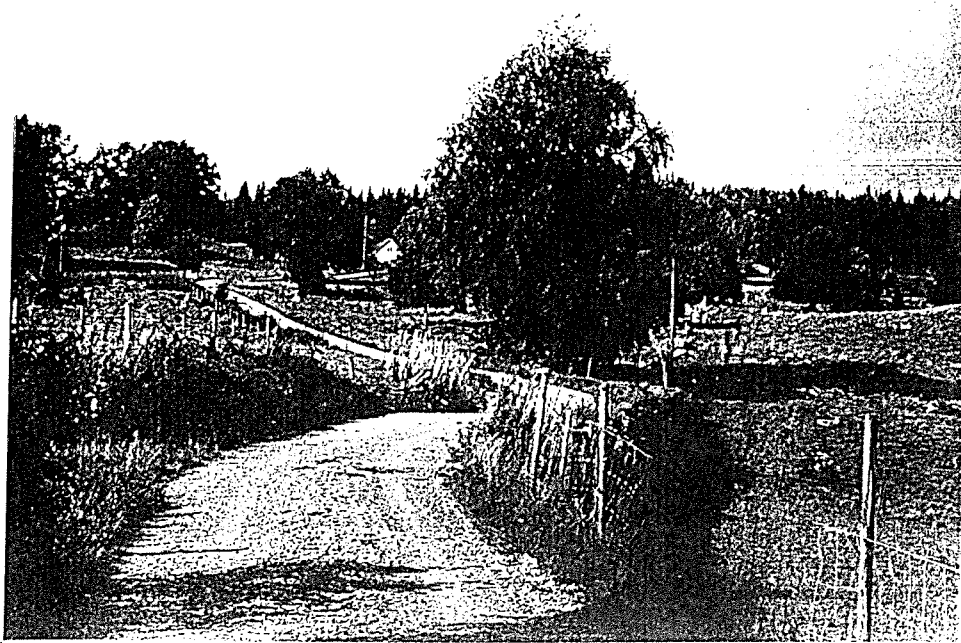
En oförändrad markanvändning är önskvärd. Det öppna odlingslandskapet bör hävdas. Bebyggelsen i byn bör underhållas kontinuerligt. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt. En förändring av befintlig bebyggelse inom området bör ske med varsamhet och, liksom nybebyggelse, ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning. Kulturminnesvårdens intressen skall tillgodoses. Bygglövsfrågor inom området bör regelmässigt sändas till länsmuseet på remiss.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser bör utfärdas enligt PBL 5:16 för att säkerställa miljön.

Övriga åtgärder

En totalinventering av bebyggelsen bör utföras inom området.

Kulturskulptur i landskapet vid Rösarna.

I området mellan den öppna odlade marken och Kalvsjön finns ett flertal områden med odlingsrösen.

Gårdsmiljö vid Rösarp.

Underlagskarta Ekonomisk karta 5c 9g Skala 1:10 000

Fornlämningar

F 40 Tjärbränningsten 1,90 x 1 m

F 41 Sten 0,85 m h, 1,5 m nya spår av inskriptioner och ristningar.

Inom miljön finns ett stort antal områden med odlingsrösen.

Karta hel sida!

2. FBK Kleven, Mårdaklevs socken

Kulturlandskap vid Klevs skansar, gästgiveri och Mårdaklevs kyrka

Ätrans dalgång var under förhistorisk tid av stor betydelse för koloniseringen av det inre Västergötland. I ådalgången finns förhistoriska lämningar i form av stenålderboplats och fossil åkermark. Under medeltiden ökade Ätrans betydelse som förbindelseled mellan Hallanskusten och Västergötland. Då Ätradalen består av ett moränlandskap erbjöd den goda möjligheter att färdas längs dalgången under sommarhalvåret medan Viskadalen längre mot nordväst var ett bra alternativ under vinterhalvåret med tillfrusna vattendrag och mossar.

Medeltiden präglades till stor del av dansk-svenska stridigheter där framförallt gränsbygderna hade ett mycket utsatt läge. Särskilt utsatta var naturligtvis områden längs de äldre vägsträckningarna som användes i militärt syfte för transporter av trupper och förnödenheter. Under medeltiden utgjorde Ätrans dalgång den viktigaste resvägen mellan Danmark och Västergötland. Den kom att benämnas "ridhvägn" ett namn som ännu lever kvar längs dalgången i "Redvägs" härad. Vid tiden omkring år 1300 ansåg man att gränsen måste förstärkas varvid ett antal fästen och fasta hus anlades vid viktiga passager och väglinjer. Strax nordost om Mårdaklev vid "Skansen" anlades exempelvis en befästningsanläggning 60 meter lång med jordvallar och en vallgrav samt vid Kleven två skansanläggningar och en jordvall. Gränsbygderna hemsöktes mycket svårt i samband med gränsoroligheterna framförallt på 1560-talet. Under de trots allt många fredliga perioderna rådde det ekonomiska och kulturella förbindelser mellan de båda rikena. Under medeltiden utvecklades därför en icke obetydlig handel mellan Halland och de angränsande delarna av Västergötland varvid de äldre vägsträckningarna också kom att tjäna ett merkantilt behov som i sin tur gynnade gränsbefolkningen. Under 1500- och 1600-talen fick denna gränshandel ett tillfälligt uppsving. Vid gränsen upprättades tullplatser och en av de mest trafikerade platserna på den svenska sidan var Klev i Mårdaklevs socken. Där anlades på 1650-talet ett gästgiveri då det ansågs ligga med lagom skjutshåll från Gunnarp i Halland strax söder om den dåvarande riksgränsen. Vid freden i Roskilde år 1658 blev de skånska landskapen svenska varvid den gamla riksgränsen utplånades. Gästgiverirörelsen vid Klev kom dock att bestå ända in på 1950-talet. Under senare år har restaurangverksamheten återuppstått i de kulturhistoriskt mycket intressanta byggnaderna.

Miljön omfattar två gårdar. Gästgivargården har tre byggnader uppförda i U-form. Den äldre byggnaden, en äldre mangårdsbyggnad härrör från början av 1700-talet. De övriga två byggnaderna är uppförda dels i slutet av 1700-talet eller i början av 1800-talet, dels år 1836. Samtliga byggnader är förklarade som byggnadsminnen. Strax norr om "gästgivargården" ligger ytterligare en gård i vilken det förr drevs såväl affär som poststation och även gästgiveri. Affären stängdes 1953 medan övriga verksamheten flyttades till nuvarande gästgiveriet 1930. Den äldre mangårdsbyggnaden härrör från 1725-1750 medan "affären" uppfördes på 1820-talet. Byggnaderna nyttjas idag som hembygdsgård med bl a "levande" lanthandel. De två gårdarna bildar med sin samlade och välbevarade bebyggelse en mycket intressant och värdefull kulturhistorisk miljö.

Till områdets ålderdomliga prägel bidrar den omgivande vegetationen med äldre löv- och barrskog vilket har förklarats som naturreservat. Genom området löper en stig upp mot det angränsande berget i norr varifrån man har en storslagen utsikt ut över Ätrans dalgång. Strax

nordost om Kleven ligger Mårdaklevs kyrka vilken uppfördes år 1875. Söder om kyrkomiljön ligger ett antal välbevarade jordbruksfastigheter härrörande från 1700–1800-talen.

Motiv för bevarande

Kleven utmed den medeltida vägsträckningen Ätrastigen avspeglar än idag med skans- och befästningsanläggningar samt den tidigare strategiskt placerade tullstationen, gästgivargården och posten områdets forna såväl försvarsstrategiska som ortens betydelse för den omfattande gränshandeln mellan det danska Halland och de angränsande delarna av Västergötland.

Gällande lagskydd

Fornlämningarna skyddas av Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen.

Kyrkan och begravningsplatsen skyddas av Kulturminneslagens 4 kap om kyrkliga kulturminnen. Området vid Kleven är sedan riksantikvarieämbetets beslut i november 1987 förklarat som riksintresse för kulturminnesvården enligt Naturresurslagens bestämmelser i 2 kap 6 §.

Klevs gästgiveri, Kleven 1:72 förklarades 1988-02-22 som byggnadsminne enligt Kulturminneslagens 3 kap.

Naturreservat enligt beslut 1989-01-30.

Strandskydd gäller enligt 15 § Naturvårdslagen.

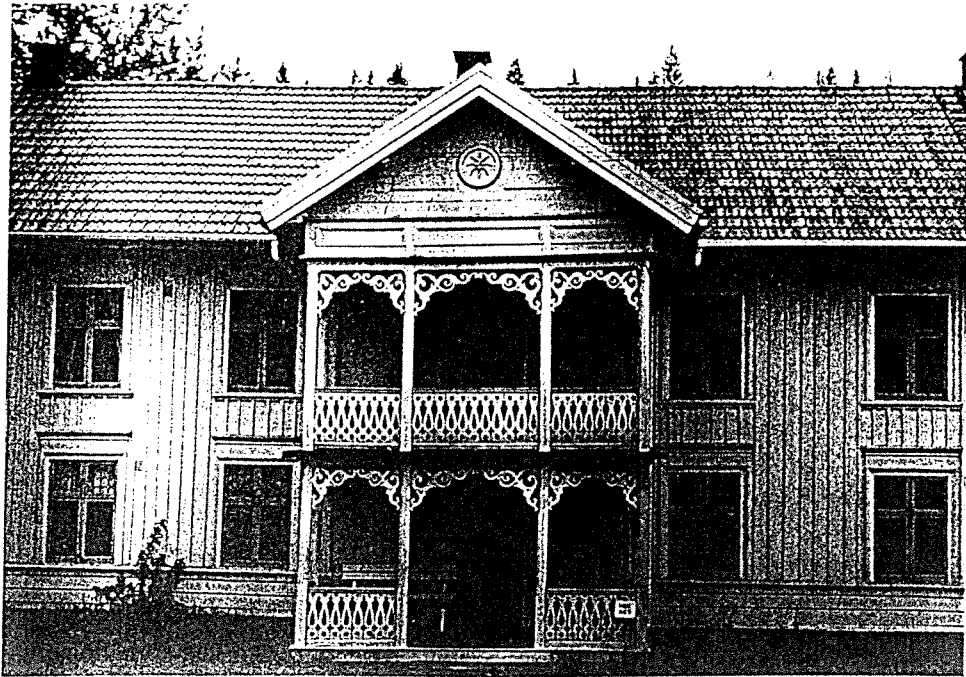
Riktlinjer

Bebyggelsemiljöns karaktär skall bibehållas. Bebyggelsen skall underhållas på ett sätt som är lämpligt i förhållande till dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse inom området bör ske med varsamhet och ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning.

En totalinventering av samtliga byggnader inom området bör genomföras. Nya vägar, vägbreddningar och annan exploatering är olämplig inom området.

Förslag till skydd

Området utgör en så värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelserna skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen regleras genom detaljplan bör byggnadsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till länsmuseum/länsstyrelsen.

Mårdalens kyrka, som sedan 1600-talet.

Mårdaklevs kyrka uppförd i trä år 1875 strax norr om Kleven.

"Vid Kleven" finns lämningar efter "skansar" som uppfördes under medeltiden för att förstärka den s k "ridhväg" intill den forna riksgränsen mot Danmark."

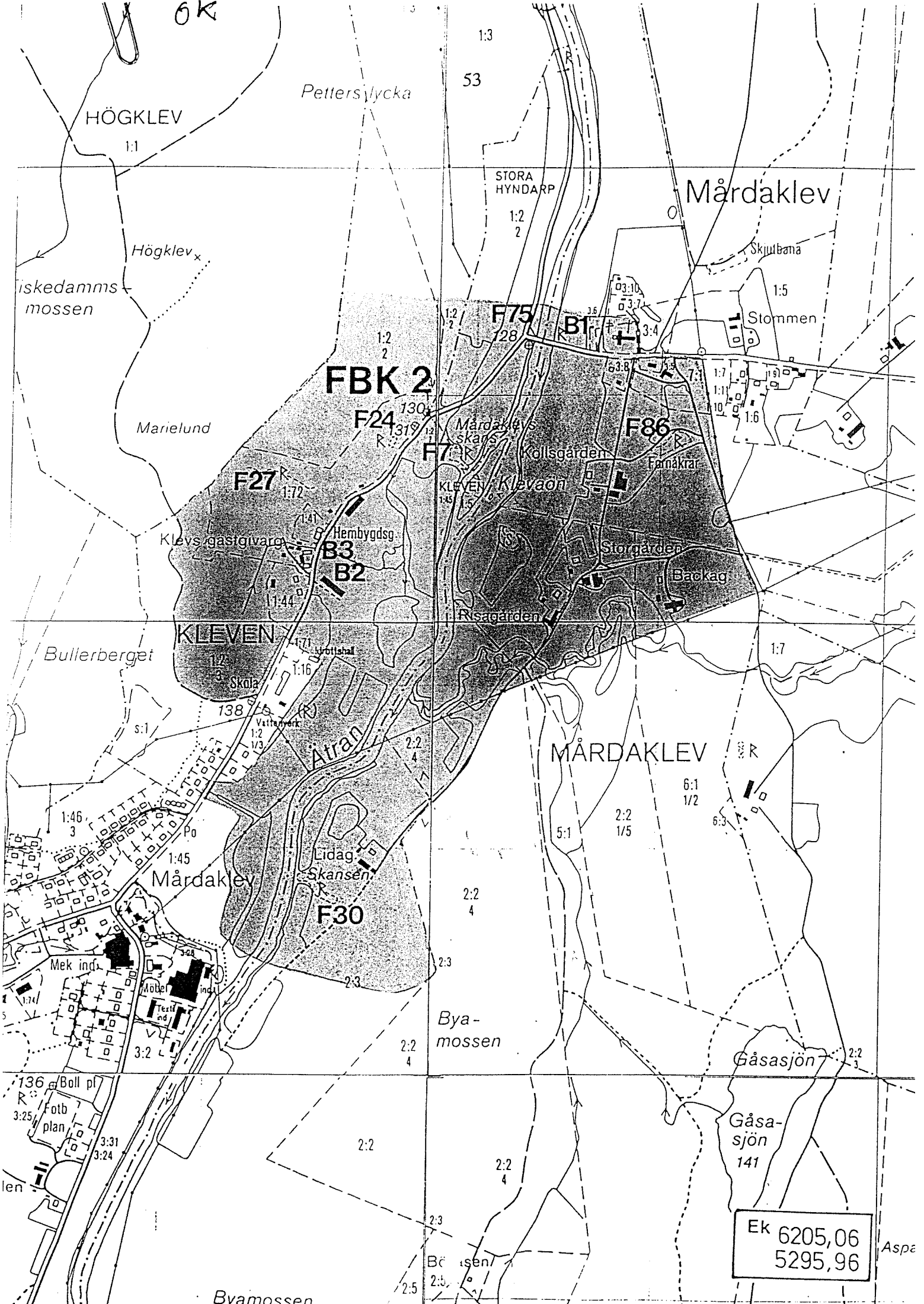
Underlagskarta Ekonomisk karta 6c Of, 6c Og Skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 7 Skansanläggning bestående av en kvadratisk skans med 23 m i sidan och med jord- och sandvallar
- F 24 Skansanläggning 20x10 m. Jordvallar
- F 27 Jordvall ca 150 m lång
- F 30 Befästningsanläggning 60 m lång med jordvallar och vallgrav
- F 75 Balkbro – stålkonstruktion P 558–5 i Broinventering
- F 86 Fossil åkermark med 5 terrasserade åkerytor. Terrasserna som är anlagda i trappstegsordning är väl röjda och saknar odlingssten.

Bebyggelse

B 1	Mårdaklevs kyrka	(1875)
B 2	Kleven 1:72	F d gästgiveri f d mangårdsbyggnad (1700-talet), mangårdsbyggnad/arrendatorbostad (1826), 2 bostadshus, brygghus, vedbod mm, källare, smedja
B 3	Kleven 1:3	Hembygdsgård f d mangårdsbyggnad (1725–1750) f d affär m m (1820-tal) 2 källare varav en komb. källare/magasinsbyggnad.

Ek 6205,06
5295,96

3. FBK Gammalsjö, Kalvs socken

Miljö kring Gammalsjö f d säteri

Egendomen Gammalsjö är mycket vackert belägen invid sjön Västra Fegens strand. Gårdsplanen är anlagd med grusgångar och i naturparken växer ek, bok, lönn, och lind ut mot Kummeludden. Från udden har man vid utblick mot söder över Västra Fegen med omgivande stränder.

Längst ut på Kummeluddens sydspets finns ett gravfält med anläggningar från perioden bronsålder – järnålder. Gravfältet omfattar 6 rösen med en diameter varierande mellan 5–10 meter och ytterligare 29 andra stensättningar.

Det f d säteriet har en sammanhållen gårdsmiljö med en herrgårdsliknande huvudbyggnad samt ett stort antal andra byggnader av äldre datum. Mangårdsbyggnaden härrör troligen från 1700-talet men vissa uppgifter tyder på att delar av byggnaden kan vara av äldre datum. I Gammalsjö gårds ägarlängd finns ett flertal av landets historiska släkter representerade. Sitt nuvarande utseende fick byggnaden 1850 då den påbyggdes med en andra våning samt en låg vind. Den ursprungliga parstugeplanen breddades vid ombyggnaden varvid en dubbel planlösning uppstod. Fasaden är idag klädd med ljust gulmålad locklistpanel. Sadeltaket som har valmade gavelspetsar är täckt med tegel. Till miljön vid det f d säteriet hör även en ladugård i huggen kvadersten och ett timrat magasin från 1800-talet.

Motiv för bevarande

Gammalsjö har ett för större gårdar karaktäristiskt läge vid stranden av en sjö där huvudbyggnaden utgör iögonfallande blickfång i landskapet. Av betydelse i området har även den anlagda naturparken med äldre ädellövskog.

Fastigheten är belägen inom ett större naturvårdsområde som omfattar hela sjön Fegen. (Nr. 62 i naturvårdsplanen).

Gällande skydd

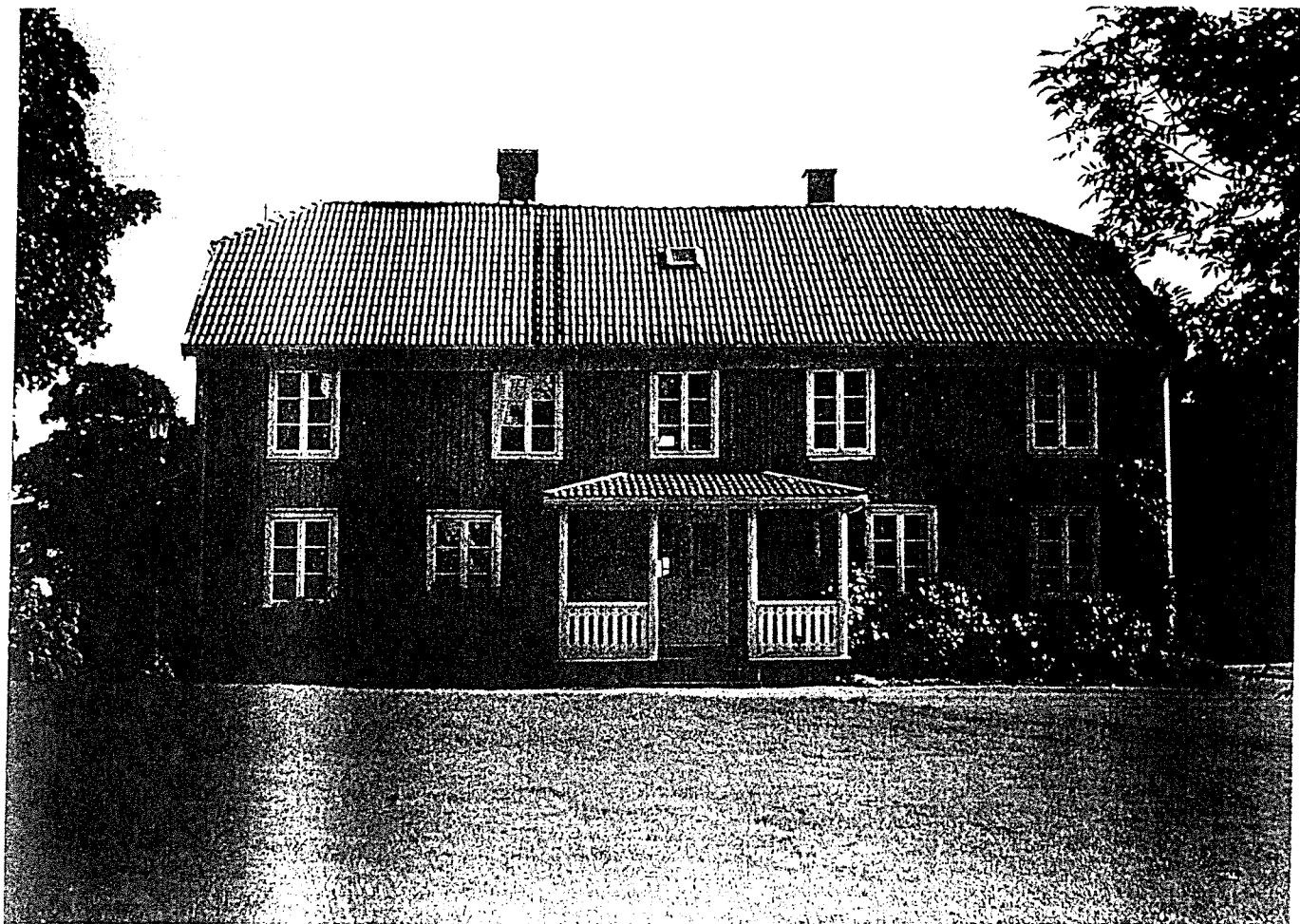
Fornlämningarna skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd 300 m gäller enligt 15 § i Naturvårdslagen.

Riktlinjer

De öppna åker- och ängsmarkerna bör förbli hävdade. Bebyggelsen inom området och angränsande byggnader bör underhållas på ett sådant sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värden. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybyggnad. Vård och underhåll av park och mark bör ske.

Förslag till skydd

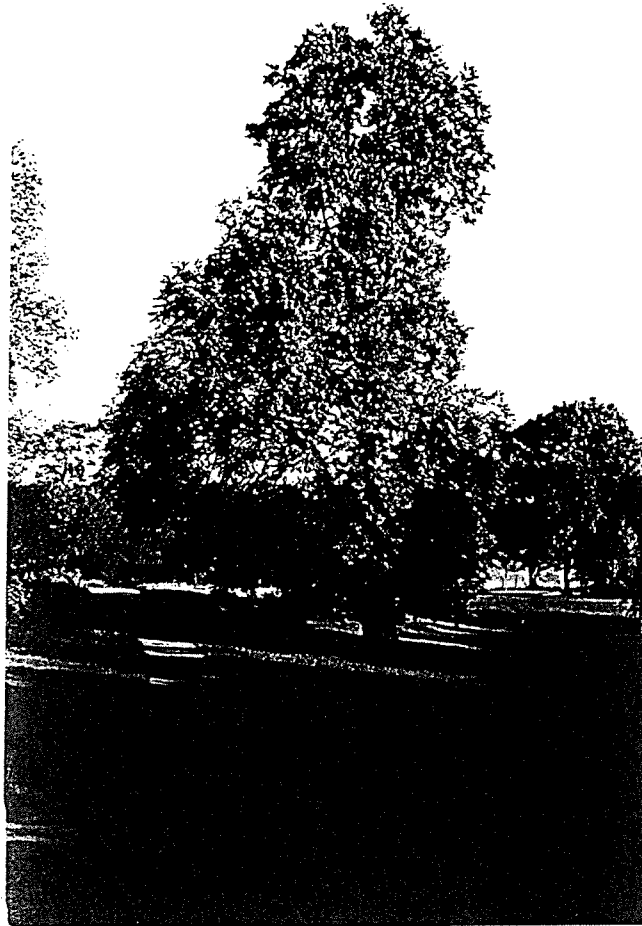
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas till länsmuseet på remiss.

I Gamla Säteris stora hus har de gamla svenska släkter representerade.

Bland ekonomibyggnaderna har den stora stenladugården ett särskilt högt värde.

Den anlagda "naturparken" har en mycket stor betydelse för miljön runt Gammalsjö.

Underlagskarta: Ekonomisk karta 5c 9h, 6c 0h Skala 1:10 000

Fornlämningar

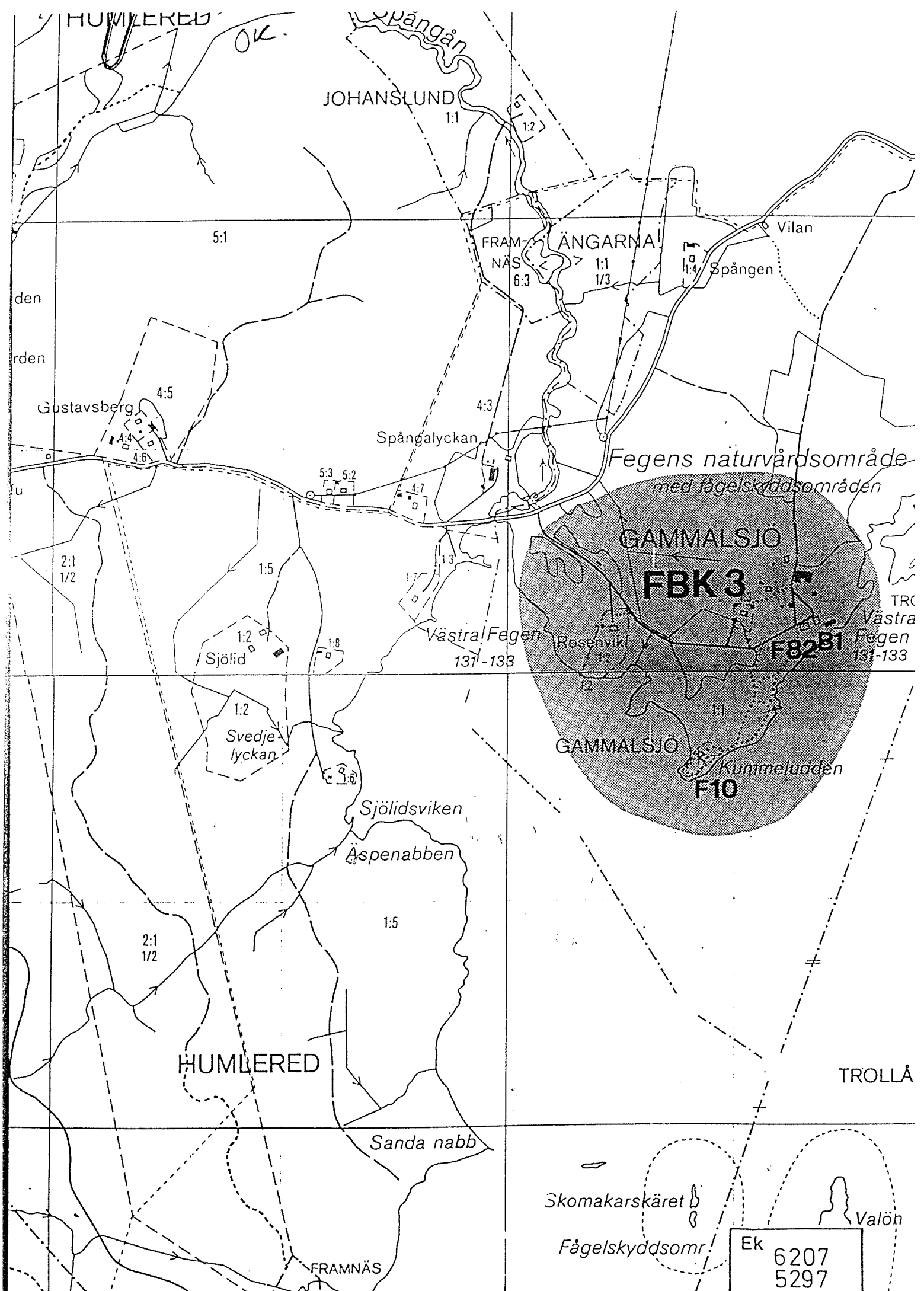
F 10 Gravfält bestående av 6 rösen och 29 stensättningar

F 82 Rest sten, sentida

Bebyggelse

B 1 Gammalsjö 1:1

Huvudbyggnad (ca 1700–1850) rättarbostad (1870, 1947) ladugård (ca 1900, 1949) uthus vedbod, bostadshus (omkr 1949) bostadshus, magasin.

Skomakarskäret

Fågelskyddsomr

Ek 6207 5297

Valön

4. FBK Trollås, Håcksviks socken

Odlingslandskap och bebyggelse vid Trollås by

Trollås ligger i Håcksviks sockens sydligaste del i norra delen av det näs som sträcker sig mellan Västra och Östra Fegensjöarna. Trollås by ingick enligt Vadstena klostrets jordeböcker från 1447 och 1502, i det sk "Agnakindha herrat", som vid denna tid räknades till Småland. Ur judiciell synpunkt sorterade häradet under Örestens län. I Håcksviks socken fanns på 1500-talet 44 skattlagda hemman. Av dessa var 33 frälsehemman och endast 3 gårdar brukades av självägande bönder. Störst bland frälsehemmanen var sätesgårdarna Landboarp och Källhult. Även Trollås var vid denna tid frälsehemman. Frälsegården och säteriet Gammalsjö, under vilket Trollås sannolikt även tidigare räknats, hade relativt sent betesrättigheter i byn. På H.P. Lindskogs karta över Trollås daterad år 1818 återfinns en by med fem gårdar som ligger väl samlad i en klunga strax norr om ängsmarken vid den s k Flogen och i anslutning till den äldre byvägen. Byn skiftades år 1831 varvid tre av gårdarna flyttades ut från bykärnan. Kvar på den ursprungliga platsen ligger idag stomhemmanet,

nuvarande Trollås 1:4 samt Östergården Trollås 1:2. Till byn har tidigare hört ett antal mindre torp vilka numera är försvunna. Sydost om själva bykärnan mot Lomma sjö låg även ett samfällt soldattorp, det s k "Hjortåsen" eller "Grens lycka". På byns utmarker låg likaså torpet Spadhultet.

Kulturmiljön i Trollås kännetecknas av ett småbrutet landskap där den sten- och blockrika ängsmarken tydligt återspeglar inriktningen på boskapsskötsel och foderproduktion.

Kännetecknande för småbrukarbygderna i äldre tid var den nödvändiga kombinationen med åkerbruk och boskapsskötsel. Avkastningens storlek har haft ett starkt samband med mängden kreaturgödsel. Åkerarealen kunde inte utökas på ängens bekostnad då detta fick till följd att antalet kreatur blev färre. För att kompensera den ringa arealen åker och äng har utmarkerna utnyttjats för bete och svedjning. Under 1800-talets förra hälft upptog ängen i Trollås drygt 35 ha av inägojorden, medan den samlade åkerarealen uppgick till ca 5 ha. I Trollås bedrevs ett traditionellt svedjebruk fram till år 1925.

Gårdsbebyggelsen i Trollås är huvudsakligen uppförd under tidsperioden 1790– 1900. Endast ett nybyggt hus finns i byn. Den äldsta byggnaden är boningshuset till Trollås Östergården 1:2 och utgörs av en framkammarstuga uppförd år 1798. Intill bostadshuset ligger en timrad loftbod från 1790-talet. Gårdsmiljön vid Trollås 1:3 har en ålderdomlig prägel med sitt månghussystem med ett stort antal byggnader för olika funktioner. Merparten av uthusen är grupperade i en gles fyrkant kring en gemensam gårdsplan. Brygghuset och sädesmagasinet ligger dock en bit därifrån. Gården är belägen på en svag höjd med bostadshuset på den högsta punkten. Även denna gård har en loftbod uppförd i början av 1800-talet. Vid Kvarmtorpsån, på f d säteriet Gammalsjös ägor, återfinns en välbevarad kvarn som utgör en väsentlig funktionell del i odlingslandskapet vid Trollås.

Motiv för bevarande

Kulturmiljön i Trollsås kännetecknas av ett småbrutet traditionellt kulturlandskap med gammal odlingsmark och äldre bebyggelse. Till den ålderdomliga miljökaraktären i byn bidrar sambandet mellan mängden äldre byggnader, ängs- och hagmarker, mindre åkerytor samt det stora antalet odlingsrösen och hägnader.

Gällande skydd

Saknas.

Riktlinjer

En oförändrad markanvändning i byn är önskvärd varvid det planeringsunderlag för säkerställande som utarbetades år 1981 av länsstyrelsen bör följas. Krav på bygglov för ekonomibyggnader samt mindre till- och ombyggnader av en- och tvåbostadshus bör gälla. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse. Förändringar av befintlig bebyggelse bör ske med varsamhet, och liksom nybebyggelse, ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning. Det gamla vägsystemet bör bibehållas. Naturvårdsplanens intentioner bör följas.

Förslag till skydd

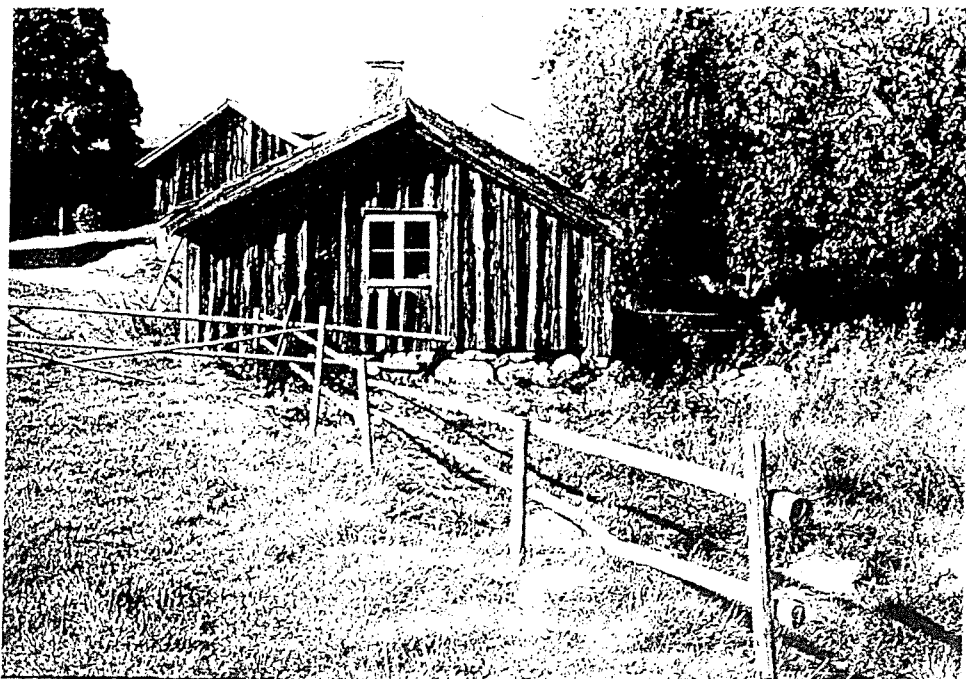
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detalplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till länsmuseum.

Övrigt

Området ligger inom naturvårdens intresseområde med nr 61 BLSK, i Naturvårdsplanen för Älvsborgs län, 1976.

Dubbelhus uppfört år 1898 på fastigheten Trollås 1:5.

Brygghus på Östergården Trollås 1:3

Stenkällare på fastigheten Trollås 1:4 A (1:3).

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c Oi Skala 1:10 000

Bebyggelse

B 1	Trollås 1:2 Östergård	Bostadshus (1798) loftbod (1790-t) ladugård (1938) smedja (1900-t) källare (1800-1850) garage
B 2	Trollås 1:3	Bostadshus (1822, 1925, 1959) loftbod (ca 1800) stall (1860-1900) ladugård (1920-1940) källarbod (1850-1900) källare (1800-1850) brygghus (ca 1850) garage
B 3	Trollås 1:4 A	Bostadshus (1855) bod, källare (1850-1900) ladugård (ca 1900)
B 4	Trollås 1:5	Bostadshus (1898) undantagsstuga-bod (ca 1800) stenkällare, vedbod
B 5	Trollås 1:6	Bostadshus (1939) stenkällare (ca 1850-1880) vedbod, fårhus, avträde (1900-t)

Otillberga
Idagöl

Björkö

Tusseredsberget
△ 188

FRÖ

Björ

amossen GAMMALSJÖ

1:1

Johansberg

Kvarnatorpet

Ulriksro

Kvarnatorpsån

ÄNGARNA

1:1

3

1:1

2

FBK 4

Fegens naturvårdsområde
med fågelskyddsområden

Lilla Kråkö

Stora Kråkö

Höljsjön

1:2 1:3

Svartasjön

TROLLÅS

x Bjö

1:4 1:5 1:6

Ek

6208

[1:4 1:5/ [1:2\1:3]

5. FBK Skäremo, Håcksviks socken

Bebyggelse och kulturlandskap norr om Skäremosjön

Skäremo ligger i Håcksviks socken vid Skäremosjön i ett öppet svagt böljande odlingslandskap som svagt sluttar ibland i avsatser ned mot sjön. Odlingsmarken utgörs av sandavlagringar vilka lämpar sig bra för odling. Mot granskogen i norr finns steniga betesmarker med inslag av stenhägnader.

Vid sjöns östra strand vid sjöns äldre strandlinje vid ca 145 m ö h har återfunnits en stenåldersboplatz. Öster om byn finns även en kvadratisk stensättning som mäter 11 x 11 m och har en delvis synlig kantkedja. Intill denna står tre resta stenar 1,5–2 m höga som även kallas Odens flisor. Ytterligare en rest sten återfinns ett stycke norr om byn.

Gårdarna i Skäremo är uppförda i sluttningen utefter den väg som slingrar sig fram strax norr om sjön. Gårdstomterna är delvis terrasserade och omgivna av lummiga lövträd. Tre av fastigheterna ligger kvar på den gamla byplatsen och utskiftades ej i samband med jordregleringsformen Laga skifte som genomfördes vid 1800-talets mitt. Vid framförallt fastigheterna Skäremo 2:2 och 2:3 som bildar en tät och väl sammanhållen miljö med "klungby"karaktär. Gårdsbyggnadernas ålder varierar något men flertalet av dem är uppförda vid 1800-talets mitt. Mangårdarna är omgivna av planteringar och stenmurar. Den röda mangårdsbyggnaden vid Skäremo 2:2 utgörs av en dubbelkammarstuga från mitten av 1800-talet. Intill denna ligger ett yngre bostadshus uppfört som undantagsstuga 1915–20. På gården finns även en timrad envåningsbyggnad, inredd som snickarbod och brygghus vid mitten av 1800-talet.

Bostadshuset vid Skäremo 2:3 som har ett dominerande läge högt upp i sluttningen, flankeras av en lillstuga och ett brygghus. Bostadshuset är klätt med vit locklistpanel och grönmålade fönsterbågar. Den vitmålade förstukvisten härrör från sekelskiftet. Lillstugan som även används som magasin har ett särskilt högt kulturhistoriskt värde. Den är klädd med faluröd locklistpanel med vitmålade snickerier och har välbevarade ålderdomliga dörrar och skärmtak. På taknocken återfinns en vällingklocka. Även brygghuset har en välbevarad traditionell exteriör med faluröd locklistpanel och vita snickerier. Nordost om gården ligger torpet Skärslund med ett boningshus vilket delvis härrör från 1700-talet. Stugan har enkelstugans planlösning med långkök och liten sidokammare.

Mangårdsbyggnaden vid Backaberget, Skäremo 1:13 utgörs av ett s k västsvenskt dubbelhus i 1 1/2 våning uppfört 1914. Byggnaden som är klädd med vitmålad, profilerad locklistpanel har många tidstypiska drag som frontespis och kvaderstensgrund.

Motiv för bevarande

Kännetecknande för Skäremo är den uppodlade relativt plana sandslätten ned mot Skäremosjön och bebyggelsen som ligger grupperad efter den slingrande byvägen. Norr om vägen tar de steniga hagmarkerna vid med lövträdsdungar och stenmurar. Bebyggelsen har delvis den oskiftade byns karaktär.

Gällande skydd

Fornlämningarna skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd enligt 15 § i Naturvårdslagen.

Riktlinjer

Odlingslandskapet bör bibehållas med nuvarande uppodlingsgrad och arrondering. Den äldre vägsträckningen bör bibehållas. Nya vägar, vägbreddningar och annan exploatering i området är olämplig. Bebyggelsen bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse.

Förslag till skydd

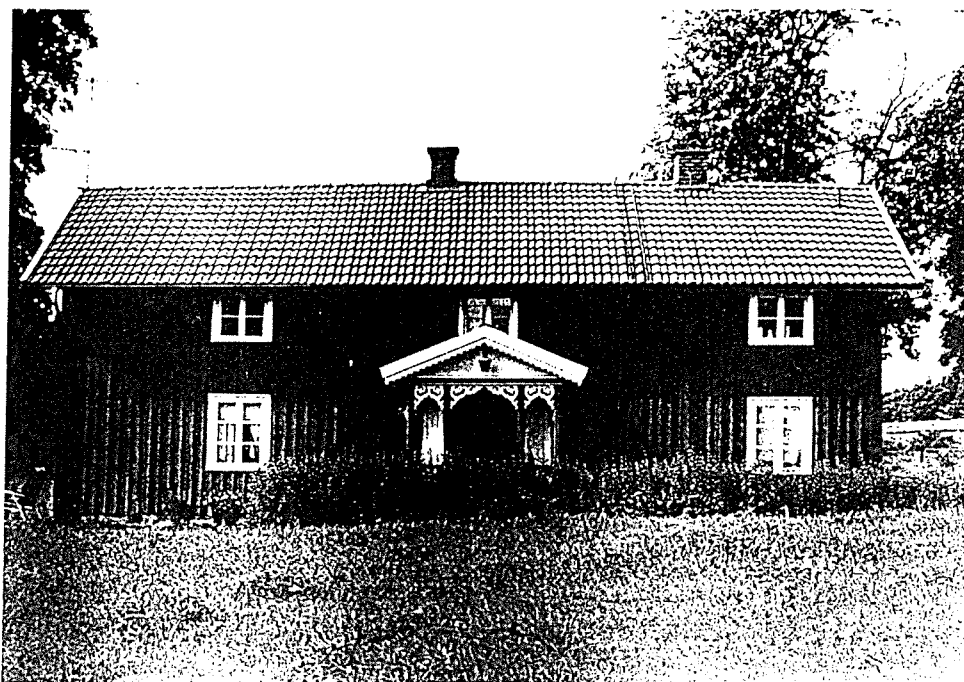
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till länsmuseet.

Övrigt

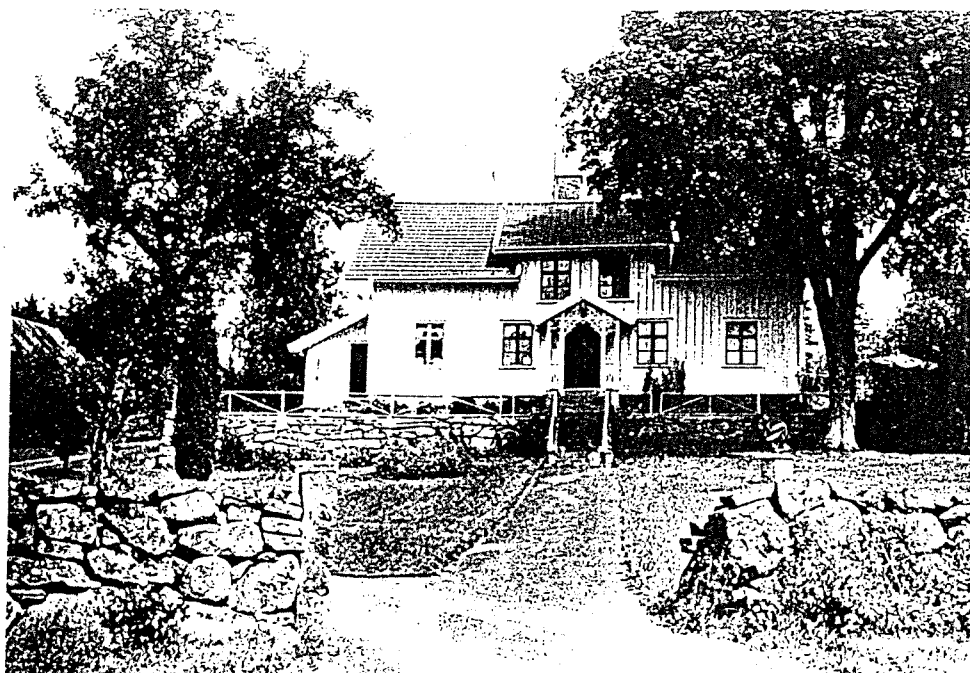
Området ligger inom naturvårdens intresseområde Skäremo 44 SL, Svenljunga kommun i Naturvårdsplanen för Älvsborgs län, 1976.

Kulturlandskap vid Backeberget, Skäremo 1:13.

Dubbelkammar uppförd under 1800-talets andra hälft i Skäremo 2:2.

Mangårdsbyggnad uppförd under 1800-talets andra hälft, Skäremo 2:3.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 2i, 6cli skala 1:10 000

Fornlämningar

F 22 Resta stenar, tre stycken 1,5–2 m h

F 54 Stenåldersboplatz cc 70x50. Fyndplats

F 56 Stensättning kvadratisk 11x11 m. (Enligt tradition grunden till en äldre kyrka)

F 57 Rest sten (?) 2,2 m

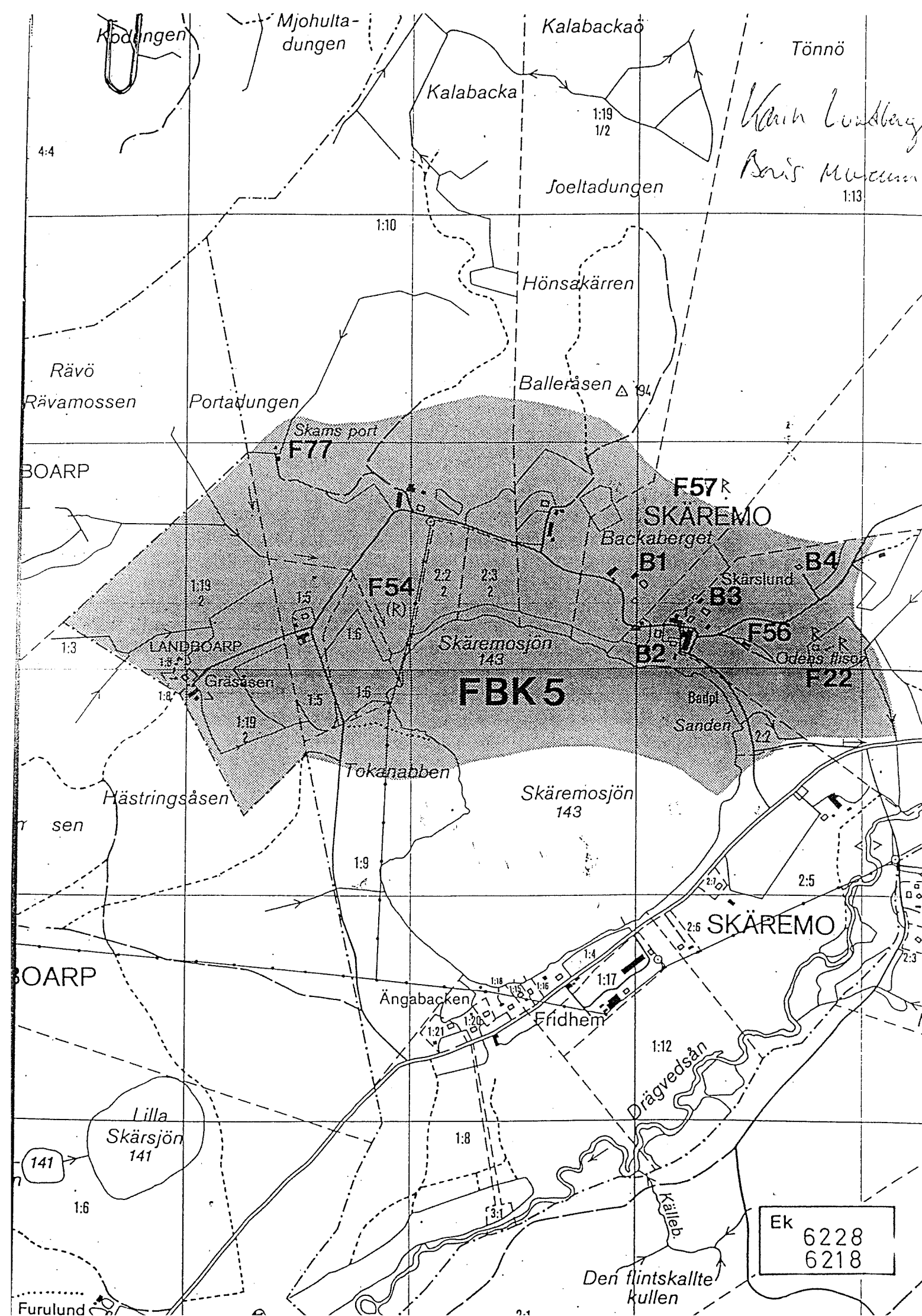
Bebyggelse

B 1 Skäremo 1:13 Backaberget. Bostadshus (1914) ladugård (1889)
snickarbod – brygghus–garage (1909) stall (1889)
fritidshus (ca 1980)

B 2 Skäremo 2:2 Bostadshus (1850–1870) undantagsstuga (1915–1920)
f d skola, brygghus/snickarbod (1850) ladugård
(1912–1920) stenkällare (1800–t) vedbod (1920)
garage

B 3 Skäremo 2:3 Bostadshus (1850–1870) lillstuga/magasin (1830–1850)
ladugård (1924) brygghus/snickarbod (1890–1910)
källare/uthus, vedbod, stenkällare/avträde (1900–t
början)

B 4 Skäremo 2:3 Skärslund Bostadshus (1700–t, 1850, renov 1930–t)
vedbod (1900–t början)

6. FBK Landboarp, Håcksviks socken

Fornlämningar och bebyggelse utmed Stångån.

Håcksviks socken är småkuperad och består till stora delar av skog, mossar och småsjöar. Kulturlandskapet vid Landboarp omfattar äldre ängs- och betesmarker utmed Stångån varefter ett öppet odlingslandskap breder ut sig för att senare avlösas av vidsträckta kuperade skogsområden. Bebyggelsen är lokaliserad till övergången mellan ängen och den något högre belägna åkern, en placering som är karaktäristisk för Väst- och Sydsverige. Fornlämningarna inom området är lokaliserade till den flacka moränryggen väster om Stångån där de lättarbetade jordarterna var lämpliga för ett primitivt jordbruk. Lämningarna som omfattar rösen och stensättningar återspeglar en kontinuitet i bebyggelseutvecklingen från brons- och järnålder.

Frälsesäteriet Landboarp beläget i områdets södra del härrör från 1300-talet då det ägdes av Mats Gustavsson-Sparre. Under 1500-talet innehades säteriet av bl a Peter Hård, gift med Carin Thorsdotter Store för att vid 1600-talets mitt ägas av Gabriel Gabrielsson Oxenstjerna. Mot slutet av århundradet kom det i släkten Lagerfelts ägo och gick då under benämningen "Herr Lagerfelts Säteri". År 1803 inköptes gården av dåvarande förvaltaren och år 1810 delades egendomen och övergick i "bondehänder". De nuvarande fastigheterna Landboarp 1:3 och 1:5 har båda ett flertal välbevarade äldre kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Vid Landboarp 1:3 uppfördes den nuvarande mangårdsbyggnaden, en framkammarstuga i två plan, år 1774. Byggnaden som är klädd med faluröd träpanel har ett valmat sadeltak och skorstenar av äldre modell. Även de faluröda "flyglarna" har avvalmat sadeltak. De senare byggnaderna har tidigare inrymt såväl bostadsrum som magasin och bodar. Huvudbyggnaden på den intilliggande fastigheten Landboarp 1:5 uppfördes under 1860-1870-talen och utgörs av ett dubbelradhus utvändigt klätt med gulmålad träpanel. På mangården återfinns även två vinkelställda faluröda flygelbyggnader varav "lillstugan" är uppförd år 1882 och magasinet, en dubbelbod med två dörrar mot gårdsplanen, uppfördes år 1864. Förbi de två gårdarna leder en äldre vägsträckning norrut längs de öppna odlingsmarkerna mot det tidigare underlydande torpet Hagaslätt. Boningshuset härrör från 1850-talet och utgörs av en dubbelkammarstuga. Den nuvarande verandan tillkom vid 1900-talets början.

Motiv för bevarande

Kulturlandskapet i området präglas av den starkt meandrande Stångån som på ömse sidor omges av ett öppet odlingslandskap. Fornlämningarna som belyser bebyggelsekontinuiteten i området sedan brons- och järnåldern är lokaliserade till den flacka moränryggen väster om Stångån. Det f d säteriet vid Landboarp har anor sedan 1300-talet. Vid de nuvarande två gårdarna vid Landboarp återfinns ett flertal kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Gällande skydd

Fornlämningarna skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd gäller enligt 15 § i Naturvårdslagen.

Riktlinjer

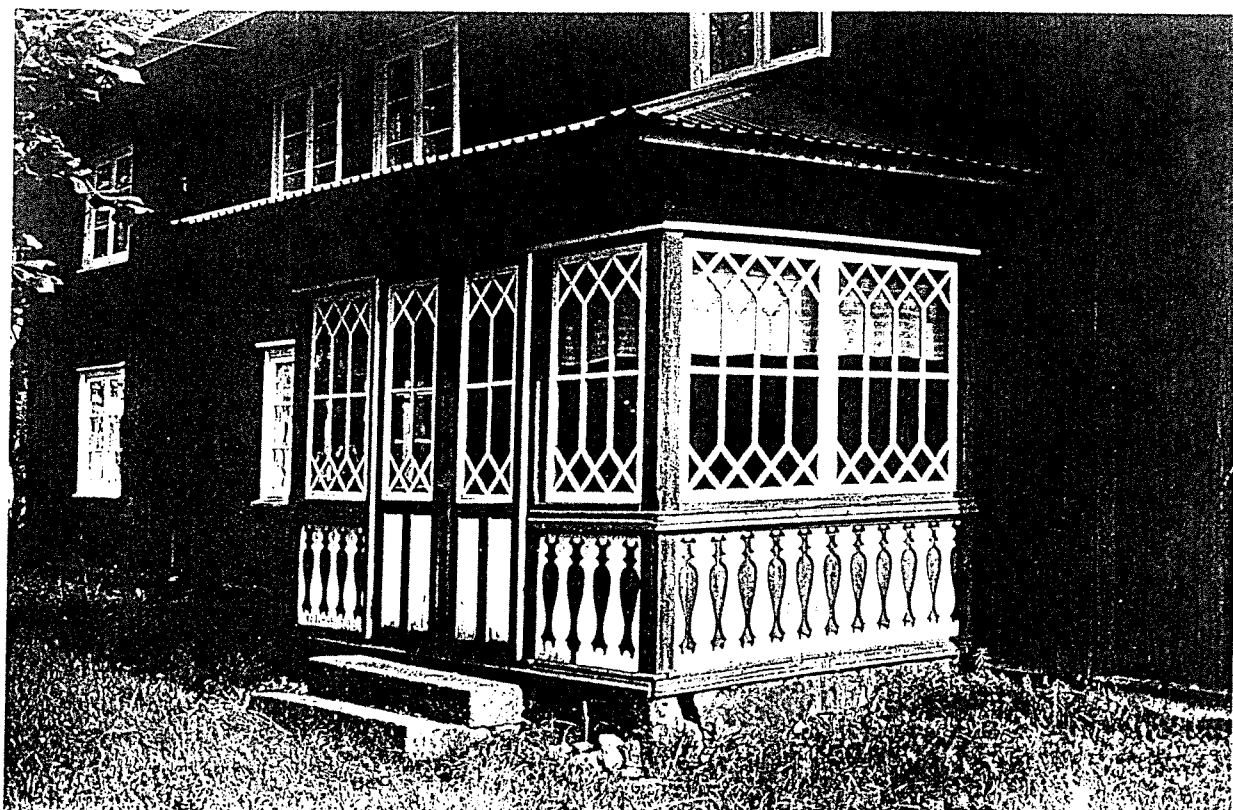
Nuvarande odlingslandskap bör förbli hävdat med nuvarande uppodlingsgrad. Nya vägar, vägbreddningar och annan exploatering är olämplig inom området. Nuvarande bebyggelse bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt.

Förslag till skydd

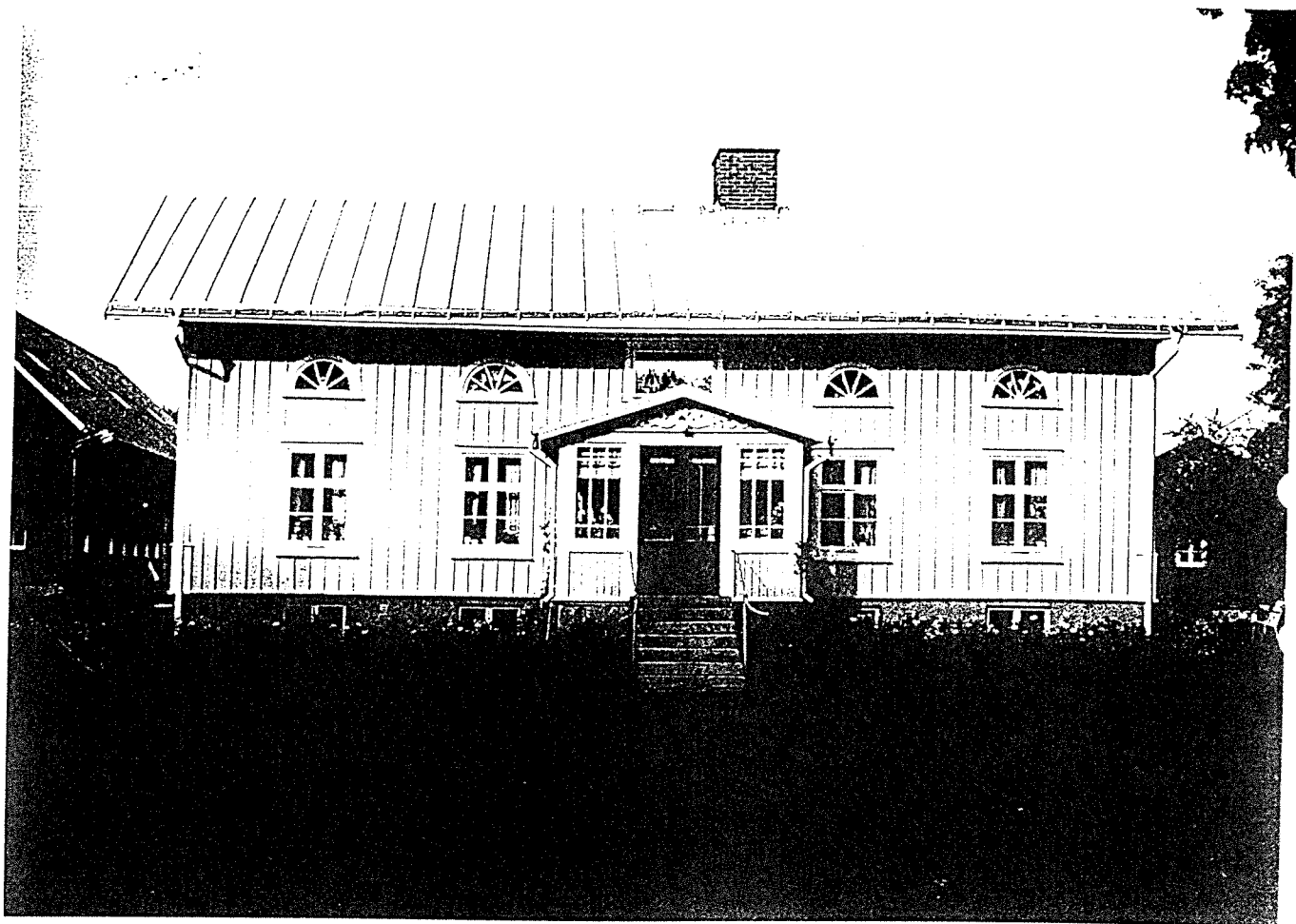
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL § 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL § 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor regelmässigt sändas till länsmuscet på remiss.

Övrigt

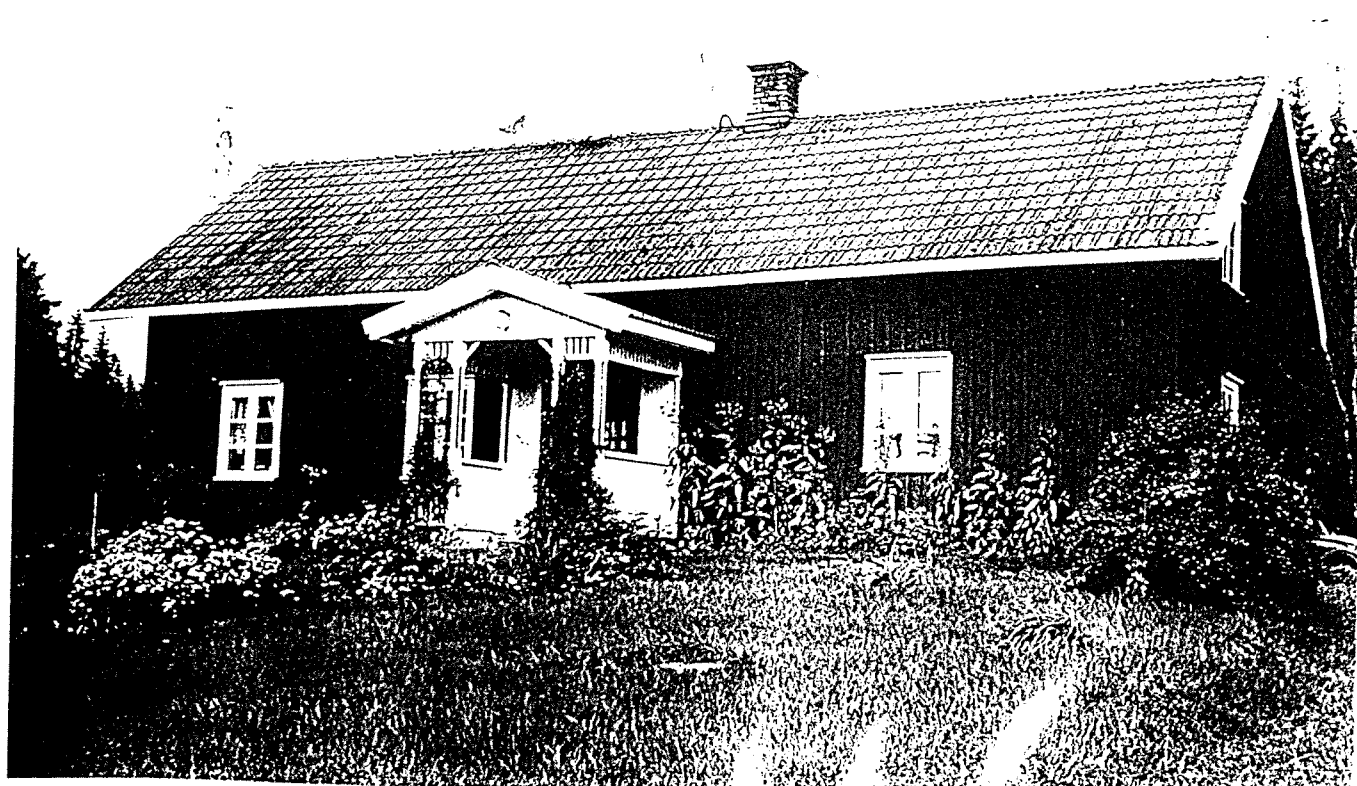
Området ligger inom naturvårdens intresseområde 43 Stångån, Svenljunga kommun i "Natur i Älvsborgs län" 1976.

Mångspröjsad glasveranda på mangårdsbyggnaden vid Landboarp 1:3.

Dubbelradhus vid Landboarp 1:5 uppfört år 1874.

Strax norr om huvudgården Landboarp 1:5 ligger hagaslätt med en dubbelkammarstuga uppförd på 1850-talet.

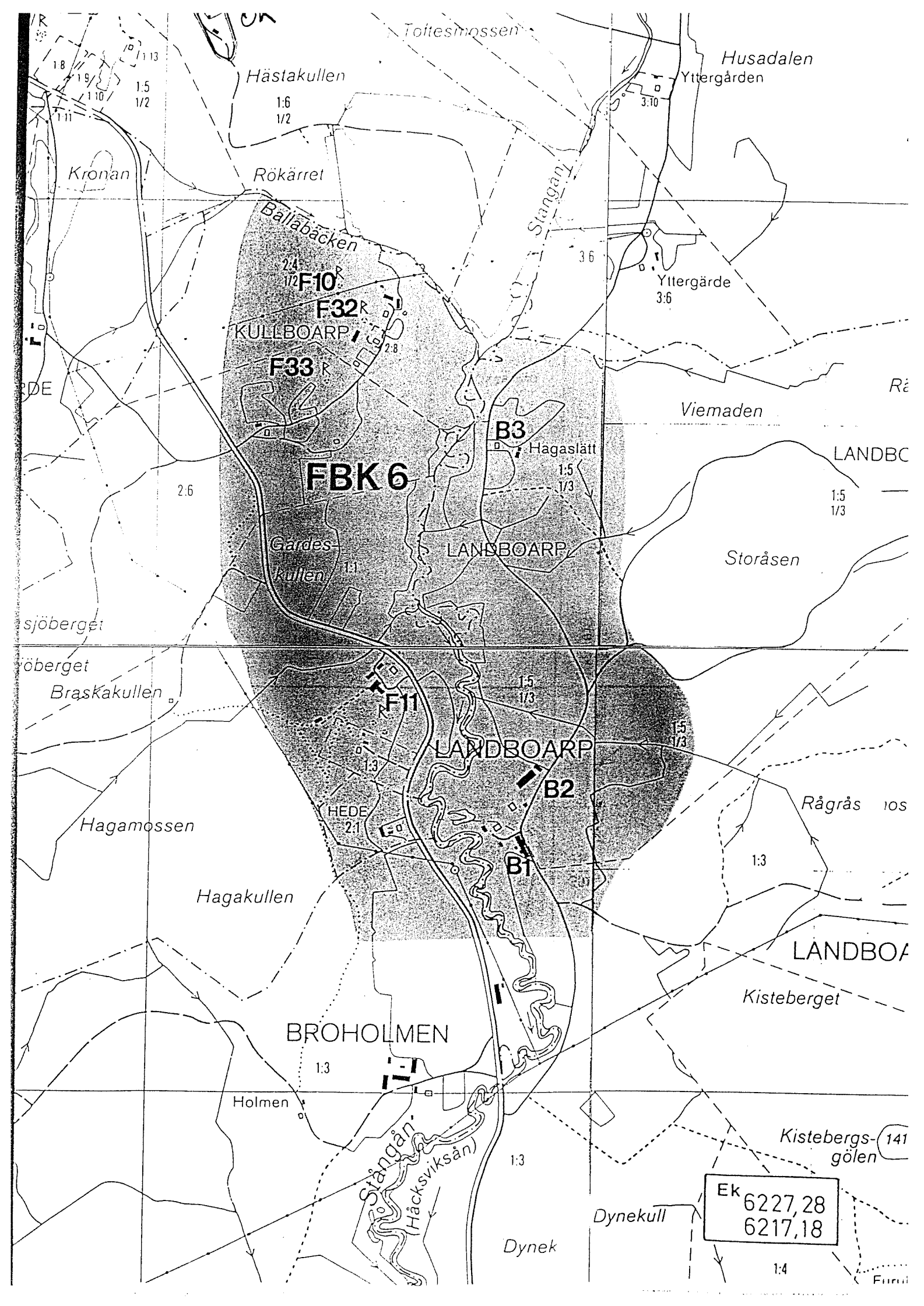
Underlagskarta: ekonomiskt karta 6c 1h, 6c 1i, 6c 2h, 6c 2i Skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 10 Stensättning, rund 8 m i diam
- F 11 Tre runda stensättningar 6-7-9 m, i diam
- F 32 Stensättning, närmast rund 12 m i diam
- F 33 Röse, ca 7 m i diam

Bebyggelse

B 1	Landboarp 1:3	Bostadshus (1774/ca 1900), flygelbyggnad (tillb ca ca 1890) ladugård (1843-1930) källare/spannmålsmagasin (1930-t)
B 2	Landboarp 1:5	Bostadshus (1874) lillstuga (1882) magasin (1864) ladugård (1960) traktorgarage (1980)
B 3	Landboarp 1:5	Hagaslätt. Bostadshus (ca 1850) vedbod, redskapsbod

7. FBK Kinnahus och Mölneby, Östra Frölunda socken

Medeltida borganläggning och storjordbruk vid Mölneby gård

Mellan Mölneby och Östra Frölunda samhälle består dalbotten av sand och mosediment avsatta under istiden i en sjö. Genom sedimenten slingrar idag Ätran i stora meanderbågar. Området har tidigt varit av intresse för människan. Strax väster om Mölneby i det flacka moränområdet, inramat av Lillån, har man funnit bl a en skafthålsyxa, slipade flintyxor, en oslipad tunnhackig yxa och ett antal andra flintföremål. Fynden visar på att området har varit väl lämpat för bosättning redan under den yngre stenåldern. Terrängen i området var under förhistorisk tid sannolikt betydligt sankare än idag. Ätran var ur transportsynpunkt en viktig handelsväg mellan kusten och det inre av Västergötland. Under de många krigen mellan Sverige och Danmark kom de äldre vägsträckningarna längs Viskans och Ätrons dalgångar att spela mycket stora roller såsom den svenska krigshärens operationslinjer. För att kunna övervaka den viktiga färdvägen kallad "ridhväg" längs Ätrons dalgång anlades på 1200-talet ett spärrfäste kallat Kinnahus (eller Kinnaholm, Kindahus och Kindaholm) på en udde vid Lillåns utlopp i Ätran cirka 2 mil från den forna riksgränsen. Härigenom hoppades man också kunna trygga den utomordentligt viktiga förbindelsen mellan Älvsborg och Jönköping. Gränsfästet omnämns för första gången år 1306 då det belägrades av en dansk här. Fästet belägrades återigen av danskarna år 1452. Under Nordiska sjuårskriget 1563–1570 spelade såväl Kinnaborg vid Kinna i Viskadalen som Kinnahus i Ätradalen en icke obetydlig roll. Kinnahus tillhörde den äldre typ utav befästningar vilka i första hand avsågs såsom tillflyktsort för befolkningen vid krigstid och stödjepunkt för försvaret. De ännu fullt skönjbara resterna av det gamla fästet bildar en icke fullt regelbunden fyrkant med 100–150 meters sida. Huvudfronten är riktad mot öster, där en tredubbel försvarslinje bildas genom vallar och gravar. Försvarslinjen var här kraftigast då den enda vägen in mot fästet leder in här från öster. På övriga sidor är anläggningen begränsad av Ätran och Lillån. Den yttre vallen har varit försedd med flankeringstorn vilket troligtvis även den andra försvarslinjen med av vall och grav har varit. Själva kärnfästningen består av en fyrkantig platå i nordvästra hörnet av anläggningen. På platån syns lämningar av flera byggnader, bl a en stenbyggnad som kan ha varit en tornbyggnad. Anläggningen är idag till synes osymmetrisk men detta kan förklaras av att borgkämnan ligger med två sidor mot den nuvarande, respektive en äldre flodbädd av Ätran. Någon arkeologisk undersökning har ej förekommit inom anläggningen varför det är svårt att säga något om ålder och material i konstruktionerna. Ett karaktäristiskt drag för medeltidens försvarsanläggningar är dock valet av plats på en holme eller udde, som sedan avdelades av en vallgrav in mot land.

På östra sidan av Ätran ligger Mölneby gård som under 1800-talet byggdes upp till den mäktigaste egendomen i bygden med förlagsverksamhet, skogs- och bruksimperium samt storjordbruk. Grundaren till detta imperium var Anders Hansson. Han bedrev en framgångsrik förläggarverksamhet, och 1847 inköpte han "Mölneby Västergård" vilken han efter hand utvecklade till Sjuhäradsbygdens första egentliga storjordbruk. Genom inlösen av flera gårdar i byn Mölneby kunde odlingsarealen mångdubblas. Han uppförde efter skånsk modell stora stenladugårdar för hundratals djur. Till gården hörde även mejeri och en vattendriven kvarn. Vid Tegelvik anlades vidare ett tegelbruk. Genom inköp av ett stort antal skogsgårdar i Sjuhäradsbygden, Halland och Småland skaffade han sig också kontroll över ett flertal viktiga vattenfall i Ätrons nedre lopp. Anders Hansson utvecklade vävnadshandeln med eget ullspinneri och vadmalsstamp sammt delägarskap i färgeri och tryckeri. Tillsammans med gården Lerbäcksbo där Måns Hansson var stor förläggare på 1830–1840-talen bildade Mölneby ett viktigt förläggarcentrum i Östra Frölunda socken.

Av den äldre gårdsbebyggelsen återstår den gamla manbyggnaden vilken lär ha uppförts efter förebild av Kinna Sanden i Marks kommun. Vid Lillån kvarligger även en kvarn och en kraftverksbyggnad uppförd år 1907.

Sydost om Mölneby ligger gården Tegelvik vilken vid mitten av 1800-talet ägdes av Anders Hansson. Han anlade här ett tegelbruk för tillverkning av lertegel. Den nuvarande gårdsanläggningen har troligtvis tillkommit omkring 1870. Ladugården är uppförd efter skånskt mönster med tjocka, murade stenväggar och med gavelrösten av trä. Manbyggnaden och lillstugan är uppförda i timmer och klädda med vitmålad locklistpanel.

Motiv för bevarande

Landskapet kring Kinnahus speglar en lång förhistorisk utveckling vilket manifesteras genom fornlämningarna längs Ätrons och Lillåns dalgångar och gräsfästet Kinnahus. Anläggningen som nämns första gången år 1306 i samband med en belägring av den danska hären. Den intilliggande gården Mölneby utvecklades under 1800-talets andra hälft av dåvarande ägaren Anders Hansson till Sjuhäradsbygdens första egentliga storjordbruk även omfattande skogshandel, kvarndrift och tegelbruk. Vid Mölneby drevs även en omfattande förläggarverksamhet med vävnadshandel, ullspinneri, vadmalsstamp och delägarskap i färgeri och tryckeri.

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas genom Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd gäller enligt 15 § i Naturvårdslagen utanför detaljplan.

Riktlinjer

En oförändrad markanvändning är önskvärd. Krav på bygglov för ekonomibyggnader samt mindre tillbyggnader och ombyggnader av en- och tvåbostadshus bör gälla. Förändringar av befintlig bebyggelse bör ske med varsamhet, och liksom nybebyggelse, ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning.

Förslag till skydd

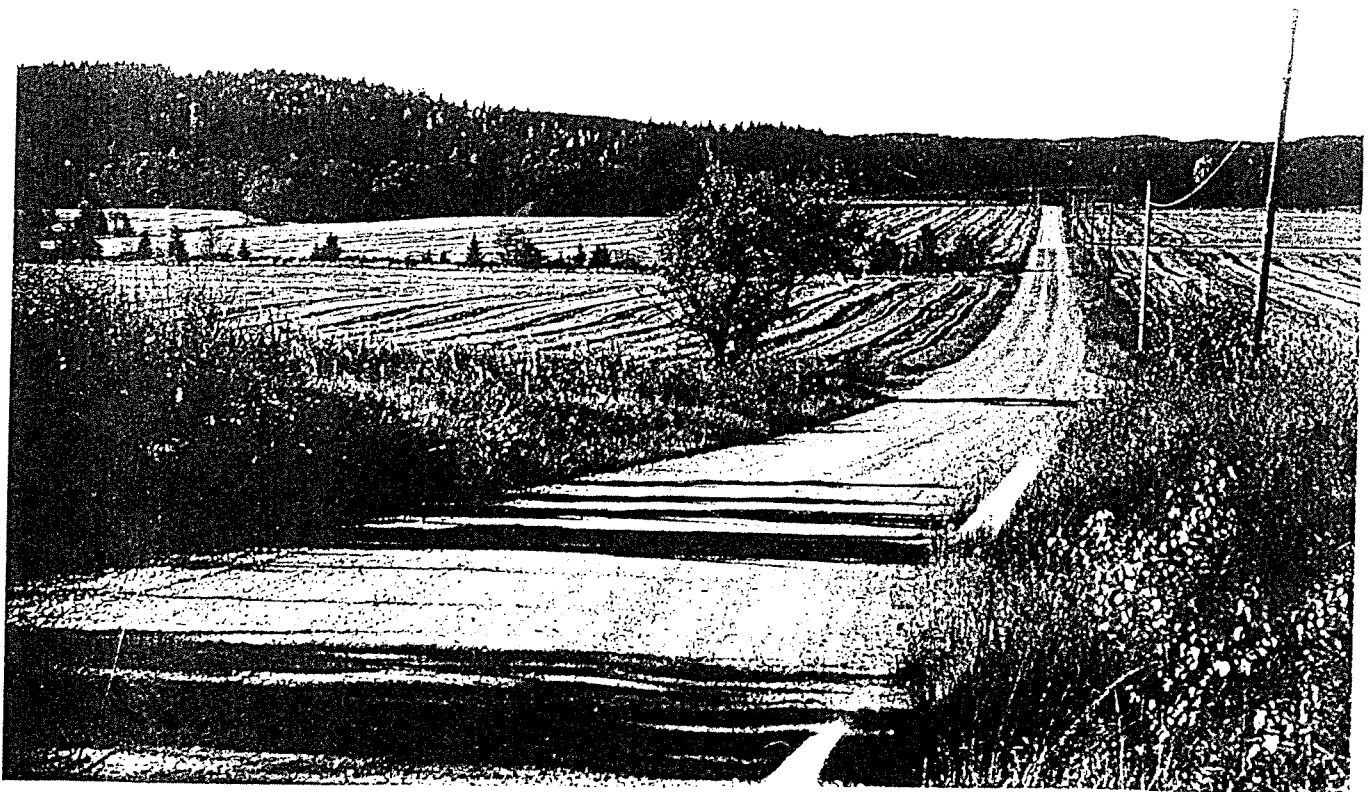
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL § 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas till läns museet på remiss.

Övrigt

Området ligger inom naturvårdens intresseområden nr 35, Ätradal och nr 41 Kinnahus enligt "Naturvård i Älvsborgs län", 1976.

En av de stora byggnaderna i Tegelviken vid Mölnby.
Fotografier av S. S. Sjöström.

Kulturlandskap vid Tegelviken, Mölnby 3:3.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 1g, 6c 2g Skala 1:10 000

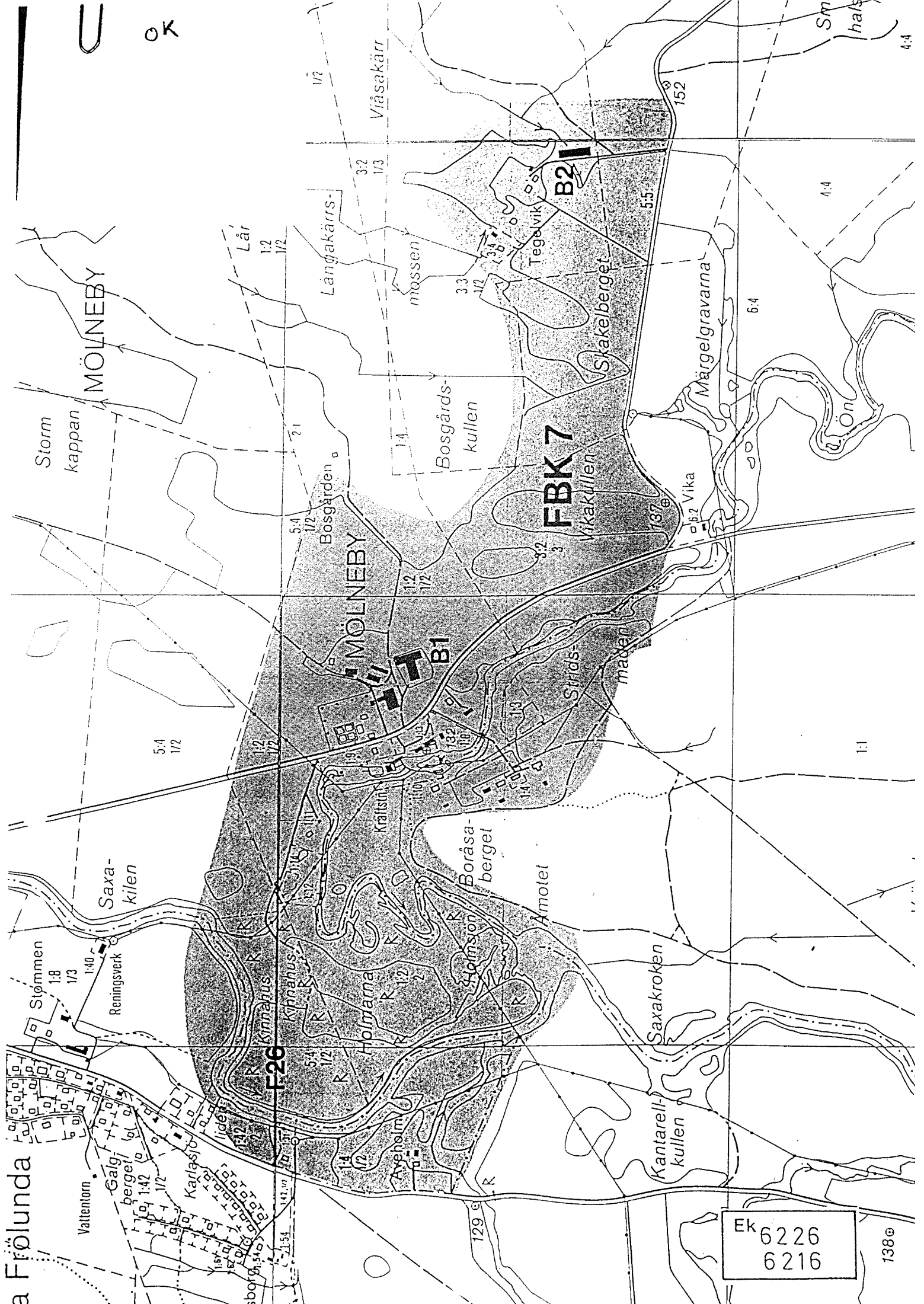
Fornlämningar

- F 26 Befästningsanläggning, 150x150 m bestående av 1) inre befästningsområde 56x42 m. 2) yttre befästningsområde 52x36 m. 3) litet befästningsområde 22x18 m. 4) östligt befästningsområde 25x20–30 m

Bebyggelse

B 1	Mölneby 1:2	Bostadshus (1862), flygelbyggnad– kontor (1924), flygelbyggnad, (1968), bostadshus (1600/1962) bostads– hus (1800/1930), ladugård, maskinhall, kraftverk (1907).
B 2	Mölneby 3:3	Tegelvik. Bostadshus (ca 1860–tal), lillstuga–bryggghus (ca 1860–tal, ladugård (1870), källare (1800–tal).

a Frölunda

Ek 6226
6216

8. FBK Revesjö, Revesjö socken

Fornlämningsrikt kulturlandskap vid Revesjö kyrka, Revesjö Stommen, Revesjöholm och Backgården.

Namnet Revesjö omnämns för första gången år 1368 som "Rivasiö". Rev har sannolikt betydelsen "sandrevet" från fornsvenskan och karaktäriserar terrängen i området vid Kyrkesjön. Landskapet kännetecknas av en drumlinformad moränrygg i väster, en stor betad ekskog nordväst om sjön och söder samt öster om Kyrkesjön utbreder sig öppna betesmarker med inslag av lövskog bl a ek. Området uppvisar ett välbevarat stycke kulturlandskap med lång kontinuitet i bebyggelseutvecklingen. Fornlämningarna utgörs av enstaka ensamliggande gravar av äldre järnålderskaraktär. På ett flertal platser finns fossil åkermark av mycket ålderdomligt utseende. Åkrama avgränsas i de flesta fall av terrasser och stensträngar. Öster om Backgården ligger fornåkrar bestående av terränganpassade terrasser och långa smala bandparcellåkrar omgivna av låga sten- och jordvallar. Väster om Backgården och Revesjöholm ligger tre områden med fornåkrar. Här finns vallomgärdade och terrasserade åkerytor med odlingsrösen och bandparcellåkrar i mycket kraftigt sluttande mark. Strax öster om Backgården ligger en röseliknande stensättning med en diameter på 15 m. Öster om Revesjö Stommen finns ett område med lösfynd från yngre stenålder/äldre bronsålder.

Den centrala bygden domineras idag av sockenkyrkan och ett antal större gårdar som ligger samlade runt Kyrkesjön.

Revesjö kyrka uppfördes i sten år 1846 i s k "Karl Johansstil" och består av ett långhus med torn och halvrunt kor. Av inventarierna kan bl a nämnas en dopfunt i sandsten troligen tillverkad vid 1200-talets början.

Intill kyrkan ligger den f d skolan uppförd 1865 och som idag tjänar som församlingshem samt strax söder därom Revesjö Stommen som i äldre tid var en av socknens mest betydande egendomar. Den nuvarande mangårdsbyggnaden härrör från år 1793 men fick sitt nuvarande utseende i samband med en ombyggnad år 1875. Som flygelbyggnader på mangården ligger en timrad dubbelbod uppförd 1791 samt en lillstuga från 1790-talet. Ett stycke norr om kyrkan ligger de två gårdarna Revesjöholm och Backgården som i äldre tid varit upptagna som sätesgårdar.

Motiv för bevarande

Kulturlandskapet runt Kyrkesjön uppvisar ett välbevarat odlingslandskap med lång kontinuitet i bebyggelseutvecklingen. Förhistoriska lämningar i form av gravar och fossila åkerområden tyder på ett tidigt expansionsskede. Gårdarna runt sockenkyrkan med den intilliggande skolbyggnaden utgör viktiga inslag i miljön. Ett flertal av byggnaderna är av av kulturhistoriskt intresse.

Gällande lagskydd

Fornlämningarna är skyddade genom Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen.

Enligt riksantikvarieämbetets beslut den 5 november 1987 utgör området ett riksintresse för kulturminnesvårdenn enligt 2 kap 6 § andra stycket i Naturresurslagen. Området ingår som naturvårdsområde nr 24 i "Natur i Älvsborgs län", 1976.

Rekommendationer

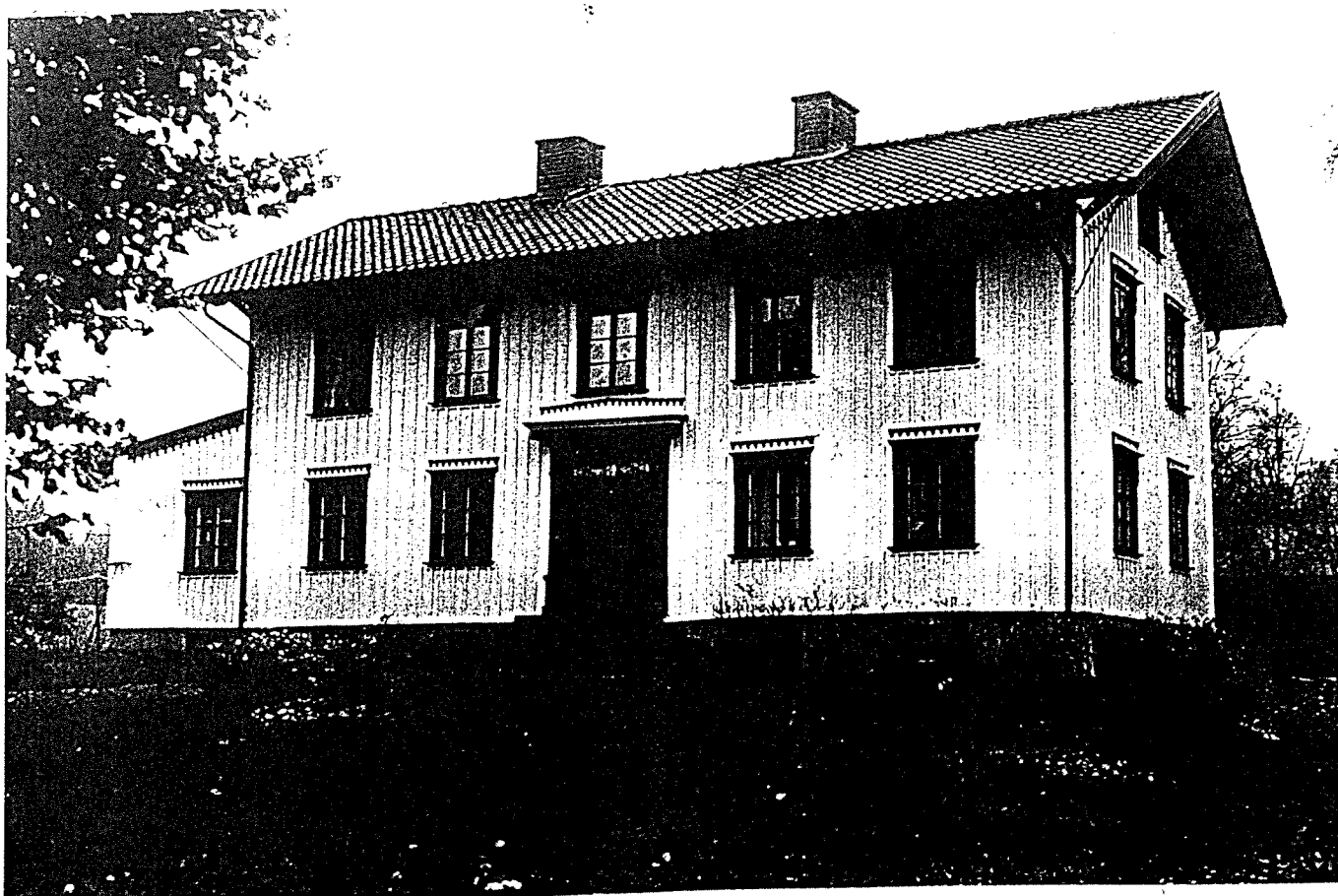
De öppna åker- och ängsmarkerna bör förbli hävdade. Bebyggelsen inom området bör underhållas kontinuerligt på ett sådant sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen regleras genom detaljplaner, eller områdesbestämmelser bör bygglovsfrågor inomområdet regelmässigt sändas på remiss till länsmuseet/länsstyrelsen.

Övriga åtgärder

Försök till vårdinsatser för fornlämningsområden.
En totalinventering av bebyggelsen bör utföras i området.

Mangårdsbyggnaden, på Revesjö Stommen härrör från år 1793 men fick sitt nuvarande utseende i samband med en om- och tillbyggnad år 1875.

Revesjö sockenskola belägen strax intill kyrkan. Byggnads idag som församlingshem.

Revesjö kyrka är uppförd år 1846 i s k "Karl-Johan stil".

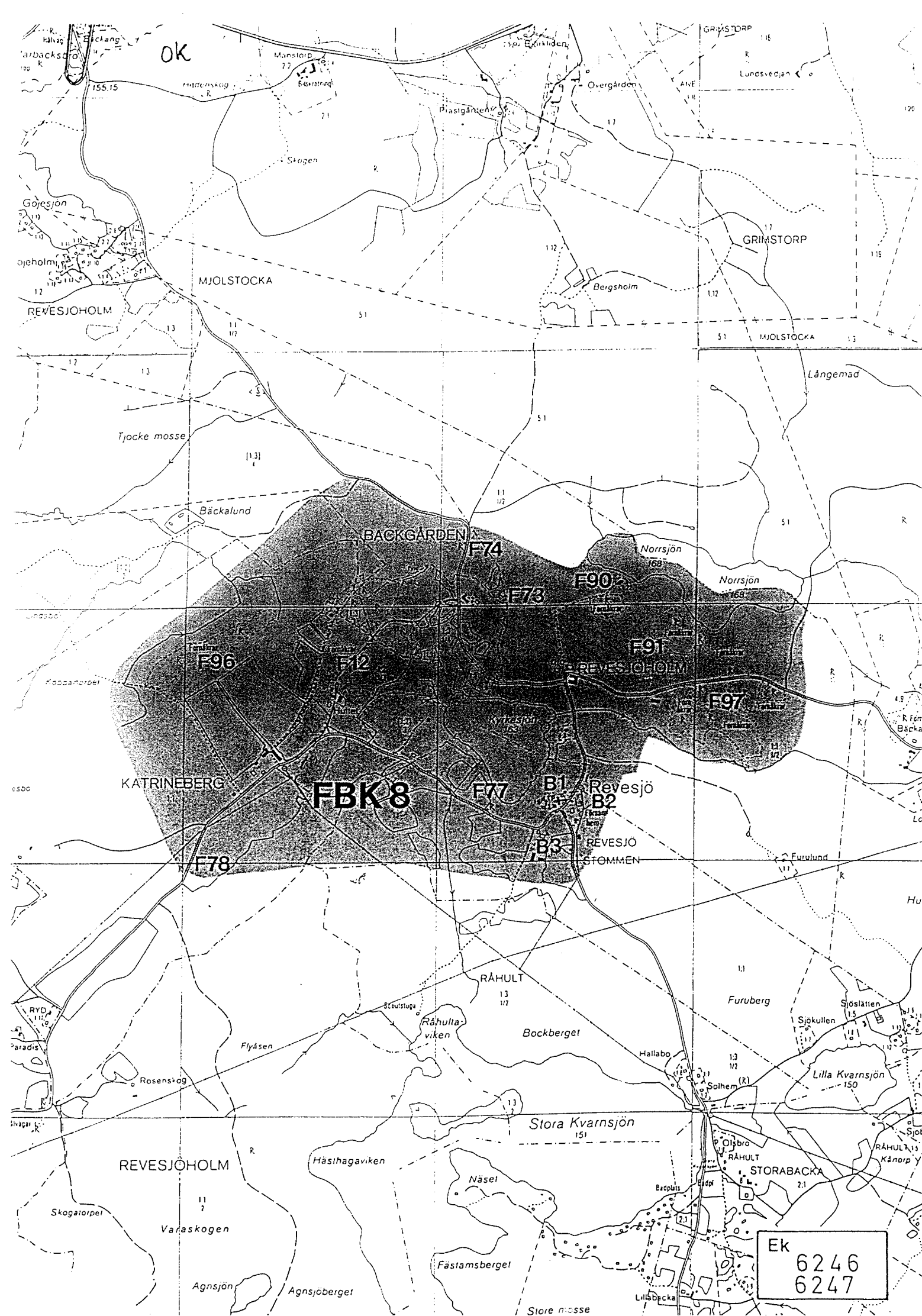
Underlagskarta: Ekonomisk karta 6 c 4g, 6c 4f, skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 12 Fossil åkermark 660x25–390 m bestående av 85 odlingsytor vilka utgörs av 25 terrasser, 60 sten o jordvallomgivna bandåkrar
- F 73 Stensättning, röseliknande 15 m i diam 1 m hög
- F 74 Vaghållningssten
- F 77 Vaghållningssten
- F 78 Vaghållningssten
- F 90 Fossil åkermark, 130x110 m. Rest av 4 odlingsytor bestående av terrass- och vallomgärdade ytor. Relativt sentida.
- F 91 1) Fossil åkermark cc 250x10–150 m bestående av 20 terrasser och 10 bandparceller.
2) Fossil åkermark 140x5–80 m med 5 odlingsterrasser
- F 96 Fossil åkermark cc 580x65–90 m bestående av ett 25-tal terränganpassade terrasser.
- F 97 Fossil åkermark 400x80–220 m bestående av 15 terrasser, 4 bandåkrar, bandparceller 100–150 m l/10–20 mb begränsade på minst två sidor av sten- och jordblandade vallar liggande i mycket kraftigt S-sluttande mark. Stenröjt.

Byggnader

B 1	Revesjö 1:3	Kyrka (1846)
B 2	Revesjö Stommen 1:1	Huvudbyggnad (1793,1875, renov 1955) lillstuga (1790–t, renov 1984) magasin (1791) ladugård (1932) maskinhall
källare
B 3	Revesjö Stommen 1:1	F d skolhus församlingshus, bostadshus (1865–1924) ladugård, uthus, avträde

9. FBK Örsås, Örsås socken

Miljö kring Örsås kyrka

Sockennamnet Örsås är belagt sedan år 1414 och kan närmast översättas med "grusås" (ör=grus). Där Assman och Ätrans dalgångar förenas ligger ett stort isälvsdelta, Örsåsdeltat vilket bildats av den isälv som avlastat en ås längs hela Ätradalen. Deltaytan är svagt kuperad men en del kullar bryter den annars flacka topografin. Landskapet vid bl a Örsås kyrka är karaktäristisk för just dessa bildningar. Kyrkbyn är belägen i socknens nordvästra del vid foten av det s k Lunneberget och invid den lilla Örsåssjön. Området runt Örsås kyrka omfattar välbevarad bebyggelse och ett varierat fornlämningsbestånd. Fornlämningarna utgöres av gravar, stensättningar och rösen från järn- och bronsålder. Dessa uppträder företrädesvis som ensamliggande fornlämningar runt den nuvarande bybebyggelsen. Perifert i området finns områden med fossil åkermark av mycket ålderdomlig karaktär. Åkrama är företrädesvis avgränsade av terrasser och stensträngar. Strax söder och öster om kyrkan finns slagghvarp med järnslaggh från primitiva järnframställningsplatser s.k. blästerugnar.

Örsås nuvarande kyrka i "Karl-Johan stil" uppfördes under åren 1858–1860 och ersatte då en äldre kyrkobyggnad från 1400-talet. Det intilliggande gamla stomhemmanet med ett flertal välbevarade byggnader är numera hembygdsgård. Den nuvarande prästgården uppförd på 1920-talet är belägen ett stycke norrut mot Lunneberget. Strax väster om kyrkan ligger små- och folkskolebyggnader uppförda på 1880-talet. Vid gården Örsås 4:1 strax sydväst om kyrkan finns en kulturhistoriskt intressant timrad s k dubbelbod som använts som spannmålsmagasin. Gården Riskulla ligger invid Assman i områdets sydvästra utkant. Av gårdens byggnader har framförallt boningshuset som härrör från år 1813 bevarat sin ålderdomliga karaktär.

Motiv för bevarande

Området innehåller ett varierat fornlämningsbestånd med gravar, fossil åkermark och järnframställningsplats. Runt kyrkan som invigdes år 1860, återfinns välbevarad äldre bebyggelse.

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas genom Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Kyrkan och begravningsplats skyddas av Kulturminneslagens 4 kap om kyrkliga kulturminnen.

Enligt riksantikvarieämetets beslut den 15 november 1987 utgör området ett riksintresse för kulturminnesvården enligt 2 kap 6 § andra stycket i Naturresurslagen.

Riktlinjer

Inom området bör nuvarande markanvändning bibehållas med ett öppet odlingslandskap med inslag av ängs- och hagmark. Bebyggelsen bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse. Även nya vägar, vägbreddningar och annan exploatering är olämplig i området. Hänsyn till fornlämningar i skogsmark måste tagas vid skogsavverkning. Markberedning med maskin får ej tillåtas inom fornlämningsområdena.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16, 8:6, 8:7 för att säkerställa den värdefulla miljön. Detaljplan för områdets centrala delar bör upprättas och områdesbestämmelser för övriga delar av området. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas till läns-
museet/länsstyrelsen på remiss.

Övrigt

Området ligger inom naturvårdens intresseområde 31, Örsås i Naturvårdsplan för Älvsborgs län 1976.

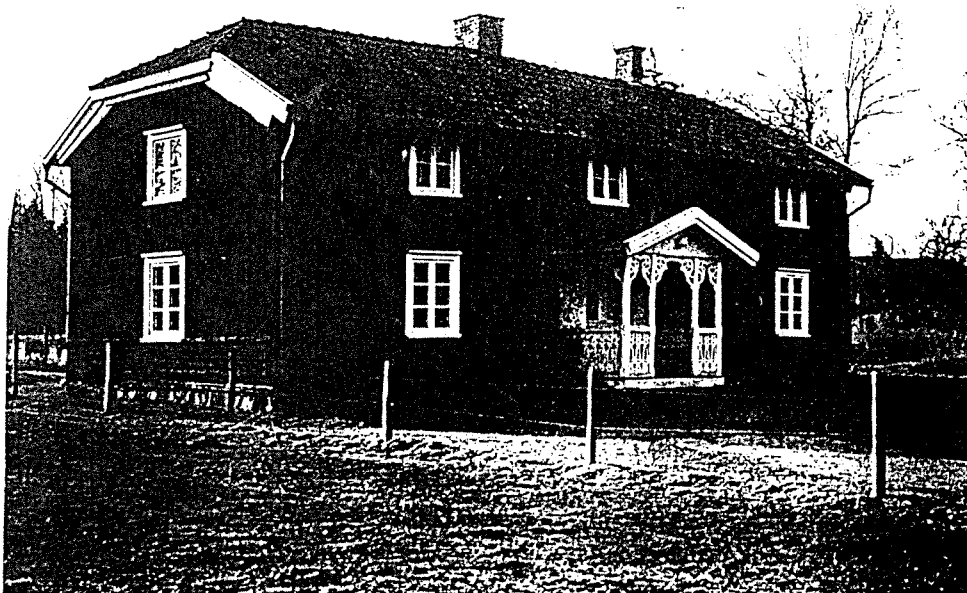
Vård och skyltning av slaggvarpsförekomsterna strax söder om kyrkan bör ske.

Det intill kyrkan liggande f d stomhemmanet är idag hembygdsgård.

Örsås kyrka uppfördes under åren 1858–1860 och ersatte då en äldre 1400-tals kyrka.

Mangårdsbyggnad vid gården Riskulla uppförd år 1813.

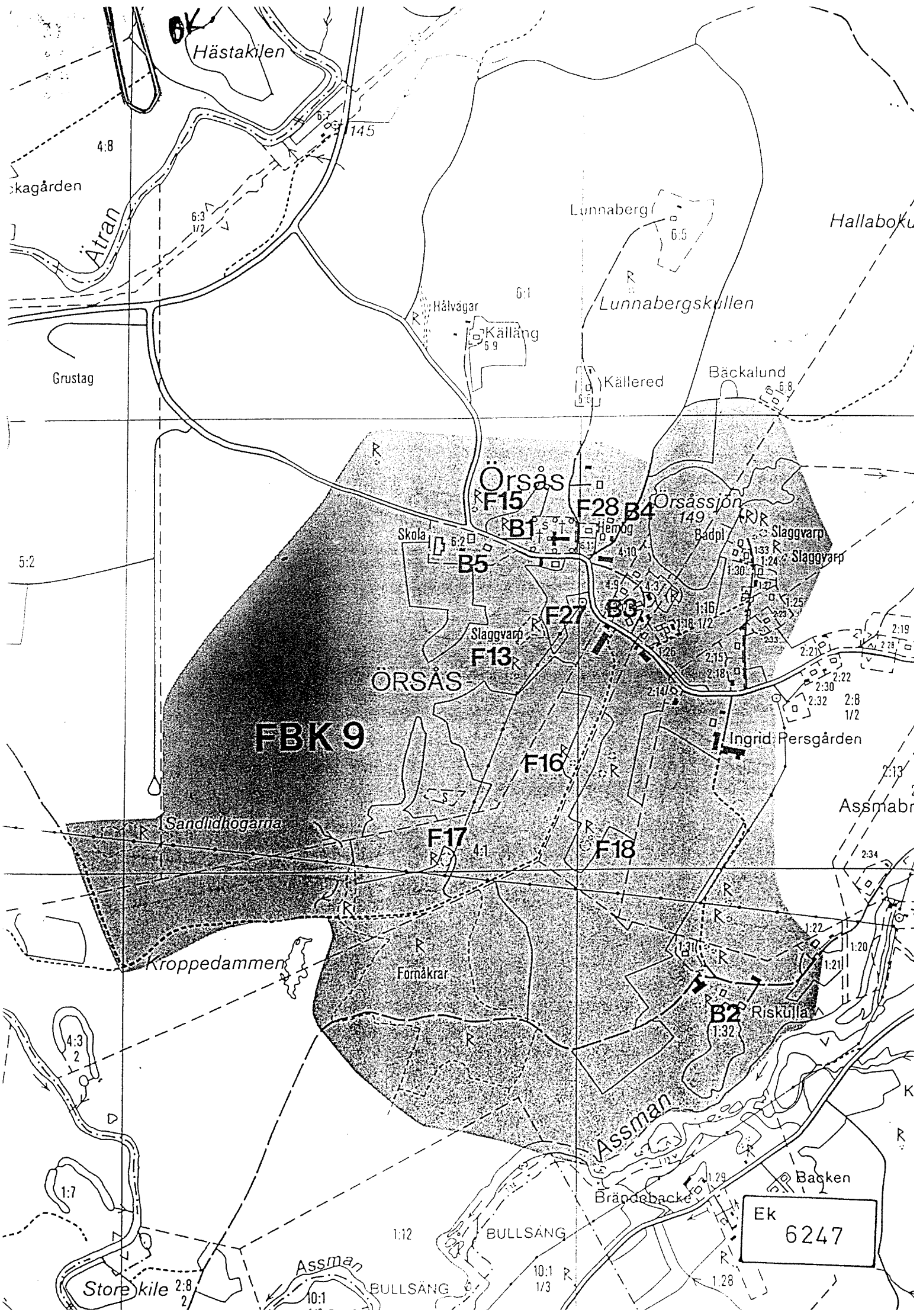
Underlagskarta ekonomisk karta 6c 4h skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 13 Stensättning? rund 8 m i diamter, 0,4 m h.
- F 15 Stensättning rund 11 m i diamter, 0,3 m h.
- F 16 Röse 13 m i diamter, 1,3 m h.
Fossil åkermark 300x30–140 m bestående av främst vallar ocn enstaka terrasser.
- F 17 Rösen 2 stycket 6 och 9 m i diamter. Lämningarna som är skadade ligger i ett ca 130x40–60 m stort område med vallar – sannolikt en del av ett större fossilt åkerområde.
- F 18 Rösen 2 stycken 12 och 8 m i diamter, 1,8 och 0,8 m h.
- F 27 Järnframställningsplats på en 80x30 m stor yta. 5 slagggvarp.
- F 28 Hembygdsgård.

Bebyggelse

- B 1 Örsås kyrka (1858–1860).
- B 2 Örsås Storgegården 1:32 Bostadshus (1813/1890–tal), ladugård (1870) svinhus (ca 1940)drängstuga (1913) källare, fritidshus.
- B 3 Örsås Högagården 4:1 Magasin (ca 1850) Bostadshus, ladugård, vedbod, källare.
- B 4 Örsås Stommen 6:1 Hembygdsgård med bostadshus (1700–tal/1868) bostadshus, magasin, källare, smedja (1800–tal).
- B 5 Örsås Stommen 6:2 Skolhus (ca 1880).

FBK 9

Ek
6247

10. F Röstorp, Örsås socken

Fornlämningsmiljö vid Röstorp

Kulturlandskapet vid Röstorp får sin särprägel av den höjdsträckning som sträcker sig mellan Bullsäng och Röstorp. Barrskog och mossmark upptar en stor del av området på båda sidor om Assman men på dess östra sida finns även uppodlad mark med inslag av hagmarker. Området återspeglar en lång bebyggelseutveckling, med odlingshistoriska lämningar. Koncentrationen av fornlämningar är stor vid Röstorpsområdet och de småbrutna odlingsmarkerna skapar tillsammans med skogsimpediment en tilltalande landskapsbild på sluttningen ned mot Assman.

Flertalet fornlämningar, ligger i det öppna odlingslandskapet vid övergången mellan åker och skog utefter den väg som genomkorsar området i sydvästlig-nordöstlig riktning samt i skogsområdet öster om byn.

Från den yngre stenåldern finns lösfynd av flinta funna vid stranden av Assman och på en avsats en bit från ån ligger en bevarad hållkista i ett omgivande röse. Även vid Kronogården har det tidigare legat en hållkista. Inom området finns även intressanta älvkvarnsförekomster bl.a har det stora flyttblocket "Jättestenen" 14 st skålgropar och flyttblocket vid Hyltebacka 35 st skålgropar.

Ett gravfält ligger på en mycket flack moränhöjd i skogsmarken öster om byn intill platsen där torpet Björkelund låg vid slutet av 1800-talet. Gravfältet är vackert och består av två rösen och tre runda stensättningar. Strax öster därom finns även fyra rösen, tre stensättningar och en höglignande lämning vilka gränsar till ett större område med röjningsrösen. Röjningsrösen finns även vid områdets två treuddar där det dessutom finns ett röse och en stensättningsliknande lämning. Totalt är fornlämningsbilden inom hela området tät med bl a 15 rösen och 14 stensättningar samt två resta stenar.

Söder om den s k "Fattigstugplanen", där fattigstugan tidigare var belägen, finns ett system av hålvägar ned mot Assman. Mellan hålvägarna och Assman finns en grop som kan ha varit en fångstgrop. En liknande fångstgrop dock större och djupare finns även strax norr därom intill Assman.

Utmed vägen som genomkorsar området finns ett flertal områden med lämningar efter tidigare odlingar. Dessa områden brukar kallas för fornåkrar eller fossil åkermark. Intressanta fornåkrar ligger bl a utmed vägen väster om Nedergården. Odlingsytorna är rektangulära och triangulära begränsade med låga vallar samt terasser. I den sluttande moränmarken vid Rättaregården finns liknande områden med fornåkrar. För den tidiga odlingen valdes lättdränerade jordar vilka var lätta att bearbeta. Dessa jordar urlakades dock efter hand på näringsämnen varför de fick överges för jordar vilka hade en bättre förmåga att bevara näringen. Fornåkrar återfinns idag i hagmark eller skogsmark. Jordarten och redskapen har spelat stor roll vid val av åkermark för den tidiga bonden. Fornåkrarna intill vägen hör med stor sannolikhet samman med de gravar som finns inom området från bronsålder och äldre järnålder.

Vid Övergården har en slaggförekomst påträffats. Fyndet av spridd slagg i NV sluttningen ned mot sjön utgörs av ugnsslagg med rester av bränd lera samt även rester av reducerat järn som är starkt magnetiskt.

Röstorp omfattade på 1500-talet fem hemman Kronogården, Övergården, Smedagården, Rättaregården och Nedergården med underlydande torp. Laga skiftets verkningar vid 1800-talets mitt avspeglar sig tydligt i den upplösta bystrukturen och i bebyggelsens placering där gårdarna idag ligger glest utspridda i sluttningen öster om den nuvarande vägsträckningen. Av kulturhistoriskt intresse är bostadshuset vid Röstorp 3:12, Rosenberg uppfört år 1907. Det är ett s k västsvenskt dubbelhus, vilket var en vanlig planform för små och medelstora bostadshus vid denna tid. Intill bostadshuset ligger ladugården från samma tid.

På fastigheten Röstorp 5:1 Kronogården finns en äldre ryggåsstuga av framkammartyp bevarad. Byggnadstypen var tidigare vanlig i trakten men kom alltmer ur bruk vid mitten av 1800-talet. På mindre torp och gårdar bevarades dock ofta de äldre stugorna och användes då som undantagsstugor. Vid Kronogården uppfördes ett yngre bostadshus år 1875. Även vid Övergården finns ett ålderdomligt bostadshus från 1700-talet. Det flyttades till sin nuvarande plats på 1880-talet, efter genomförandet av laga skifte. Det har enkelstugans planlösning med ett brutet innertak s k "fyrdingstak".

Motiv för bevarande

Mycket fornlämningsrikt område med gravar, älvkvarnsförekomster, hålvägar, fångstgropar, resa stenar och ett flertal stora områden med fossil åkermark. Bebyggelsens lägen avspeglar laga skiftes verkningar vid 1800-talets mitt.

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen.

Strandskydd gäller enligt 15 § Naturvårdslagen.

Riktlinjer

En oförändrad markanvändning är önskvärd inom området. Krav på bygglov för ekonomibyggnader samt mindre till- och ombyggnader av bostadshus bör gälla. Förändringar av befintlig bebyggelse bör ske med varsamhet, och liksom eventuell nybebyggelse, ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse. Hänsyn till fornlämningar i skogsmark måste tagas vid skogsavverkning. Markberedning med maskin får ej tillåtas inom fornlämningsområdena.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL § 3:1242 skall tillämpas. Områdesbestämmelser bör utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL § 5:16 för att säkterställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till länsmuseum.

Övriga

Området gränsar i söder mot naturvårdens intresseområde nr 31, Örsås och i norr mot område nr 20, Risa, Svenljunga kommun, "Natur i Älvsborgs län 1976".

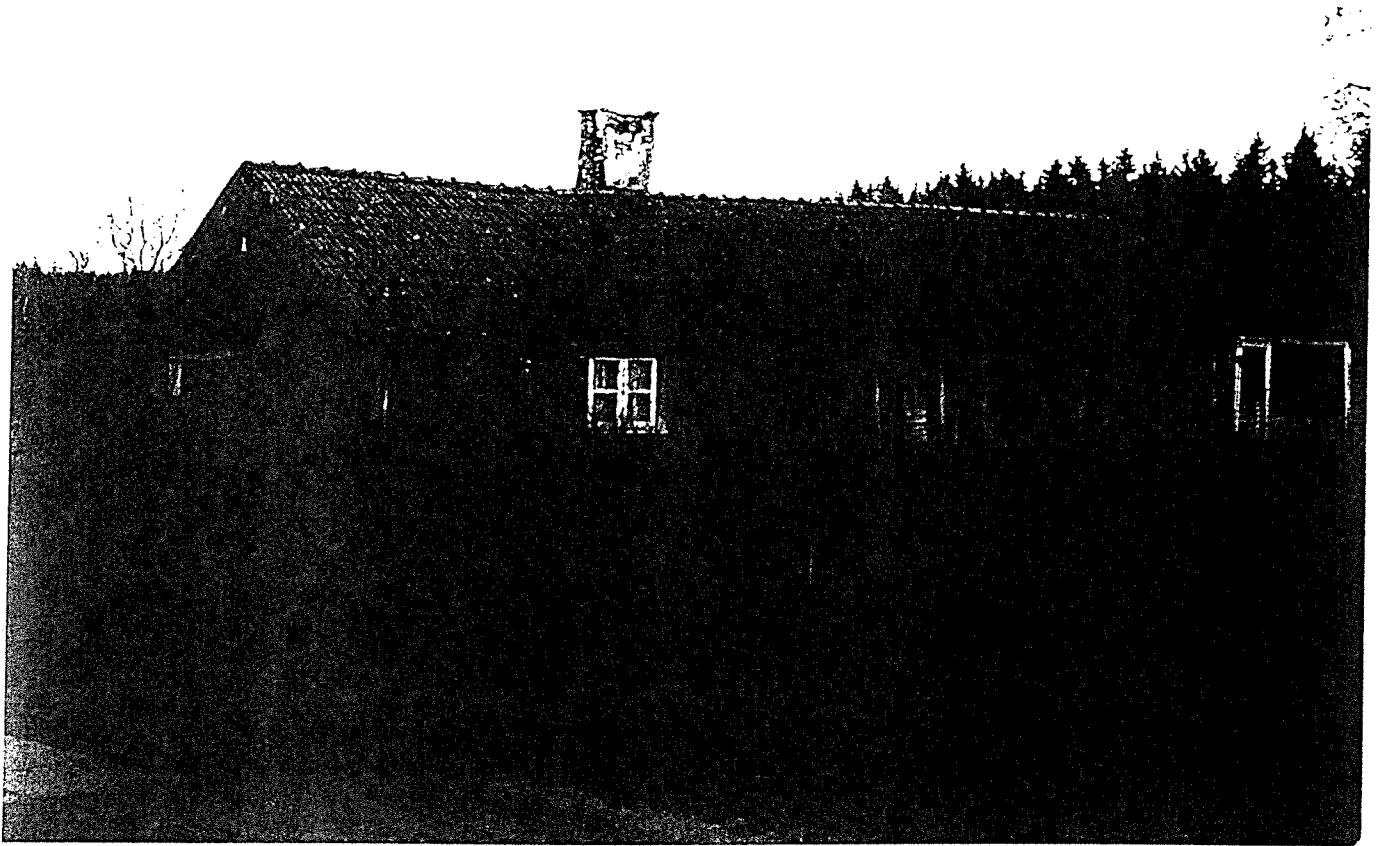
En totalinventering av bebyggelsen bör göras inom området.

Gårdsmiljö vid Rosenberg, Röstorp 3:12.

Dubbelkammarstuga från slutet av 1700-talet vid Kronogården Röstorp 5:1.

F d framkammarstuga, flyttad till Övergården, Röstorp 7:1 på 1800-talet.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 4i Skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 32 Röse med brätte 14 m i diamter och stensättning 9 m i diamter.
- F 33 2 stensättringar, runda 10 m i diam.
- F 34 Röse, rest av 11 m i diam.
- F 35 Älvkvarnsförekomst ca 35 st.
- F 37 Röse, 20 m i diam.
- F 38 Stensättning närmast rund 8–9 m i diam.
- F 39 "Odens flisor", två resta stenar 1,4 och 2 m höga.
- F 40 Fossil åkermark 140x30–50 m bestående av 6 triangulära eller rektangulära odlingsytor vilka utgörs av vallbegränsade terrasser och vallbegränsade parallelliggande ytor.
- F 41 Röse, 13 m i diameter. Fossil åkermark 125x40–60 m bestående av 6 vallomgivna odlingsytor.
- F 42 Odlingsröse, ovalt 6–7 m i diameter.
- F 43 Hällkista i omgivande röse, rest av. Odlingsröse? Belägna i ett område av fossil åkermark.
- F 44 Stensättning närmast rund ca 12 m i diameter.
- F 45 Röse, 15 m i diamter
- F 46 Gravfält 40x30 bestående av 2 rösen, 12 och 14 m i diameter, samt 3 runda eller närmast runda stensättningar.
- F 47 Röse, 16 m i diam och rund stensättning 10 m i diam.
- F 48 Röse, 13 m i diam och 2 runda stensättningar 9 m i diam.
- F 50 Röse, rest av ursprungligen 8 m i diam.
- F 51 Röse, 15 m i diam, 18 m h.
- F 56 Älvkvarnsförekomst, 14 skålgropar, "Jättastenen" 6x6 m 4 m h.

- F 67 Röse, oregelbundet närmast runt ca 18 m i diam, 1,5 m h. "Ramundarör".
- F 89 Stenvalvbro 10 m h i ett spann.
- F 91 Slaggförekomst på ett 80x50 m stort område.
- F 96 Vaghållningssten
- F 98 Röse, 12 m i diam.
- F 102 Röse, 15 m i diam, treudd, 9 m sida, stensättning, rund 8 m i diam.
- F 103 Treudd med 14,14 resp 15 m långa sidor.
- F 105 Stensättning, rund röseliknande 11 m i diam.
- F 106 Hålvägar, 60 och 20 m h, vägbank, 55 m h, fångstgrop 3 m i diam, 0,5 m djup.
- F 107 Röse, 15 m i diam.
- F 124 Fångstgrop närmast rund 10 m i diam, 1,7 m djup.
- F 196 Älvkvarnsförekomst.
- F 211 Stensättning 6 m i diam.
- F 232 Fossil åkermark 265x230–140 m bestående av vallar och terrasser.
- F 234 Fossil åkermark 90x10–50 m, bestående av minst 1 terrass.
- F 235 Fossil åkermark 230x75–90 m, bestående av terrasser och vallar.
- F 236 Fossil åkermark 250x50–80 m.
- F 237 Fossil åkermark 70–100x100 m, bestående av vallar.
- F 238 Fossil åkermark 240x60 m, bestående av vallar och terrasser.

Bebyggelse

B 1	Röstorps 3:12, Rosenberg	Bostadshus (1907), ladugården (1907), stenkällare (1907)
B 2	Röstorps 5:1, Kronogården	Bostadshus (1700-tal), bostadshus (1875), ladugård (1915),
vagnbod (1930), stenkällare (1800-t) två garage (1900-t)
B 3	Röstorps 7:1, Övregården	Bostadshus (1700-t/flyttat 1880), yngre bostadshus, ladugård,
uthus.

Karta hel sida!

K.

11. B Strömsfors bruk, Örsås socken

Industrimiljö från 1890-talet vid Strömsfors

Strömsfors bruk ligger vid Assman som rinner från Tranemo kommun västerut genom Örsås socken för att slutligen rinna ut i Ätran. Ån har bitvis ett starkt meandrande lopp med många forsar och fall. Dessa har under en lång tid utnyttjats som kraftkälla. Enligt äldre kartor och handlingar fanns på 1700-talet en tullkvarn nere vid "Strömmen" dvs nuvarande Strömsfors.

Det nuvarande Strömsfors bruk är beläget invid gränsen mot Tranemo kommun. Anläggningen är uppförd på en ö i Assman, där ett av de större fallen i ån har utnyttjats som kraftkälla. Bruket anlades ursprungligen som järnbruk 1859 av bröderna Salomon och Anders Josef Larsson. Den dåvarande anläggningen låg öster om den nuvarande, på "Tranemosidan", men från denna period av brukets historia finns inga byggnader bevarade. Mellan åren 1872–1881 drevs rörelsen av Limmareds Glasbruksbolag som uppförde en glashytta på den norra sidan av ån. Inte heller från denna tillverkning finns några spår bevarade till idag.

Efter 1881 övertogs bruket av två av Salomon Larssons söner som istället för den gamla smidestillverkningen övergick till gjutning och tillverkning av maskiner. Företagets maskinpark moderniserades genom inköp av "Borås och Wenersborgs Mekaniska Verkstäder" under åren 1888–1889. På 1920-talet startade David Nylander en tillverkning av etiketteringsmaskiner vid Strömsfors och företaget var in på 1950-talet landets främsta tillverkare av dessa maskiner vilka även exporterades till utlandet.

Av den senare industrimiljön finns ett tiotal byggnader bevarade. De speglar brukets historia från slutet av 1800-talet fram till nedläggelsen. Av de byggnader som återstår inom industriområdet är gjuteribyggnaden den äldsta och mest dominerande genom sitt läge vid Assman. Fabriksbyggnaden är en envåningsbyggnad med tidsenligt dekorativt ytmurad röd tegelfasad. Sammanbyggd med fabriksbyggnaden är en mindre kontorsbyggnad från 1930-talet. Den är uppförd i en mycket tidstypisk s k "funkisstil" med slätputsade väggar och platt tak.

Intill fabriksbyggnaden ligger kraftverksbyggnaden. Den är tvärställd över den grävda kanalen. Byggnaden har slätputsade väggar och höga tätspröjsade fönster, i stil med fabriksbyggnadens. På den norra delen av huvudfåran finns en kvarnbyggnad i tre våningar klädd med faluröd locklistpanel. Dessutom finns såghus samt ett mindre antal uthusbyggnader uppförda av trä och rödfärgade. Uppströms ån finns även en dammanläggning som år 1951 ersatte en äldre mindre anläggning.

Till bruksmiljön hör även Strömsfors kapell uppfört 1917–1921 på bekostnad av dåvarande brukspatronerna bröderna David och Oskar Nylander. Till att börja med användes byggnaden både för kyrliga och "världsliga" ändamål men efter en tillbyggnad år 1921 av en sakristia kom kapellet endast att användas för kyrkliga möten. Intill kapellet finns en klockstapel uppförd i trä år 1922. Under klockstapeln finns en gravkammare som är murad av huggen sten. Strax intill kapellet ligger ett bostadshus som innehades av bruksägarfamiljen Nylander. Något längre upp i backen ligger skolan från 1921. Den inrymde tidigare såväl folk- som småskola samt lärarbostad. Även skolbyggnaden bekostades till stora delar med medel från brukspatronerna David och Oskar Nylander. Skolan i Strömsfors var i bruk fram till 1948 då undervisningen flyttades till nya skollokaler vid Örsås kyrka. Att såväl kapellet som skolan bekostades med

medel från bruksägarna är ett uttryck för den patriarkaliska anda som rådde i bruksorten i äldre tid. För invånarna i Strömsfors var byggnaderna av mycket stor social betydelse.

Den praktfulla disponentvillan ligger avskild från fabriksbyggnaderna och arbetarbostäderna, i Tranemo kommun. Byggnaden har en tidstypisk arkitektur med välbevarade detaljer. År 1904 drogs järnvägslinjen Falkenberg–Limmared längs Assmans norra strand.

Motiv för bevarande

Strömsfors bruk har ett genom sin stora betydelse för bygdens utveckling och samhällsliv från 1800-talets mitt och framåt ett såväl kultur – som industrihistoriskt värde.

Gällande skydd

Saknas.

Riktlinjer

Bebyggelsen bör underhållas regelmässigt på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt. Industri- och bostadsmiljöns karaktär bör bibehållas.

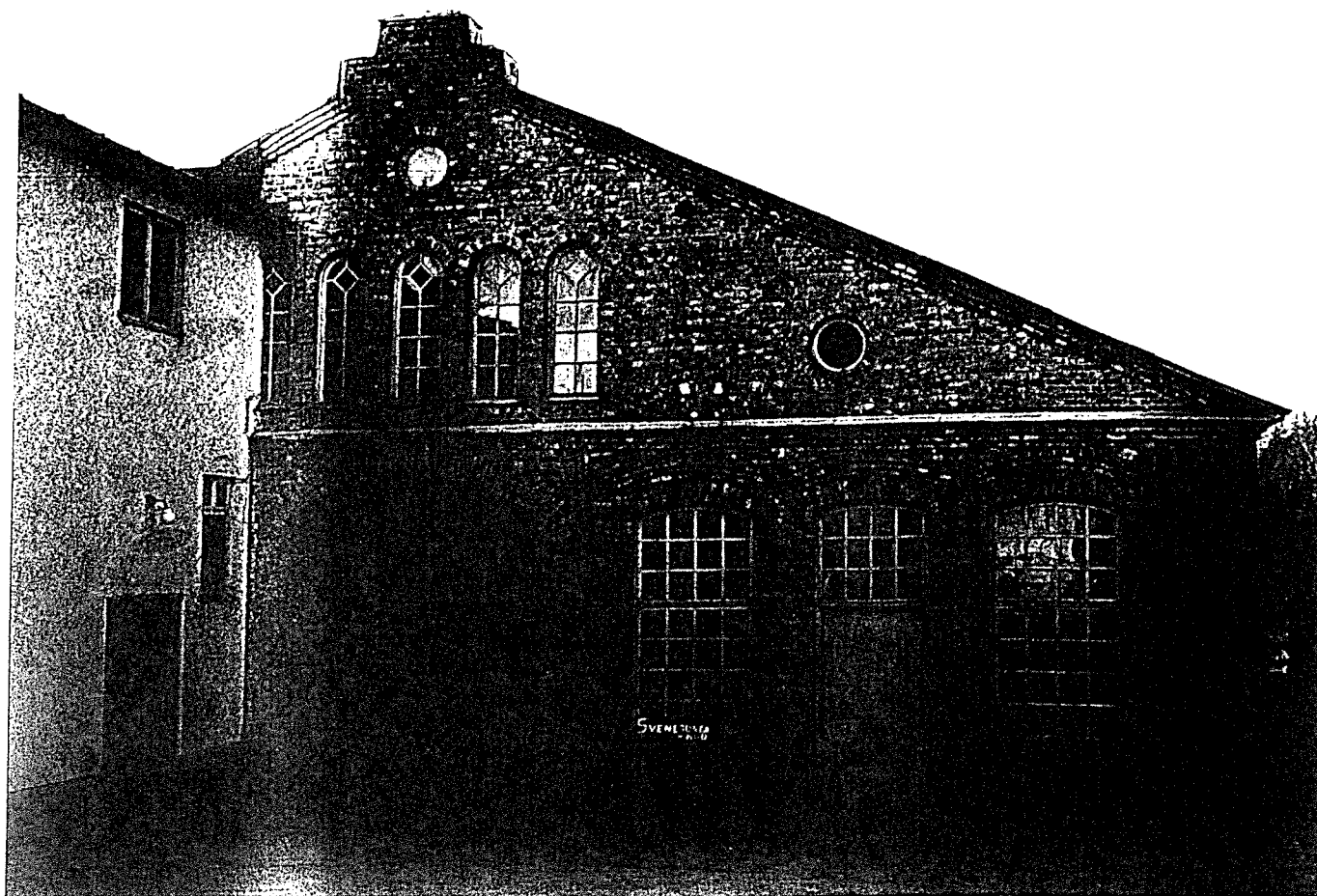
Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL § 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utföras varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL § 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön.

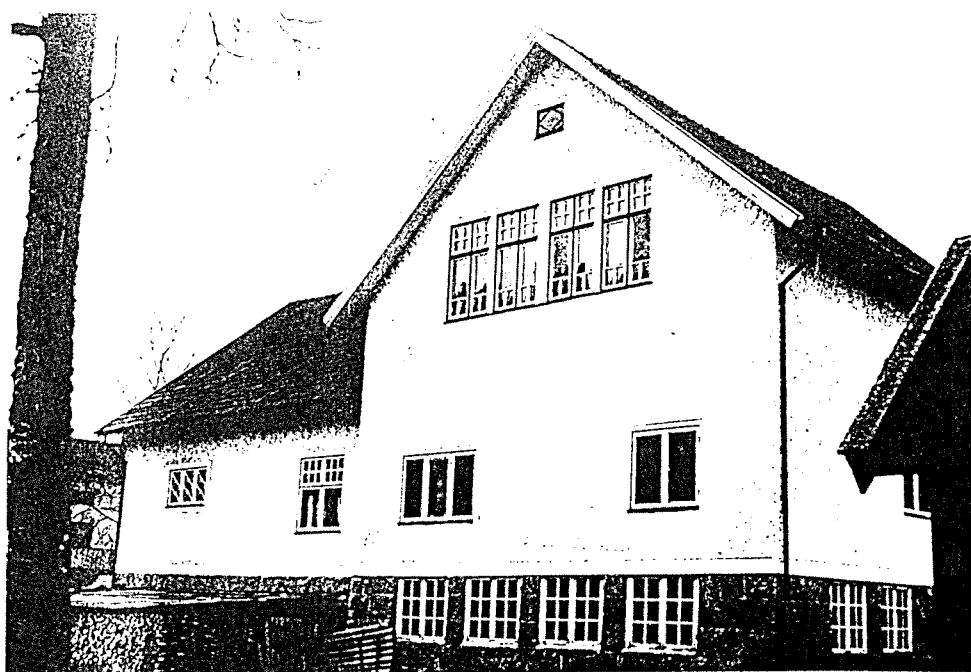
Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till läns museet.

Kapellet vid Strömsfors som är det största i sitt slag i Sjuhäradsbygden användes till en början såväl för kyrkliga som världslika ändamål.

Den äldre fabriksbyggnaden från år 1896 med kontorsbyggnaden uppförd i funktionalistisk stil på 1930-talet.

Såväl uppförandet av Strömsfors kapell som små- och folkskolebyggnaden bekostades av bruksägarna David och Oskar Nylander.

Underlagskarta: ekonomiska karta 6c 4i, 6c 4j Skala 1:10 000

Bebyggelse

B 1	Hurråsen 1:2 m fl	Strömsfors bruk. F d gjuteri (1896) verkstadstillbyggnad (1900–t), kontor (ca 1930–1940) kraftstation såg (1934) vagnbod, förråd (1900–t) kvarn (1936)
B 2	Strömsfors kapell 1:1	Kapell (1917–1921) klockstapel (1922) gravkammare (1922)
B 3	Strömsfors kapell 2:14
Åstorp Mellomgården 2:14	F d små- och folkskola (1921) uthus (1920–t) garage

[illegible]

12. BK Kärrsgärde, Ullasjö socken

Kulturlandskap och bebyggelse vid Kärrsgärde

Ullasjö socken som första gången omnämns i skrift år 1314 (Wlläsio) kan topografiskt indelas i tre områden, Slättboroten, Mellanroten och Skogsboroten. Slättboroten omfattar slättlandskapet i väster, Mellanroten de centrala delarna av socknen och Skogsboroten den östra delen av socknen som till stora delar består av skog- och mossmarker. I denna del låg i äldre tid socknens tre säterier, Påbo, Brunnshö och Brunnsgärde, vilka i dag utgör vanliga jordbruksfastigheter. Bebyggelsen inom området är idag relativt utspridd med många ensamgårdar och den odlade marken är strängt terränganpassad med små, oregelbundna odlingsytor. En viss koncentration av ensamgårdar märks dock i sydost där Kärrsgärde omges av gårdarna Päreckulla, Ulvshult, Mansås, Ringhestra, Verås m fl.

Gården Kärrsgärde 1:2 ligger i ett småkuperat odlingslandskap med odlingsrösen stenmurar och lövskogsdungar. Den uppodlade marken har oregelbundna former anpassad efter den stenbundna skogsmarken. Gården är i äldre jordeboken upptaget som kyrkohemman om ett mantal för att sedermera bli skattehemman. Bostadshuset vid Kärrsgärde 1:2 uppfört år 1880 i 1 1/2 våning och klätt med faluröd locklistpanel. En del av byggnaden har tidigare nyttjats som handelsbod. Gårdsmiljön omfattar även ett stort antal uthusbyggnader.

Gårdsmiljön vid Kärrsgärde 1:4 är av s k västsvensk typ med klart avskilda man- och fägårdbyggnader. Mangården inhägnas av en stenmur och tomten är planterad med frukt- och lövträd. Bostadshuset från 1936 har en gulmålad brädfodring. Den rödfärgade ladugården har en välbevarad sekelskifteskarakter.

Mellan gårdarna sträcker sig en svag sluttning med ängs- och betesmarker av ålderdomlig karakter.

Motiv för bevarande

Jordbruksfastigheter med välbevarad gårdsbebyggelse belägna i ett småbrutet landskap med steniga hagmarker med inslag av lövdungar. Ängs- och betesmarkerna har ålderdomlig karakter.

Gällande skydd

Saknas.

Riktlinjer

En oförändrad markanvändning är önskvärd där det öppna odlingslandskapet bör hävdas. Bebyggelsen bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt. Stenmurar och hägnader bör bevaras liksom det gamla vägsystemet.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utföras varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16, 8:6, 8:7 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till länsmuscet.

Bostadshuset vid Kärrsgårde har tidigare inrymt en handelsbod.

Boningshuset vid Mansås 1:2 ersatte år 1936 en äldre mangårdsbyggnad.

Kulturlandskap vid Kärrsgärde.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 5j Skala 1:10 000

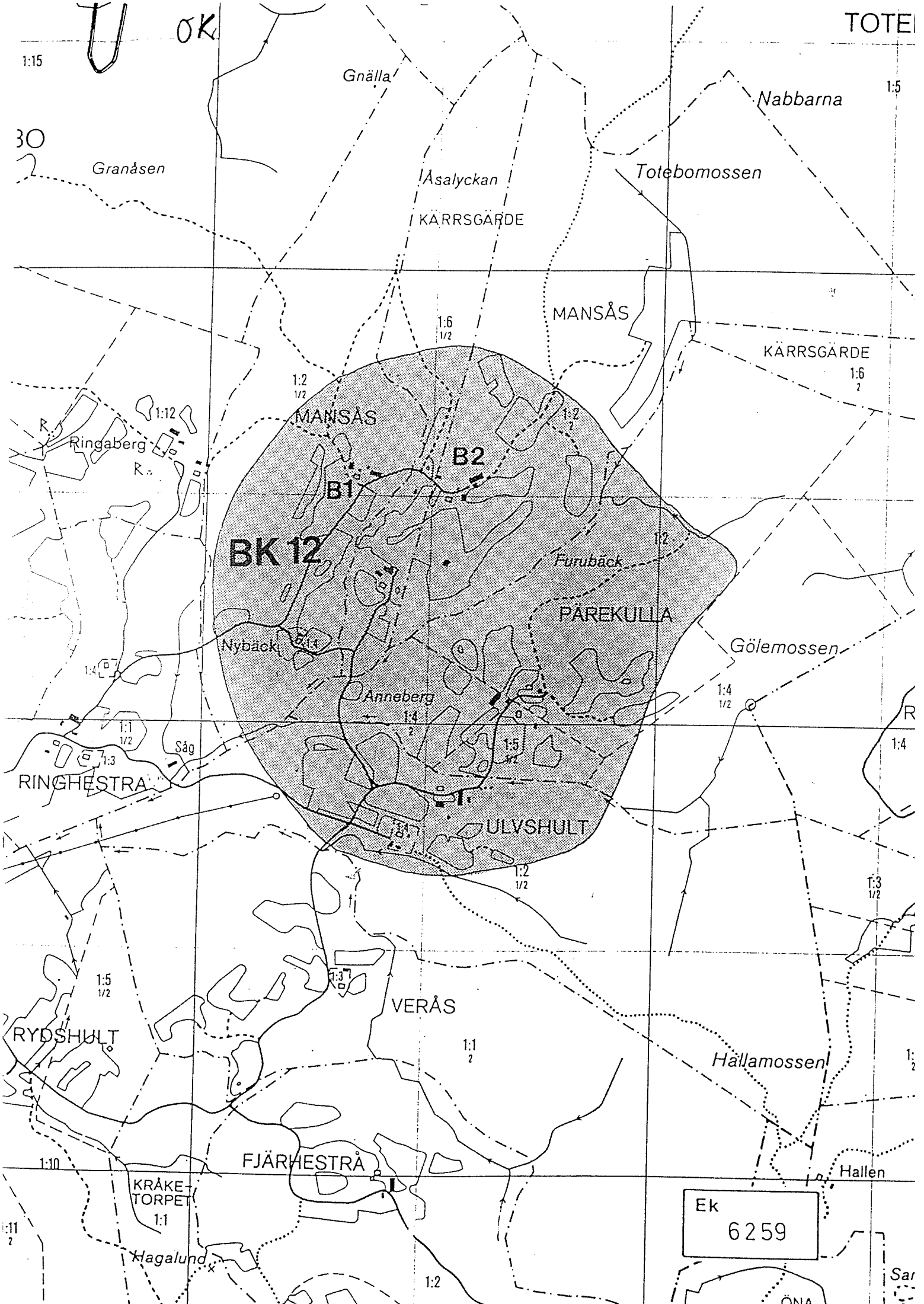
Bebyggelse

B 1 Kärrsgärde 1:6

Bostadshus handelsbod (1880) ladugård (1914) ladugård (1850–1900) vagnbod, uthus, 2 st stenkällare (1880–1900)

B 2 Mansås 1:2

Bostadshus (1936) ladugård (1902) stenkällare (1874), (1900) smedja (ca 1900–1920) vagnbod (ca 1900)

13. B Kolarp, Ullasjö socken

Bymiljö vid Kolarp

Kolarp ligger i socknens nordvästra del vid den lilla Kolarpasjön. Byns delvis långsmala ägoskiftet sträcker sig ned mot Åtran i väster där ett öppet odlingslandskap breder ut sig med åker och äng. Byns bebyggelse ligger väl samlad längs med den äldre slingrande byvägen och har trots laga skiftes genomförande ca 1856 ännu karaktären av oskiftad radby. Bland byns gårdar, vilka härrör från olika tidsåldrar är främst Kolarp 1:8 av kulturhistoriskt intresse. Bostadshuset om- och tillbyggdes på 1870-talet men är enigt äldre gårdshandlingar av betydligt äldre datum. Vid sekelskiftet 1900 tillbyggdes en veranda i två våningar med lövsågeridetaljer och mångspröjsade fönster. Byggnaden är mycket välbevarad såväl interiört som exteriört. Fasaden är klädd med gulmålad profilerad locklistpanel med vitmålade snickerier. Framför bostadshuset växer äldre lövträd vilka inramar trädgården.

Motiv för bevarande

Byn Kolarp som är belägen längs en drumlinsträckning väster om Kolarpasjön har karaktären av oskiftad radby med bebyggelsen väl samlad längs en äldre byväg. De tätt liggande gårdsmiljöerna präglas av byggnader från slutet av 1800-talet och från 1900-talet.

Gällande skydd

Saknas.

Riktlinjer

En oförändrad markanvändning är önskvärd och det öppna odlingslandskapet bör hävdas. Bebyggelsen bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön.

Övriga

En totalinventering av bebyggelsen bör ske.

Byn Kolarp är belägen på en uppodlad drumlinsräckning mellan Ätran och Lilla sjön.

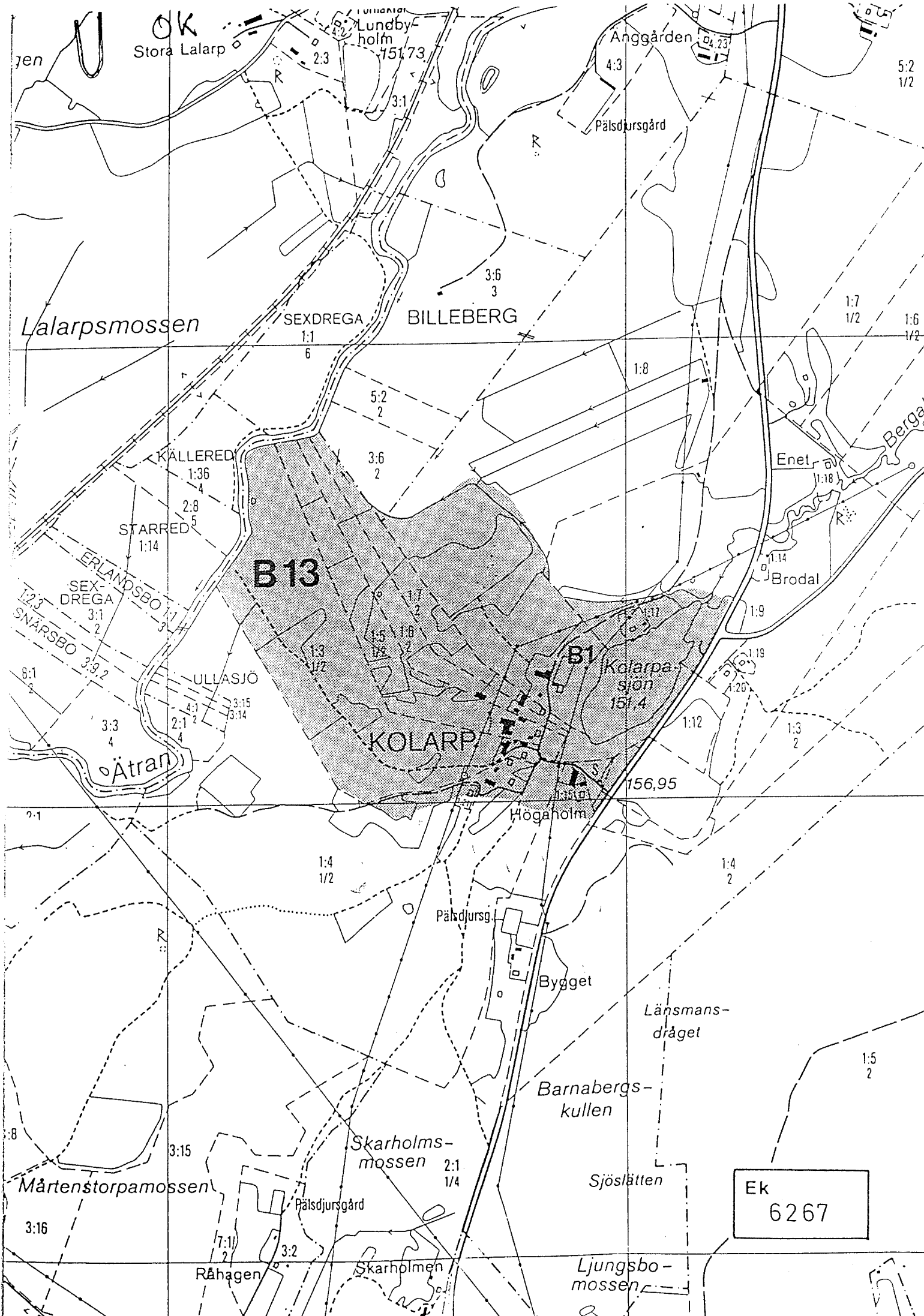
Mangårdsbyggnaden vid Kolarp 1:8 om- och tillbyggdes på 1870-talet men är enligt uppgift av betydligt äldre datum. Den mångspröjsade glasverandan tillkom ca 1905.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 6h Skala 1:10 000

Bebyggelse

B 1 Kolarp 1:8

Bostadshus – uthuslänga (1700-tal, 1870-tal, ca 1905)
ladugård (1938) f.d. vagnbod/garage, stenkällare (början av
1800-talet) stenkällare (slutet av 1800-talet)

14. FB Ringestena, Sexdrega socken

Gravfält och jordbruksfastighet från slutet av 1800-talet vid Ringestena

Ringestena by samt gårdarna Hestra, Kårte och Torp bildade tillsammans med det nu försvunna Murta Ringestena socken som den omnämns år 1408. I Skara stifts jordebok från 1540 finns gårdarna "Arvid i Murta" och "Lasse på Åsen" upptagna under "Ringestena kyrkios uppbörd". I Ringestena by fanns vid mitten av 1500-talet sex gårdar upptagna i jordeboken samt efter hand ett antal tillkommande avstyckningar. Gårdarna i den gamla byn utgjordes av Stommen i äldre jordeboken kyrkohemman för prästen, Svalegården skattehemman, Jägaregården skattehemman om ett mantal, Lillegården i äldre jordeboken frälsehemman om ett mantal, Backen skattehemman om en fjärdedels mantal och Per Olofsgården i äldre jordeboken upptaget som skattehemman på ett mantal. Gården har fått sitt namn efter f.d. ägaren Per Olsson (1564–1612). I dagligt tal kallas gården för Hallen.

Ringestena by ligger på den västra sidan om Ätran. Väster om byn breder den stora mossen "Stormossen" ut sig. Ringestena är omgivet av ett öppet kulturlandskap som till största delen har använts som åkermark. Ängs- och hagmark har funnits framförallt längs Ätran men även vid övergången mellan åker och skog. I skogsmarkerna var bete förr vanligt och sannolikt har de vidsträckta myrmarkerna utnyttjats för myrslätter.

I Sexdrega socken som är ett relativt fornlämningsrikt område har ett stort antal gravar återfunnits i mindre grupper efter Ätran men även enstaka fornlämningar finns i skogstrakterna.

Ett märkligt domarringsgravfält finns i Ringestena utmed den äldre vägsträckningen som slingrar sig genom byn. Gravfältet som ligger i direkt anslutning till jordbruksfastigheten Ringestena 2:6 består av fyra kvadratiske stenkretsar, tre resta stenar och nio klumpstenar. Kvadratiske stenkretsar är mycket ovanliga medan resta stenar eller "bautastenar" finns över hela Sjuhäradsbygden. Gravtypen förekommer ofta tillsammans med andra former av gravar, likt här i Ringestena. I skogsmark, på en moränhöjd, ligger ytterligare tre runda stensättningar och norr om gården Hallen finns ytterligare en stensättning och en domarring. Stensättningar är en form av gravar som i regel räknas till den yngre järnåldern. Gravlokalerna återspeglar på ett illustrativt sätt områdets tidigaste bebyggelse och brukningsstruktur. Gravlämningarna ligger i partier med lättarbetade jordarter lämpliga för att bedriva ett primitivt jordbruk.

Jordbruksfastigheten vid Ringestena 2:6 har en bibehållen gårdsmiljö från slutet av 1800-talet. Bostadshusets exteriör är rikt utarbetad och målad med ljus oljefärg. De dekorativt utsågade dörr- och fönsterfodren är målade i grönt. Byggnaden som är välbevarad har det västsvenska dubbelhusets planlösning. Plantypen var vanligt på medelstora gårdar vid denna tid. Intill gårdsbebyggelsen växer äldre lövträd.

Motiv för bevarande

Kulturlandskapet vid Ringestena visar tillsammans med de förhistoriska lämningarna på en lång bebyggelsekontinuitet.

Gällande skydd

Fornlämningar skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Strandskydd gäller enligt 15 § i Naturvårdslagen utanför detaljplan.

Riktlinjer

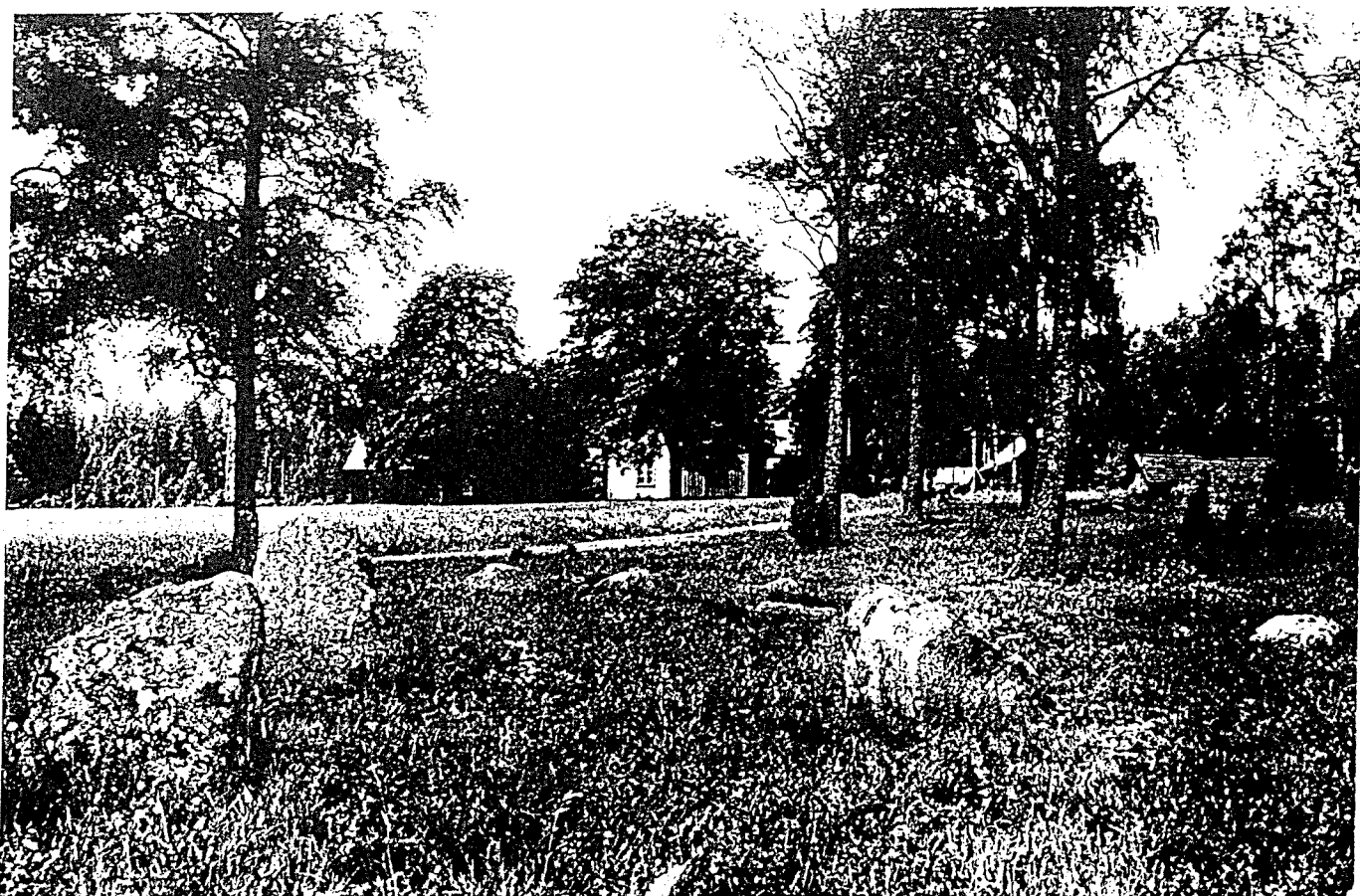
En oförändrad markanvändning är önskvärd. Krav på bygglov för ekonomibyggnader samt andra mindre tillbyggnader och ombyggnader av en- och tvåbostadshus bör gälla. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt. Förändringar av befintlig bebyggelse bör ske med varsamhet, och ansluta till lokal byggnadstradition bl a vad gäller skala, fasadutformning, materialval och färgsättning.

Förslag till skydd

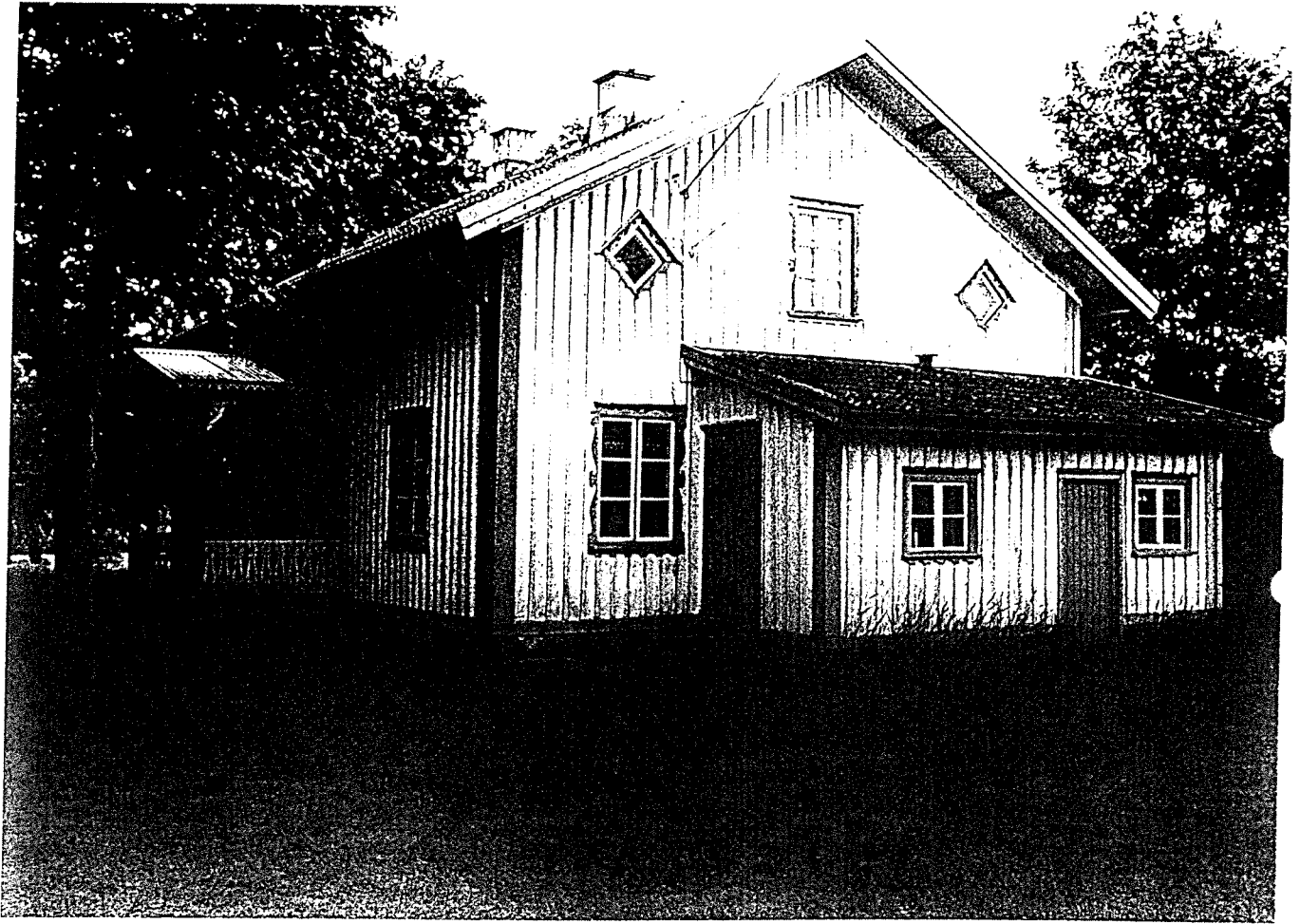
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas på remiss till läns museet.

Övrigt

Området gränsar till naturvårdens intresseområde 15 B, Kårte, Svenljunga kommun i "Natur i Älvsborgs län", 1976.

Vid Ringestena avspeglar de förhistoriska lämningarna på en lång bebyggelsekontinuitet.

Boningshuset på Ringestena 2:6 Svalegården är uppförd år 1899 och har det västsvenska dubbelhusets planlösning.

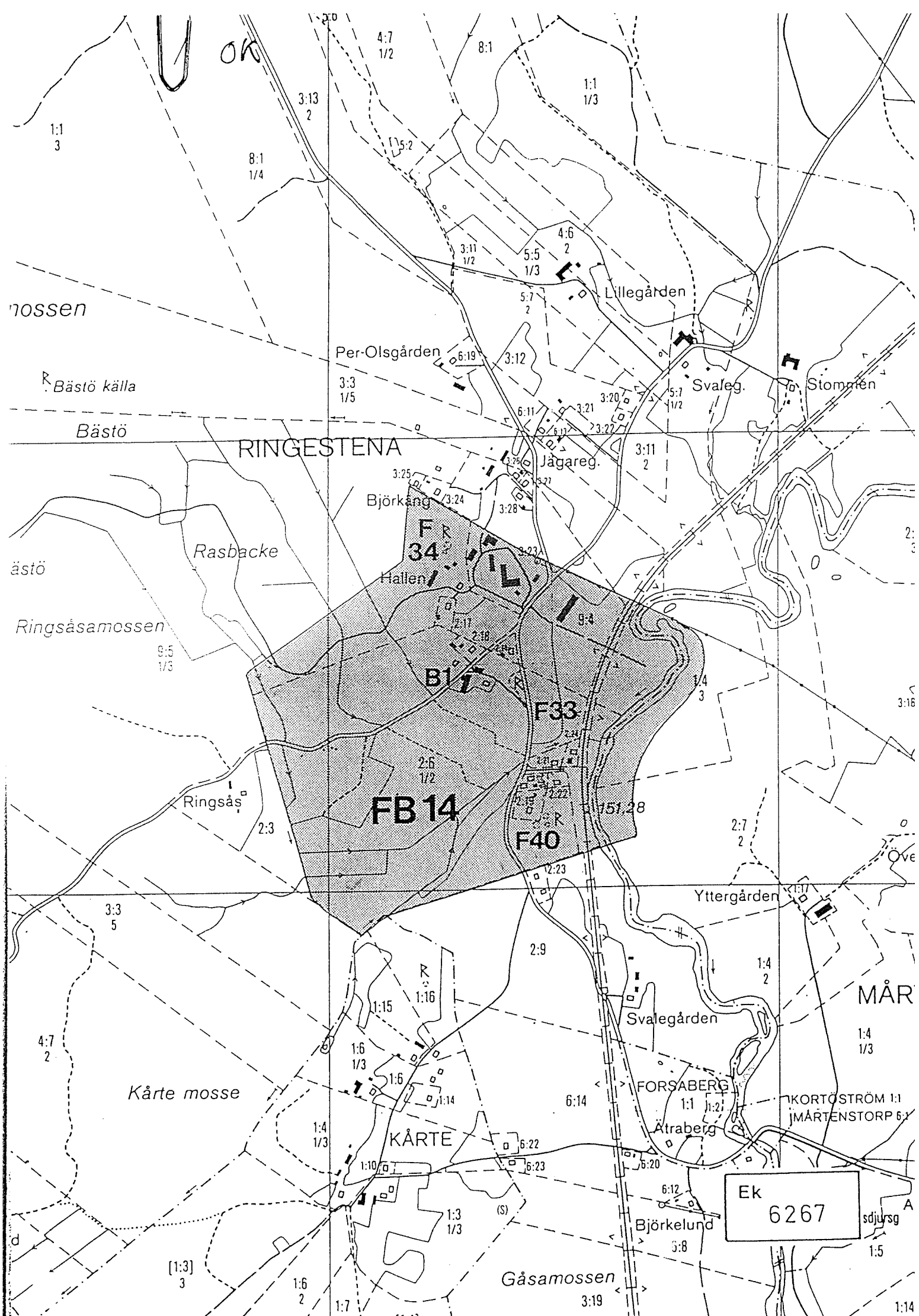
Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 6h. Skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 33 Gravfält 80x15-35 bestående av 4 kvadratiske stenkretsar, 3 resta stenar, 9 klumpstenar.
- F 34 Stensättning med mittröse 16 m i diam, domarring 5 m i diam bestående av 3 ursprungligen 6 resta stenar.
- F 40 Tre runda stensättningar 10, 14-17 m i diam.

Bebyggelse

- B 1 Ringestena 2:6, Svalegården Bostadshus (1899), ladugård (1897/1929)
hönshus/magasin (ca 1900), bihus (1930-40-t)
f d brygghus/fritidshus (ca 1900/1960-t).

15. FBK Redslared, Redslareds socken

Bebyggelse och fornlämningar i Redslareds kyrkby

Landskapet runt Redslareds kyrka är småkuperat och stenbundet med terränganpassade odlingsytor och betesmarker där varje tänkbart stenfritt markutrymme utnyttjats. Området omges av vidsträckta stenbundna skogsmarker. I skogsmarkerna närmast den odlingsbara marken finns spridda lokaler med fornlämningar med bl a en domarring och fyra runda stensättningar.

I den flacka moränslutningen norr och söder om vägen vid Nedergården finns lämningar efter äldre åkerbruk, där fornåkrarna består av 18 terrasserade åkerytor med jordfasta stenblock på samtliga åkerytor. Fornlämningarna återspeglar på ett illustrativt sätt områdets tidigare bosättning.

Redslareds socken hade under åren 1666–1685 kyrkoherde tillsammans med Revesjö socken. Då man ej var i stånd till att hålla egen "pastor" kom Redslared år 1683 att bli annexförsamling till Svenljunga. Den nuvarande sockenkyrkan byggdes år 1818 och tillbyggdes år 1858 med ett torn. Vissa delar av kyrkan härrör dock från 1600–1700-talen. Alla handlingar rörande kyrkans äldre historia förstördes olyckligtvis vid en brand år 1714 då prästgården i Svenljunga brann ned. Enligt uppgift lär det dock ha funnits en träkyrka, på samma plats som den nuvarande, vilken dock brann ned 1674. Vid denna brand torde även inventarier från en ännu äldre, medeltida träkyrka ha förstörts.

Strax intill kyrkan ligger den gamla sockenstugan. Det är en timrad enkelstuga med sidokammare, endast en våning hög. Byggnaden är utvändigt klädd med rödmålad locklistpanel.

I jordeboken från 1550 finns två gårdar upptagna i byn Redslared. Det är Nedergården, skattehemman om ett mantal och Stommen kyrkohemman för prästen om ett mantal. Stommen ligger strax intill kyrkan och Nedergården ett stycke öster om kyrkbyn. Mangårdsbyggnaden på Redslared 1:4 Nedergården som är uppförd år 1833 har en traditionell karaktär med en intilliggande flygelbyggnad. Den intressantaste byggnaden på gården är den ovanligt långa ladugården. Den är ca 8m bred och ca 46m lång. Ladugården som är timrad är klädd med faluröd locklistpanel och en av de största och bäst bevarade äldre timmerladugårdarna inom kommunen. Redslared 1:9 Nedergården utgörs av en mindre jordbruksfastighet i kyrkbyns nordöstra utkant. Bostadshuset som är av enkelstugetyp är uppfört år 1868.

Motiv för bevarande

Kulturlandskapet vid Redslared visar en lång historisk utveckling. Fornlämningarna pekar på en tidig bosättning. Inom området är både landskapet och bebyggelsen av kulturhistoriskt intresse.

Gällande skydd

Fornlämningarna skyddas enligt Kulturminneslagen 2 kap om fornminnen.

Riktlinjer

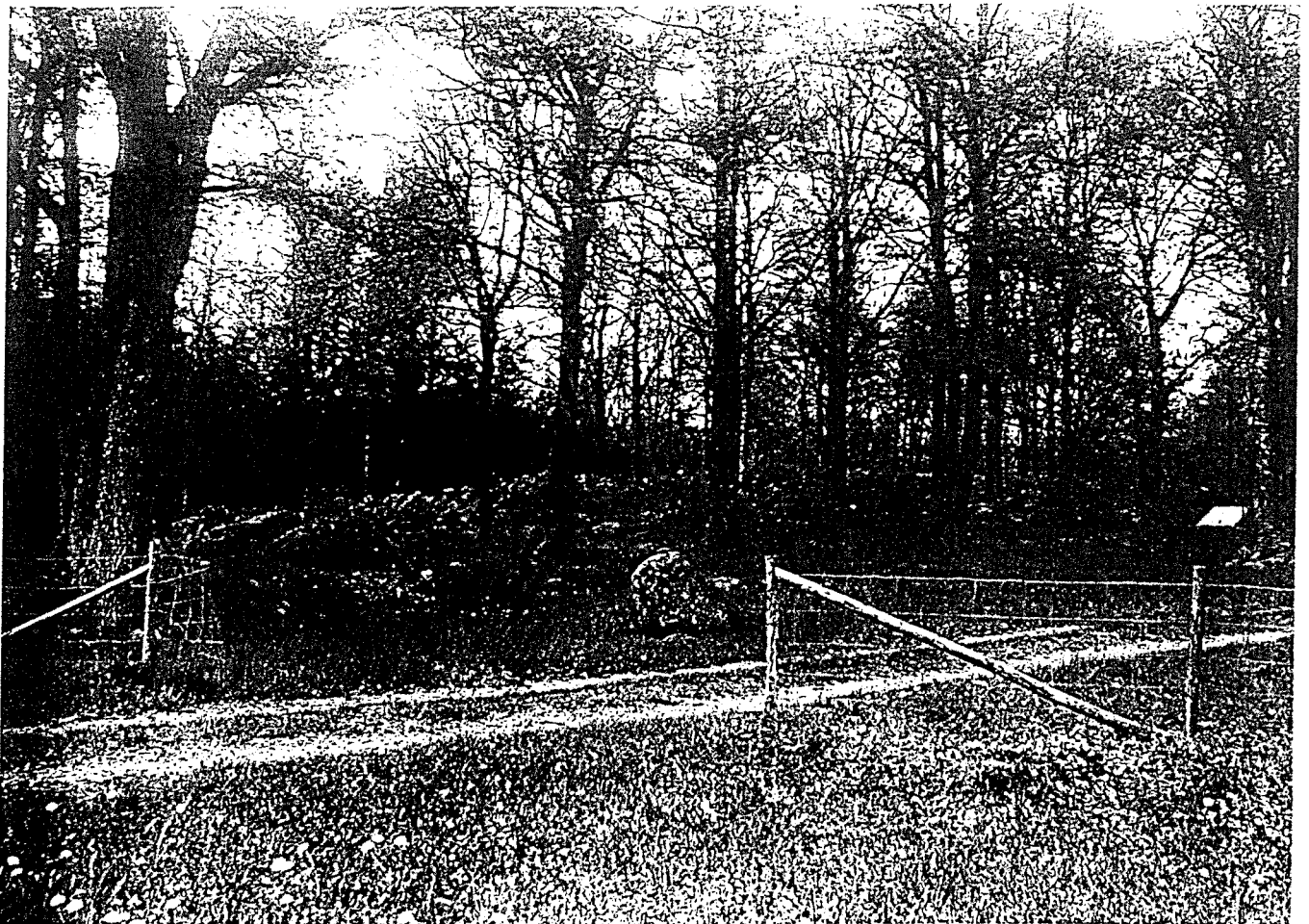
En oförändrad markanvändning är önskvärd. Det öppna odlingslandskapet bör hävdas. Bebyggelsen bör underhållas på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt.

Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16, 8:6, 8:7 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom miljön regelmässigt sändas på remiss till länsmuseet.

Övrigt

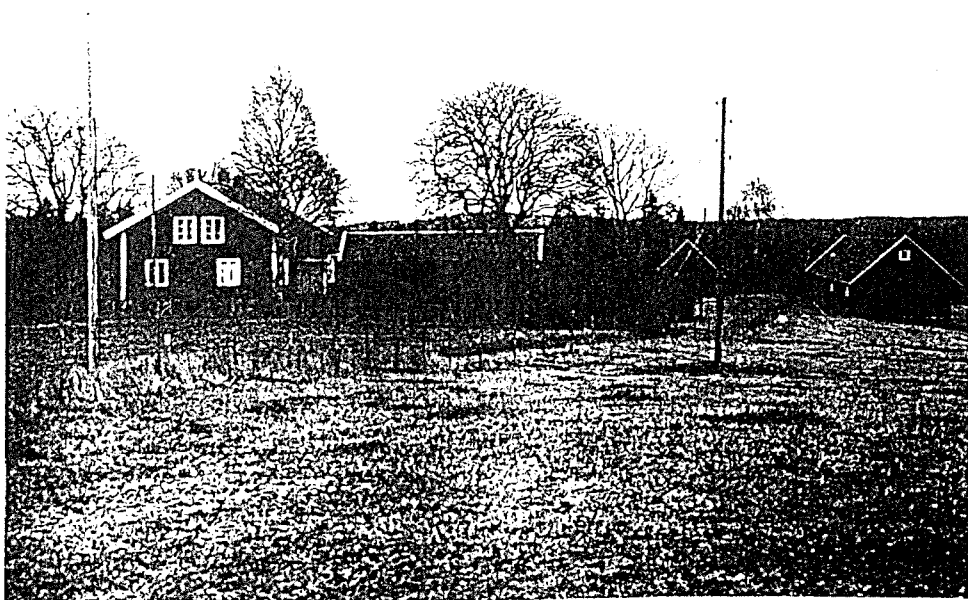
En inventering av bebyggelsen inom området bör utföras.

Fornlämning nr 87 i Redslareds socken utgörs av fornåkrar inom ett område av 550x50–100 meter.

Redslareds kyrka med kyrkogård och prästgård sett från väster

Gårdsmiljön vid Nedergården, Redslared 1:4.

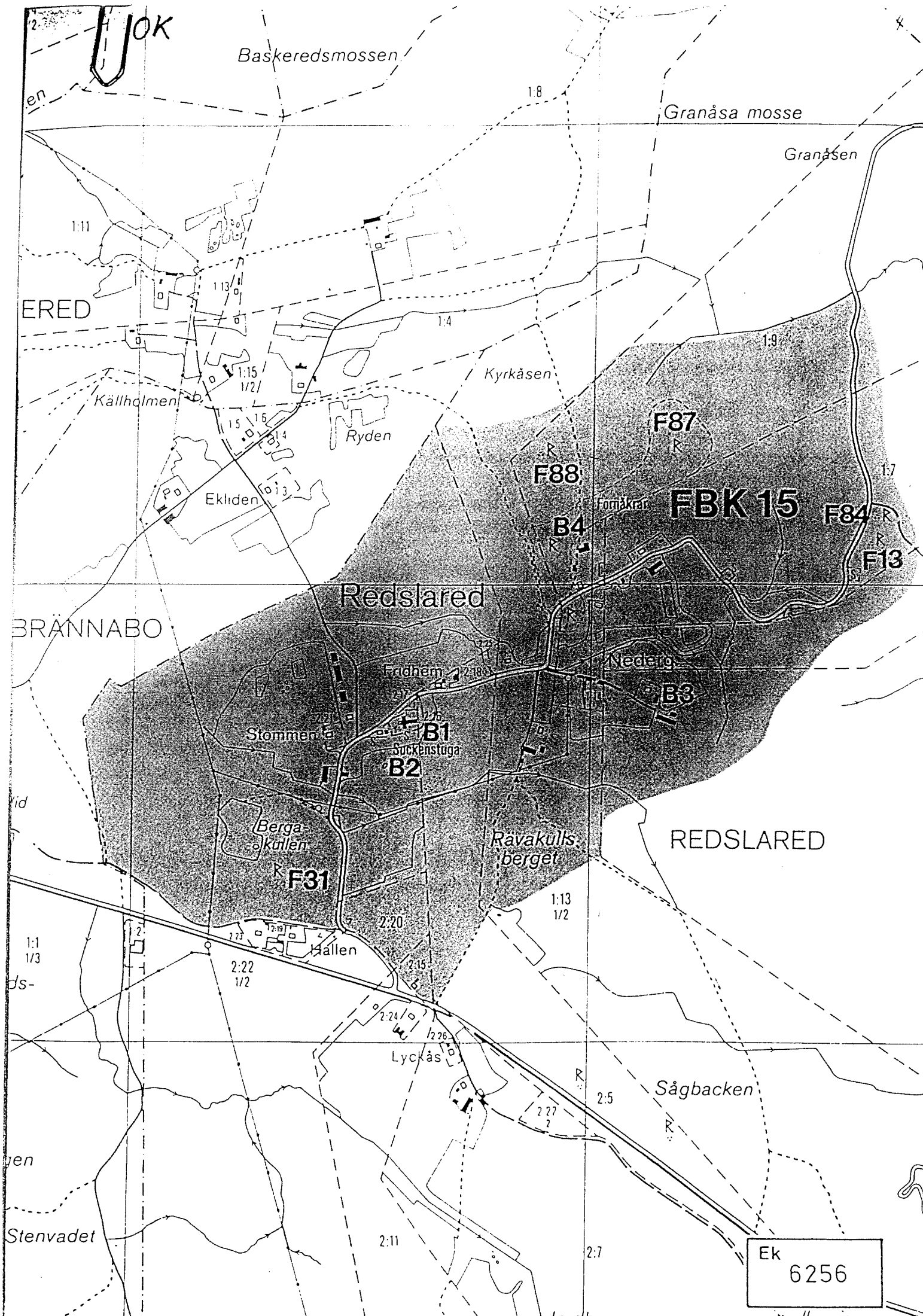
Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 5g Skala 1:10000

Fornlämningar

- F 13 Domarring 5 m diam. bestående av 5 resta stenar
- F 31 Stensättning, rund 15 m diam. 0,5 m h.
Stensättning, rund 10 m diam. 0,3 m h.
- F 84 Stensättning närmast rund 7 m diam. 0,3 m h.
- F 87 Fossil åkermark 550x50–100 m bestående av 18 åkerytor begränsade av terrasser och en vall.
- F 88 Stensättning rund 8 m i diam. 0,5 m h.

Bebyggelse

B 1	Redslared, samfällighet.	Kyrka (1600-talets slut – 1700-talet 1858)
B 2	Redslared, samfällighet.	Sockenstuga (1800.1850)
B 3	Redslared 1:4 Nedergården,	Bostadshus (1833) ladugård, vagnbod (1870)
uthus (1800-tal)
B 4	Redslared 1:9 Nedergården	Bostadshus (1868) ladugård (1923), red-
skapsbod (1868, 1920).

Ek
6256

16. FBK Roasjö, Roasjö socken

Roasjö kyrkby och fornlämningsmiljön vid Roasjö by

Roasjö socken består till stora delar av omfattande skogsmarker med mindre sjö- och åsystem. Landskapet vid Roasjö kyrkby och Roasjö by präglas av moränåsbildningar mellan markanta bergshöjder och stora sammanhängande områden av moss- och myrmarker. Den största sammanhängande odlingsbara marken finns vid Roasjö by och Holmarp. Väster om Roasjön ligger starkt kuperade betesmarker med raviner ned mot sjön. De högre liggande delarna av området är bevuxna med tall och ljung. Söder om Roasjön vidtar ett kuperat jordbrukslandskap. Från vägen och andra högt liggande partier är utsikten vacker över dalen med Ramnaberget i bakgrunden.

Det fornlämningsrika området vid Högarör ligger öster om Roasjö kyrkby. Det består av två rösen i markerat höjdläge, ett gravfält med tio fornlämningar varav bl a fyra domarringar och på den västra sidan vägen som genomkorsar området, två stensättningar. Genom området går dessutom tre stycken hålvägar. En av dessa är mycket markerad och ca 130 m lång och djupt nedskuren i backen. Strax söder om bygdegården finns även ett område med terrasserade fornåkrar av förmodligen förhistoriskt ursprung och hålvägar.

Norr om Högarör ligger två domarringsgravfält med bl a kvadratiska och rektangulära stenkretsar samt ett flertal domarringar. Vid kanten av gravfältet löper en ca 230 m lång hålväg. Platsen kallas för "Grifteliden". Öster om denna ligger "Vasahålan", den plats där Gustav Wasa påstås ha kört omkull då han var på väg till ett frieri på Torpa stenhus i Länghems socken.

Roasjö kyrka uppfördes 1690 och bestod då av ett enskeppigt, rektangulärt långhus. Till långhuset har sedermera fogats ett korparti (1783), torn (1809) och en sakristia (1820). Den timrade kyrkobyggnaden är klädd med rödfärgat sk kyrkspån. På samma plats har troligtvis funnits en äldre träkyrka. Strax intill kyrkan ligger två små timrade byggnader som använts som stall. En bod har en helt kvadratisk form och tälttak. Båda är rödfärgade.

I Skara stifts kyrkliga jordabok från år 1540 nämns under Roasjö kyrkas uppbörd gårdarna Qvarngärde och Gyltebacka. I senare jordaböcker omnämns Stommen år 1550 och Västergården samt Östergården år 1692.

I Roasjö by ligger gårdarna efter jordregleringsreformen laga skiftes genomförande på krönet av den markanta åsbildningen som sträcker sig i nord-sydlig riktning. Den nuvarande vägen följer åsbildningen, liksom den förhistoriska vägen, vilket kan utläsas av hålvägarna vid Högarör och Grifteliden.

I det öppna odlingslandskapet vid Holmarp ligger den välbevarade äldre mangårdsbyggnaden väl synlig. Den härrör från 1700-talet och utgörs av en timrad framkammarstuga klädd med rödfärgad locklistpanel.

Motiv för bevarande

I området vid Roasjö kyrka och Roasjö by finns bebyggelse och fornlämningar knutna till krön och sluttningar av den åsbildning som sträcker sig i nord-sydlig riktning genom området. Åsbildningens betydelse för en tidig bosättning och som kommunikationsled framträder klart. Området innehåller gravfält och ensamliggande gravar, ålderdomliga odlingsspår och hålvägar, medeltida kyrkoplats, bebyggelse med oskiftad karaktär och ålderdomlig sk lågstuga.

Befintligt skydd

Fornlämningar skyddas av Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen.

Kyrkan och begravningsplatsen skyddas av Kulturminneslagens 4 kap om kyrkliga kulturminnen.

Enligt riksantikvarieämbetets beslut den 5 november 1987 utgör området ett riksintresse för kulturminnesvården enligt 2 kap 6 § andra stycket Naturresurslagen.

Riktlinjer

Roasjö utgör ett av kulturminnesvårdens riksintresseområden vars särart som sockencentral för förhistorisk etablering, kommunikation och bebyggelse bör bevaras. Det öppna odlingslandskapet bör förbli hävdat. Bebyggelsen inom området bör underhållas kontinuerligt på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Nybebyggelse bör behandlas restriktivt och anpassas till befintlig bebyggelse på åschrön. Nya vägar och vägbreddningar är olämpliga i området.

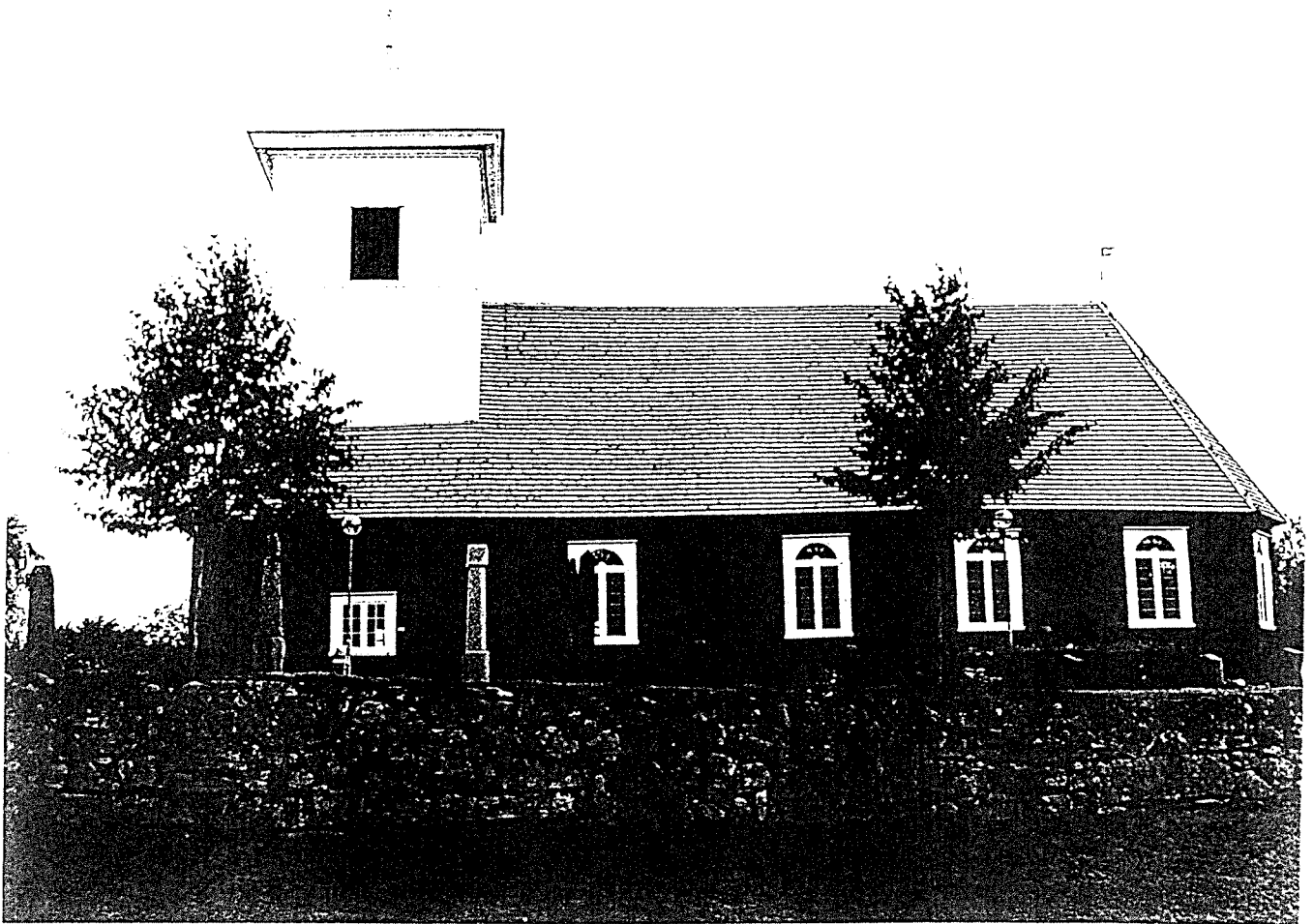
Förslag till skydd

Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser bör utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats i detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt skickas till länsstyrelsen/länsmuseet på remiss.

Övrigt

En totalinventering av bebyggelsen bör utföras i området.

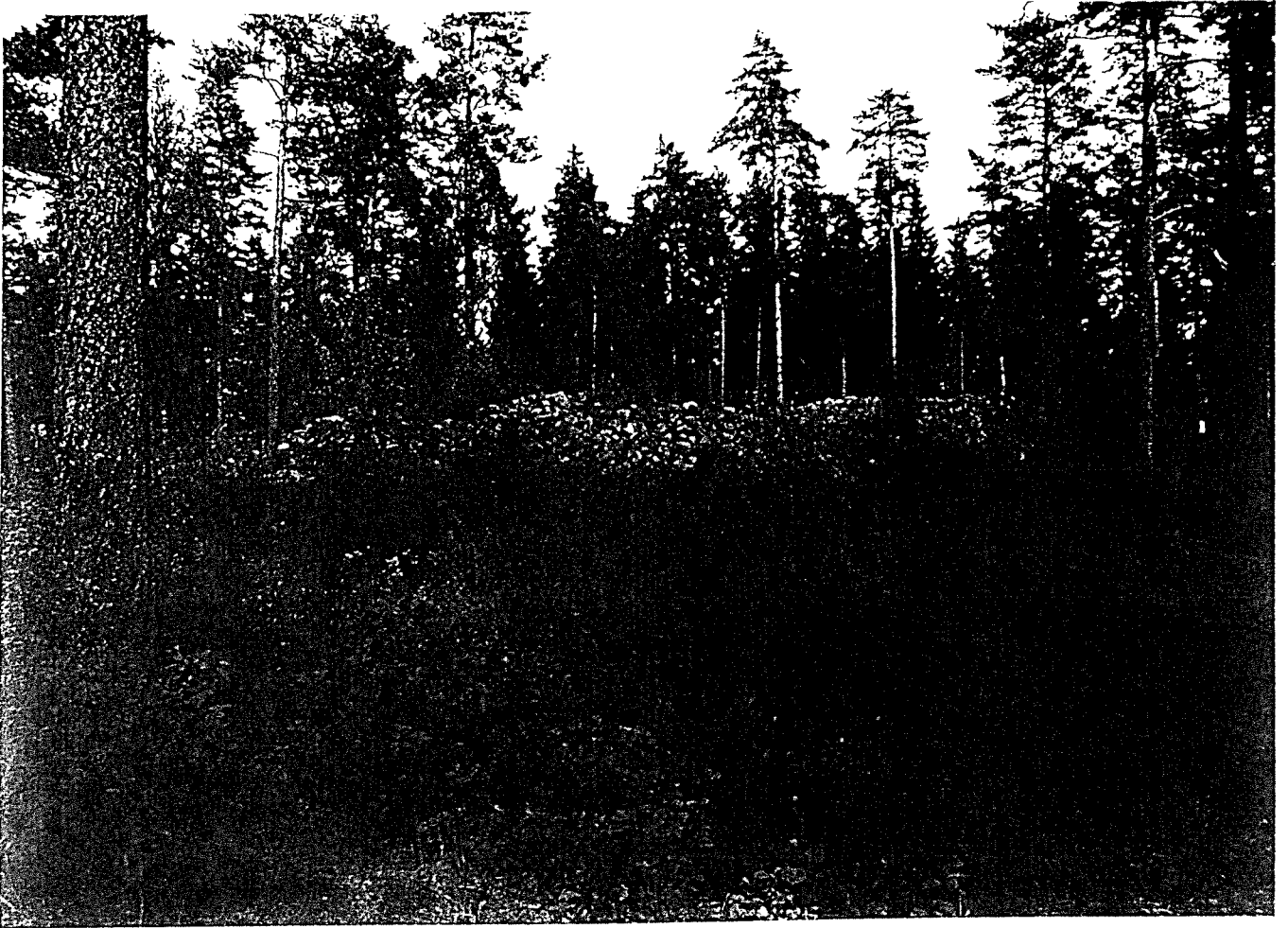
Roasjö ligger inom naturvårdsområde 11, Svenljunga kommun enligt naturvårdsplan för Älvsborgs län. 1976.

Till den kyrkobyggnad som uppfördes i Roasjö år 1690 tillbyggdes år 1783 ett korparti, år 1809 ett torn och år 1820 en sakristia.

Framkammarsstuga s k lågstuga vid Holmarp 1:2, 2:2.

Röse vid Högarör. Fornlämning nr 31 i Roasjö socken.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 6g, 6c 6f, skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 18 Ryggåsstuga
- F 19 Fyndplats
- F 20 Röse närmast runt 11–12 m i diam. Röse 10 m i diam.
- F 29 Område med stensättningsliknande lämning.
- F 30 Stenkistor ev myrmalmsugnar.
- F 31 Rösen 2 st. 15–18 m i diam, 1,7–2 m h vid Högarör.
- F 33 Stensättning, röseliknande, rund 4 m i diam, 0,7 m h.
- F 34 Stensättning, närmast rund 10 m i diam 0,5–0,8 m h.
- F 35 Gravfält bestående av 1 stensättning, 4 domarringar, 1 rest sten, och 4 klumpstenar.
- F 36 Gravfält bestående av 1 rund stensättning, 6 domarringar, 3 resta stenar och 4 klumpstenar.
- F 37 Gravfält bestående av 6 domarringar, 3 kvadratiske stenkretsar, 1 rektangulär stenkrets. 1 rest sten. 1 sten rad (?) och 7 klumpstenar.
- F 38 Hålväg 230 m l.
- F 39 Hålväg 3 st. 40–70–130 m l.
- F 43 Sockenmagasin
- F 45 Stensättning rund 10 m i diameter, 0,4 m h.
- F 47 Fångstgrop 6 m i diameter, 2 m djup.
- F 96 Fossil åkermark bestående av 7 åkerytor begränsade av terraser. Hålväg 90 m l.

Bebyggelse

B 1	Roasjö kyrka	(1690, 1783, 1809, 1820).
B 2	Roasjö 1:20	Sockenmagasin (1800-tal).
B 3	Holmarp 1:2, 2:2	Bostadshus (1700-tal) bostadshus 1852/1950-tal) ladugård (1923) vedbod, brygghus, garage (1800-tal).

Karta hel sida!

R

17. FBK Laggared, Hillareds socken

Odlingslandskap och bebyggelse vid Laggareds by

Laggareds by är belägen på en moränrygg som sträcker sig i nordost-sydvästlig riktning söder om Hillareds samhälle. Terrängen sluttar svagt mot Ätran i nordväst och något kraftigare ner mot Hösjön och Tåxlesjön i sydost. Den varierande fornlämningsbilden med gravar från bronsålder, gravfält från järnålder och omfattande områden med fossil åkermark avspeglar på ett intressant sätt bebyggelseutvecklingen i området från förhistorisk tid till nutid. I den sydvästra delen av området finns ett gravfält med höglignande stensättningar av yngre järnålderskaraktär. I den nordöstra delen finns ensamliggande rösen och stora stensättningar med kalkstensfyllning. Vid Mölnared finns vidare länsdelens enda skeppssättning. Ett stort område med fossil åkermark täcker den nordöstra delen av åsen.

Åkermarken vid Laggared låg ursprungligen samlad på moränryggens krön medan gårdarna var uppförda som ett utsträckt pärlband lite neddraget från krönet på sydostsidan. Närmast varje gård fanns ofta ett större samlat åkerblock medan åkerbilden västerut var mer uppsplittrad i smala tegar. Omedelbart norr och söder om 1600-talets åkermark har man vidare återfunnit områden med övergivna åkrar av äldre typ. Norrut sträcker sig fornåkrarna ända upp till grannbyn Veka. Åkerytorna avgränsas från varandra av stenhägnader och terrasser. Vid brukningen användes årder. För att få maximal effekt av detta redskap, som till skillnad från vår tids plog saknar vändskiva, ärvades åkern på två ledder vinkelrätt mot varandra s k kryssärjning. En mindre del av åkerytan brukades varje år och lades sedan i träda innan man om 5 till 10 år odlade upp den på nytt.

Antalet gårdar i Laggared har alltsedan 1500-talet varit ganska konstant. År 1548 fanns 8 hemman vilka även återfinns på 1848 års karta. Vid laga skifte flyttades gårdarna från sina ursprungliga platser på sydostsidan av moränryggen något längre upp på åsen eller på den västra sidan krönet. Kvar på den ursprungliga byplatsen ligger dock Ledsgården. Av de utflyttade har Nilsagården en välbevarad gårdsmiljö med två vinkelställda bostadshus varav det ena är så gott som intakt bevarat från byggnadstiden 1878. På gården finns även en kölna från 1880-talet. Även vid Svernagården finns välbevarad äldre gårdsbebyggelse, huvudsakligen från 1800-talets senare hälft. Boningshuset från 1879 har dubbelradhusets planlösning.

Motiv för bevarande

Varierad fornlämningsbild med gravar från bronsålder och gravfält från järnålder. Omfattande fossil åkermark. Bybildning med karaktäristiskt läge för byar på det sydsvenska höglandet. Kulturhistoriskt värdefull gårdsbebyggelse på krön och sydostsida av dominerande åsbildning. Området avspeglar på ett intressant sätt bebyggelseutvecklingen i området från förhistorisk tid till nutid.

Gällande skydd

Fornlämningarna skyddas enligt Kulturminneslagens 2 kap om fornminnen. Enligt riksantikvarieämbetets beslut den 5 november 1987 utgör Laggared ett riksintresscområde för kulturminnesvården enligt 2 kap 6 § andra stycket i Naturresurslagen.

Riktlinjer

Det öppna odlingslandskapet bör förbli hävdad. Bebyggelsen inom området och angränsande byggnader bör underhållas kontinuerligt på ett sätt som motsvarar dess kulturhistoriska värde. Stor restriktivitet bör iakttas vid nybebyggelse.

Förslag till skydd

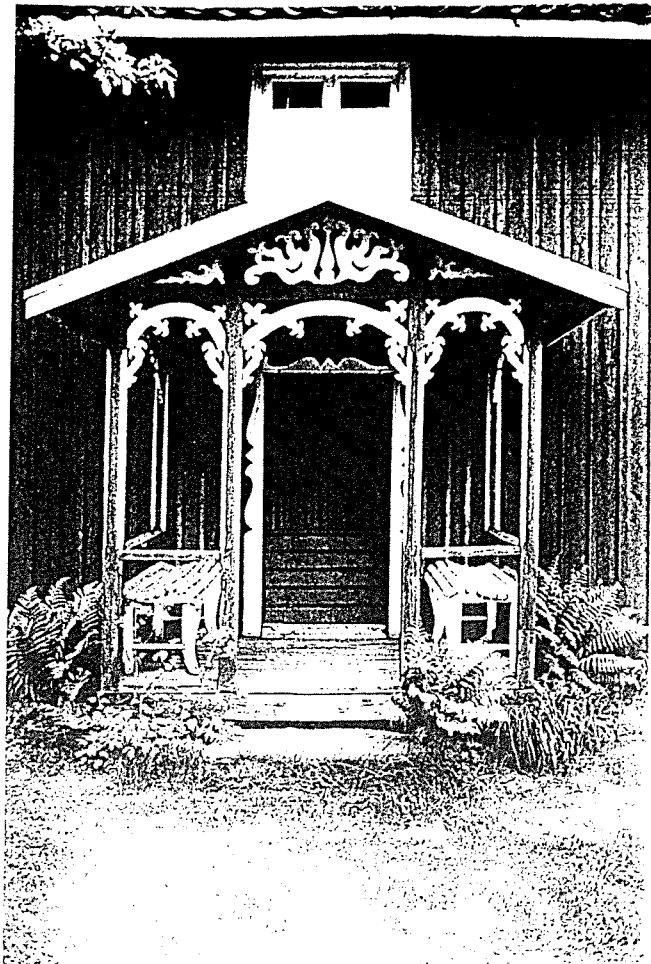
Området utgör en sådan värdefull miljö att PBL 3:12 skall tillämpas. Områdesbestämmelser skall utfärdas varvid det kan bli nödvändigt att utöka bygglovsplikten enligt PBL 5:16 för att säkerställa den värdefulla miljön. Tills bebyggelsen reglerats genom detaljplan bör bygglovsfrågor inom området regelmässigt sändas till länsmuseum/länsstyrelsen på remiss.

Övriga åtgärder

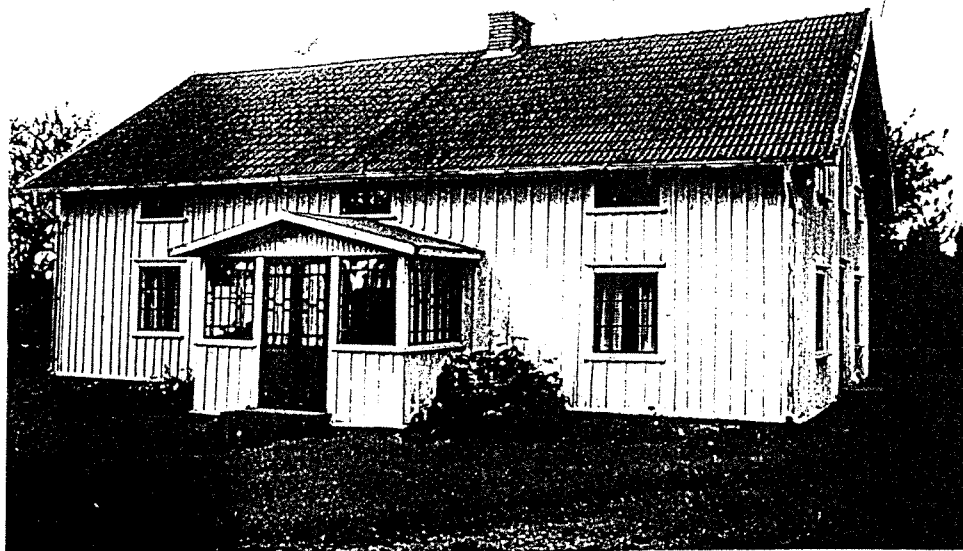
En totalinventering av bebyggelsen bör utföras i området.

Fornåkrar vid Laggared.

Öppen veranda med dekorativa lövsågerier på lillstugan
vid Nilsagården Laggared 2:5.

Välbevarat dubbelradhus på Svennagården, Laggared 5:2.

Underlagskarta: ekonomisk karta 6c 8i, skala 1:10 000

Fornlämningar

- F 7 Röse 5 m i diam.
- F 9 Område med 10 st röjningsrösen 100x70 m.
- F 10 Rest sten 0,3 m h.
- F 11 Skeppssättning 19 m l, 2,5 m b, 16 stenar. Kvadratisk stenkrets 5x5 m bestående av 3 resta stenar. Rest sten 1,2 m h. Hålväg 15 m l, 2 m b. Hålväg 10 m l, 2 m b.
- F 13 Röse 13 m i diam, 1,2 m br.
- F 14 Röse 10 m i diam, 0,7 m h.
- F 17 Röse rest av, 17 m i diam.
- F 18 Gravfält 70x40 m bestående av 7 fornlämningar vilka utgörs av 2 högar och 5 runda stensättningar.
- F 21 Odlingsröse 9 m i diam, 0,6 m h.
- F 22 Stensättning rund 12 m i diam, 0,3 m h.
- F 24 Odlingsrösen, 4 st inom ett område av 175x20–50 m.
- F 39 Område med odlingsrösen 100x15 m, 10 st odlingsrösen flertalet 5x10 m.
- F 40 Odlingsrösen ca 15 m i diam, 1–1,3 m h.
- F 44 Fossil åkermark 500x50–150 m, bestående av odlingsytor begränsade av minst 5 terrasskanter och 9 jordblandade stenvallar. Inom områdets mellersta del hålväg 200 m l.
- F 45 Stensättning (?) rund 8 m i diam.
- F 50 Älvkvarnsförekomst i fast block, 0,6–0,3 m bestående av minst 3 älvkvarnar.
- F 51 Fossil åkermark bestående av 20 åkerparceller.
- F 52 Fossil åkermark 70x50 m bestående av 3 odlingsytor begränsade av 5 terrasskanter.
- F 53 Domarringsliknande naturbildning. 8 m i diam, bestående av 5 ursprungligen 9 stenar.
- F 54 Bebyggelselämning, sentida 100x45 m, bestående av 1 husgrund, 1 källargrop, 1 brunn, stenhage.

F 55 Bebyggelselämning, sentida 80x60 m, bestående av 3 husgrunder, stenröjda markytor med odlingsrösen.

F 56 Hålväg 150 m, ansluter i ö och v till skogsväg, gammal landsväg.

Bebyggelse

B 1 Laggared 2:3 "Nilsagården" Bostadshus (1879/1981) bostadshus/lillstuga (1878) ladugård (1878/1929) brygghus (1920-t) stenkällare, uthus (1880-1900) kölna (1800-t).

B 2 Laggared 5:2 Svennagården, Bostadshus (1879) ladugård (1906) brygghus, magasin, stall/redskapsbod (1879) stenkällare/redskapsskjul (1878/1956) stenkällare (1930-t).

Karta hel sida!

S.

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter inom Svenljunga kommun

Under åren 1984–1985 utförde läns museet på uppdrag av Svenljunga kommun en kulturhistorisk byggnadsinventering inom kommunen. Inventeringen var selektiv, dvs endast de fastigheter som bedömdes ha ett visst kulturhistoriskt värde fotodokumenterades och beskrevs på en inventeringsblankett. Efter bearbetning av det insamlade materialet gjordes ett urval av kulturhistoriskt värdefulla fastigheter vilket sammanställdes i rapportform. Syftet härmed är att främst bilda underlag för det kommunala planeringsarbetet, att hjälpa till vid handläggning av byggnadslovsärenden samt att sprida den insamlade kunskapen till en bred allmänhet. Förteckningar över kulturhistoriskt värdefulla fastigheter finns redovisade i:

– Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 35 Svenljunga kommun 1985–1989.

Förteckningen är ej ajourförd.

För fastigheter som i ovannämnda byggnadsinventering är klassade som kulturhistoriskt värdefulla gäller anpassnings- och varsamhetskraven enligt plan- och bygglagens 3 kap 12 § där det slås fast att **"Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får inte förvanskas"**. Lydelsen medför även att dessa krav kan ställas på ytterligare ett stort antal fastigheter.

Hillareds socken

1. Gälared 1:3	Järnvägsstation
2. Gälared 1:85	Transformatorstation
3. Gälared 2:12	Hembygdsgård
4. Gälared 2:18 "Lillnabben"	Torp
5. Laggared "Nilsagården" 2:3	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)
6. Gälared 2:56	Skyttepaviljong, dansbana
7. Laggared Starkagården 3:7	Syfabrik
8. Laggared "Svennagården" 5:2	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)
9. Laggared Landbogården 7:35	Bostadsfastighet
10. Rude 1:6	Jordbruk
11. Skedskamma 1:10
"Stora Skedskamma"	Jordbruk

Holsljunga socken

1.	Bredgården 10:19 (2:1)	F d jordbruk
2.	Brunarp 1:14	Jordbruk
3.	Fällhult 3:5	Hembygdsgård
4.	Hiå 1:2	Jordbruk
5.	Håkanhult 3:4 "Lövhem"	Jordbruk
6.	Håkanhult 3:5	Jordbruk
7.	Håkanhult 3:8 "Grevens"	Jordbruk
8.	Stråvik 1:15	F d järnvägsstation/nu bostadshus
9.	Stråvik 14:1	Affärs- och bostadshus
10.	Bredgården 1:4	Jordbruk
11.	Å 1:4	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)

Håcksviks socken

1.	Annlarp 1:4	Jordbruk
2.	Ararp 2:4 "Mellomgården"	Jordbruk
3.	Barnarp 1:5 "Mölleberg"	Jordbruk
4.	Bäck 1:3 "Mellanbäck"	Jordbruk
5.	Drägvad 1:6 m fl "Kvarngärde"	Kvarn
6.	Fröstenshult 1:1	Jordbruk
7.	Fröstenshult 1:2 "Gammalsjö kvarn"	
8.	Håcksvik 1:6 "Klockaregården"	(Ingår i bebyggelsemiljö A)
9.	Håcksvik 2:1	F d skola (Ingår i bebyggelsemiljö A)
10.	Hålegärde 2:2	Torpställe
11.	Ingärdebo 1:1	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö B)
12.	Ingärdebo 1:3	Bostadsfastighet (Ingår i bebyggelsemiljö B)
13.	Ingärdebo 2:1	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö B)
14.	Kullboarp 2:6	Jordbruk
15.	Kvarnagården 1:6	Bysåg
16.	Källhult 1:2	F d säteri, jordbruk
17.	Källhult 1:6 "Sparyd"	F d jordbruk
18.	Landboarp 1:3	F d säteri, jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö C)
19.	Landboarp 1:5	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö C)
20.	Landboarp 1:5 "Hagaslätt"	Torpställe

21. Lisslarp 1:7	Hembygdsgård
22. Lisslarp 2:1 "Kronogården"	Jordbruk
23. Lisslarp 2:5	Bostadsfastighet
24. Skyarp 2:8	Bostadsfastighet
25. Skäremo 1:13 "Backaberget"	Jordbruk ngår i bebyggelsemiljö E)
26. Skäremo 2:2	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö E)
27. Skäremo 2:3	Jordbruk ngår i bebyggelsemiljö E)
28. Skäremo 2:3 "Skärslund"	Torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö E)
29. Trollås 1:2	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö D)
30. Trollås 1:3 "Östegård"	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö D)
31. Trollås 1:4 A	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö D)
32. Trollås 1:5	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö D)
33. Trollås 1:6	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö D)

Kalv socken

1. Bålared 1:1	Jordbruk
2. Erikslund 1:4	Jordbruk
3. Erikslund 1:6	F d jordbruk/bostad, vandrarhem
4. Erikslund 1:8	Bostadsfastighet
5. Gammalsjö 1:1	(F d säteri), jordbruk
6. Gammalsjö 1:1 "Vilan"	Torpställe
7. Hjärtanäs 1:10	Jordbruk
8. Holmen 1:1	Jordbruk
9. Humlered 1:2	Jordbruk, bostadsfastighet
10. Joarsbo 1:3	Jordbruk
11. Kalv 1:22 "Kalvsbacka"	Bostadsfastighet
12. Kalvsjöholm 1:3	Jordbruk
13. Klägghult 1:13	Jordbruk
14. Näs 1:3	Jordbruk
15. Svanabo 1:6 "Bredahullet"	F d soldattorp
16. Tovhult 1:2	F d skola
17. Tranebäck 1:3 m fl "Stenstugan"	Hembygdsgård
18. Tranebäck 1:4 "Stenstorpet"	Bostadsfastighet

19.	Uddarp 3:1 "Ekedal"	Bostadsfastighet
20.	Vihult 1:4	Jordbruk
21.	Vihult 1:8 "Solhem"	Bostadsfastighet
22.	Ågård 1:2	Jordbruk

Mjöbäcks socken

1.	Annelsered 3:1 "Kvarnåsen"	Såg – snickeri, bostadshus
2.	Bosgården 1:5	Jordbruk
3.	Bosgården 1:8 "Lövhyydan"	Bostadsfastighet
4.	Bosgården 1:18	Festplats
5.	Hallingsnäs 1:8	F d tygfabrik, "Halla Textil"
6.	Hylte 1:3 "Stenåsen"	Bostadsfastighet
7.	Lida 1:2 "Borgåsen"	F d hönseri
8.	Lida 1:4	F d "Allmogesløjden"
9.	Lida 1:7 "Lövaskog"	Jordbruk
10.	Snärås 1:2 "Bäckalund"	Jordbruk
11.	Stenhult 1:8	Jordbruk
12.	Tokabo 1:17	Hembygdsgård
13.	Torsås 1:3	F d jordbruk
14.	Överlida 2:32	F d möbelfabrik

Mårdaklevs socken

1.	Grenhult 1:4	Småbruk
2.	Kleven 1:2	Gästgiveri
3.	Klev 1:3	Hembygdsgård
4.	Låkhult 1:3 "Spångarås"	Jordbruk
5.	Snygget 1:5	Jordbruk
6.	Tranared 1:1, 2:1	Jordbruk
7.	Åsebo 1:1	Jordbruk
8.	Åsebo 1:2	Jordbruk

Redslareds socken

1.	Guttorp "Lillegården" 2:6	Torpställe
2.	Guttorp 5:1	Jordbruk
3.	Haga Övregården 1:10	Jordbruk
4.	Haga 3:1 "Slätten"	Jordbruk
5.	Reaskäl Mellomgården 2:2	F d skola/bygdegård
6.	Redslared Nedergården 1:4	Jordbruk
7.	Redslared 1:9	Jordbruk

Revesjö socken

1.	Backagården 1:2	Bygdegård
2.	Flenstorp 1:8	Jordbruk
3.	Flenstorp 1:11 "Axelforshed"	Affär
4.	Karkashult 1:5 "Övergården"	Jordbruk
5.	Katrineberg 1:1	Jordbruk
6.	Revesjö Stommen 1:1	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)
7.	Revesjö Stommen 1:1	F d skola (Ingår i bebyggelsemiljö A)
8.	Ryd 1:3	Torpställe

Roasjö socken

1.	Holmarp 1:2, 2:2	

Sexdrega socken

1.	Billeberg Torstensgården 3:6	Jordbruk
2.	Buttorp 1:4 "Segerstad"	Bostadsfastighet
3.	Buttorp 3:1	Kvarn
4.	Granhallatorp 1:2	Jordbruk
5.	Hestra 1:2	Jordbruk
6.	Kråkebacka 1:3 "Larsabo"	Jordbruk
7.	Kråkebacka 1:9	Jordbruk
8.	Källered 1:6 "Källeberg"	

9.	Källered 1:20	Jordbruk
10.	Lockryd 1:2	Jordbruk
11.	Lysered 1:2 "Handbynäs"	Jordbruk
12.	Ringestena "Stommen" 1:7	Jordbruk
13.	Ringestena Svalegården 2:3	Jordbruk
14.	Ringestena Svalegården 2:6	Jordbruk
15.	Ringestena Per Olsgården 6:18	Torpställe
16.	Ringestena 8:3 "Rosendal"	Torpställe
17.	Prästegården 1:1	Hembygdsgård
18.	Prästegården 1:1	Prästgård
19.	Sexdrega Prästegården 1:8	Bostadsfastighet
20.	Sexdrega Prästegården 1:17	Bostadsfastighet
21.	Skogsgården 1:2 "Övre Skogsg."	Jordbruk
22.	Torp 1:7	Jordbruk
23.	Åkerstad 1:1	Bostadsfastighet

Svenljunga socken

1.	Brokvarn 4:6	Bostadsfastighet, Ljungaforsvägen
2.	Grimstorp 2:16	F d prästgård
3.	Svenljunga Landbogården 4:154	Hembygdsgård
4.	Svenljunga 5:8, 5:300 "Annehill"	Bostadsfastighet
5.	Moga 1:28	Bostadsfastighet
6.	Svenljunga 4:230	Bostadsfastighet
7.	Svenljunga 5:162	Gamla Hotellet
8.	Svenljunga Landbogård 4:13 "Björksla"	Bostadsfastighet
9.	Torestorp 1:27	Jordbruk
10.	Torestorp 1:49 "Herrekvarn"	Bostadsfastighet
11.	Åne 1:16 "Lunneholm"	Jordbruk
12.	Änglarp 2:2 "Skogsgården"	Jordbruk
13.	Änglarp 2:11 "Skogsgården"	Jordbruk
14.	Änglarp 5:4 "Stora Hulan"	Jordbruk

Ullasjö socken

1.	Amundtorp Storegården 2:2	Missionshus
2.	Amundtorp Skattegården 3:12	Jordbruk
3.	Backa 1:3	Jordbruk
4.	Hulaåkra Mellomgården 2:1 m fl	Jordbruk
5.	Kolarp 1:8	Jordbruk
6.	Kärrsgärde 1:6	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)
7.	Mansås 1:2	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)
8.	Ljungaskog 4:1	Jordbruk
9.	Mårtenstorp 2:5	Torpställe
10.	Påbo 1:4	Jordbruk
11.	Ringhestra 1:1	Jordbruk
12.	Rosendal 2:2 "Simmekvarn"	Jordbruk
13.	Ullasjö Stommen 1:2	F d skola
14.	Ullasjö 1:5	F d "starbostäder"
15.	Åkra 1:7 "Himmersberg"	Jordbruk

Örsås socken

1.	Björllida 1:2	Jordbruk
2.	Boda 1:6	Jordbruk
3.	Borryd 1:4	Jordbruk
4.	Borryd 1:7	F d syfabrik
5.	Passarp 1:12	Jordbruk
6.	Bullsäng 1:2, 8:2 "Tomten"	Jordbruk
7.	Bullsäng 3:2	F d skola
8.	Bullsäng 10:1	Bostadsfastighet
9.	Enesbo 1:2	Jordbruk
10.	Enesbo 1:4 "Berghem"	Jordbruk
11.	Enesbo 1:5 "Holmalund"	Jordbruk
12.	Fällhult 1:1	Jordbruk
13.	Gullskog 4:1	Jordbruk
14.	Kartsnäs 1:4	Jordbruk

15.	Passarp 1:12 "Höganäs"	Jordbruk
16.	Röstorps 3:12 "Rosenberg"	Jordbruk
17.	Röstorps 5:1 "Kronogården"	Jordbruk
18.	Röstorps 7:1 "Övergården"	Jordbruk
19.	Strömsfors Bruk 1:2 m fl Tranemo kommun	Industri (Ingår i bebyggelsemiljö A)
20.	Strömsfors Kapell 1:1	Kapell (Ingår i bebyggelsemiljö A)
21.	Åstorp Mellomgården 2:14	F d skola (Ingår i bebyggelsemiljö A)
22.	Tittebo 2:5 "Stora Tittebo"	Jordbruk
23.	Tittebo 3:6 "Lilla Tittebo"	Jordbruk
24.	Ugglebo 1:2 "Salaholm"	Jordbruk
25.	Ågårde 1:7 "Ekenäs"	Jordbruk
26.	Åstarps Soldattorp 1:1, 1:7 "Åstarp Västergård"	F d spinneri och bostadshus
27.	Åstarp 1:8 "Åstafors"	Bostadsfastighet
28.	Åstarp Landbogården 3:14	Bostadsfastighet
29.	Örsås Storegården 1:32	Jordbruk
30.	Örsås Mätagården 4:1	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö B)
31.	Örsås "Stommen" 6:1	Hembygdsgård, f d jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö B)
32.	Örsås Stommen 6:2	F d skola (Ingår i bebyggelsemiljö B)
33.	Örsås Stommen 6:10	Jordbruk

Östra Frölunda socken

1.	Frölunda 1:8 "Stommen"	Jordbruk
2.	Frölunda 1:21 "Björkered"	Affär och bostadsfastighet
3.	Hid 1:2	Jordbruk
4.	Hid 3:4 "Dalsgårdet"	Jordbruk
5.	Hid 3:4 "Slättvik"	Torpställe
6.	Karsbo 2:8	Jordbruk
7.	Lerbäcksbo 2:1 "Ledet"	Jordbruk
8.	Lerbäcksbo 5:5, (7:1, 7:2, 4:7) "Överbryn"	F d förläggargård, jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö A)

9.	Lerbäcksbo 7:1 "Backen"	Jordbruk, torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö A)
10.	Mölneby 1:2	Jordbruk
11.	Mölneby 3:3 "Tegelvik"	Jordbruk
12.	Skillnabo 1:5	Jordbruk
13.	Vränglarp 1:1, 2:1, 3:1	Jordbruk
14.	Västermösse 1:6	Jordbruk
15.	Ällebäckstorp 1:1, 2:1, 3:1	Jordbruk (Ingår i bebyggelsemiljö B)
16.	Ällebäckstorp 1:1, 2:1, 3:1 "Källekärret"	Torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö B)
17.	Ällebäckstorp 1:3 "Ängalund"	Jordbruk
18.	Ällebäckstorp 2:3 "Bäcken"	Torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö B)
19.	Ällebäckstorp 2:4 "Källåsen"	Torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö B)
20.	Ällebäckstorp 3:2 "Karlsberg"	Torpställe (Ingår i bebyggelsemiljö B)

Kulturhistoriskt värdefulla broar i Svenljunga kommun

I rapporten "Broar i Älvsborgs län – en kulturhistorisk inventering 1979–1980 etapp 3. Södra delen av länets västgötadel" finns en förteckning, beskrivning samt kartsammanställning över de broar i Svenljunga kommun som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde. Broarna har klassificerats efter sitt kulturhistoriska värde i grupperna 1A, 1B och 2.

Grupp 1A omfattar broar som skyddas eller bör få skydd enligt kulturminneslagens kap 2 om fornminnen eller kap 3 om byggnadsminnen.

Grupp 1B syftar att tillsammans med broarna i grupp 1A åstadkomma ett representativt urval av de olika brotyper som förekommer. Detta för att ingen brotyp skall riskera att försvinna. I gruppen återfinns även äldre broar som utsatts för ombyggnader men som ändå har bevarat mycket av sin ursprungliga konstruktion och karaktär.

Grupp 2 omfattar broar som för närvarande inte har bedömts utifrån kulturhistoriska aspekter.

Angående bevarandet av äldre broar, brotypsindelning – numrering samt tabeller över inventerade broar i Svenljunga kommun, se bilagor.

Brotypsindelning – numrering – enligt rapporten "Broar i Älvsborgs län" etapp 3

- Första siffran anger arten av trafik.
- 1. Vägbroar. 2. Järnvägsbroar. 3. Plattbroar. 4. Svängspann. 5. Klaffspann. 6. Bågbroar. 7. Övriga broar, såsom hängbroar, hängbalkbroar och pontonbroar.

- Andra siffran anger konstruktionens verkningssätt.
1. Valvbroar. 2. Balkbroar. 3. Plattbroar. 4. Svängspann. 5. Klaffspann. 6. Bågbroar.
7. Övriga broar, såsom hängbroar, hängbalkbroar och pontonbroar.
- Tredje siffran anger materialet i brons (överbyggnadens) bärande element.
1. Sten. 2. Stål. 3. Betong. 4. Trä. 5. Plåt. 6. Övriga material.
Numreringen avviker något beträffande valv- och plattbroar, då valvbroar endast förekommer i sten och/eller betong och plattbroarna endast förekommer i betong. Avvikelsen framgår av brotypsmallen. Övriga material omfattar t ex lättmetall. Beträffande broar med bärande element med flera av de uppräknade materialen räknas i allmänhet materialet med störst hållfasthet. Ex. en bro med överbyggnad helt i trä räknas som stålbro om den är förstärkt med stålbjälkar.
- Fjärde siffran anger 1. då överbyggnaden är fritt upplagd och 2. då överbyggnaden är fast inspänd. Numreringen avviker beträffande valvbroar enligt följande:
1. Sten i kallmur. 2. Sten i bruksmur.
- Femte siffran gäller endast järnvägsbroar och anger materialet i brons underbyggnad.
1. Stenmur. 2. Betong.

Broar i grupp 1A

1. Landsvägsbroar

1.1.1.1. Stenvalv i kallmur

P 154-13-4

Gamla bron över Ätran i Svenljunga är en stenvalvbro i 2 spann som enligt vissa uppgifter lär vara byggd redan på 1700-talet. Den ska ha genomgått en omfattande reparation under 1864. 1904 ersattes den med en nyare bro belägen ett 50-tal meter nedströms om den gamla. Bron användes under 1955 som provisorium då den permanenta bron byggdes om. Den är ett av Älvsborgs läns allra vackraste byggnadsverk och passar bra in i landskapsbilden och är väl synlig från den permanenta bron. Total längd 45,0 meter och spannens storlek är 9,3 resp 9,8 meter. Grupp 1A.

P 573-1

Bro över Ätran i Östra Frölunda. Valvbro i 2 spann av råhuggen sten i kallmur vars murverk är stöttat med ankarslutar av järn. Bron får anses som mycket dekorativ och har en god anpassning till landskapsbilden. Strömkoner vid pelarens upp- och nedströmssidor. Bron är byggd under åren 1847-49 och fogfylld med sprutbetong av AB Stabilator 1978. Trots de utförda förstärkningsarbetena får bron anses vara en värdig representant för de gamla stenvalvbroarna. Grupp 1A.

792-79

Stentrumma med kulturhistorisk tradition, den så kallade "Risa bro" eller "Mordbron" över bäck vid Övergården i Örsås socken längs en indragen vägslinga. Sägner vet berätta att påsknatten 1598 ägaren till säteriet Risa, Erik Eriksson stack ned sin broder Måns, ägaren till Revesjöholm vid bron med en dolk och sedan försvann. Tvisten gällde en fager jungfru vid namn Magnhild som var trolovad med Måns. Trumman som har en fri spännvidd på 1,5 meter och en total längd på 7,0 meter är ersatt med en nedströms belägen cementkulvert och har starkt övertorvade sidomurar och rikligt med vegetation på farbanan. Grupp 1A.

1.2.2. Stålbalk

P 558-4

Bro över Ätran vid Mårdaklev kyrka. Monumental brokonstruktion med stående parabelreglar i stål och den största i sitt slag i Älvsborgs län med sin fria spännvidd på 55,0 meter och sin totala längd på 61 meter. Bron utfördes 1898 av Göteborgs Mekaniska Werkstad och lades på sin nuvarande plats 1922 av Borås Mekaniska Werkstad. Bron försedd med transversaler av stål vilket endast ytterligare en bro i länet har (59-78 i Skållerud socken, Melleruds kommun). Imponerande stålkonstruktion av högt teknologiskt och kulturhistoriskt värde. Grupp 1A.

808-79

Bro över Assman O om Strömsfors på kommungränsen Svenljunga/Tranemo och sockengränsen Örsås/Tranemo. Facksverksbalkbro längs den 1904 invigda och 1960 nedlagda Falkenberg-Limnareds smalspåriga järnväg. Bron är byggd av Borås Mekaniska Werkstad 1903 och har en fri spannvidd på cirka 20 meter. Ytterligare 2 liknande broar finns längs bansträckningen i Tranemo kommun. Bron vars överbyggnad är av nitat fackverk har ett stort kulturhistoriskt värde och är en brotyp som blir alltmera sällsynt. Överbyggnaden är rostig och i behov av sandblästring och målning. Grupp 1A.

802-79

102:79: Bro över Stångån vid Barnarp längs en enskild brukningsväg i Håcksvik socken. Ålderdomlig brotyp som i våra dagar framstår som sällsynt. Underbyggnaden består av ofyllda träkar uppbyggda av liggande stockar. Överbyggnadens bärande element utgörs av 2 hängverksramar av trä med spannvidderna 4,7 och 7,5 meter. Totalt är bron 20 meter lång. 1040-79 är en liknande bro fast byggd i ett spann belägen cirka 1 km nedström om 802-79. Den fria spannvidden är 8 meter. Grupp 1A resp Grupp 1B.

1.6.4. Träbågar

803-79 804-79

Två broar över Stångån i Kalv socken. Broarna är av spannverkstyp och utseendemässigt lika. 803-79 är belägen vid Karlsberg och är upplagd på landfästen av natursten. 804-79 (se foto) har landfästen av betong. Stöttor och bärande element hos båda broarna är av trä. Broarna representerar en grupp som var betydligt vanligare under förra seklet och som i våra dagar riskerar att helt försvinna. Detta ger dem högt kulturhistoriskt värde. Tekniskt sett är dessa små broar av en ej alltför märkvärdig art. 803-79 har fria spannvidden 6,4 meter, 804-79 8,6 meter. Grupp 1A.

1152-79

Bro över Assmans gamla fåra som är i det närmaste torrlagd vid Fredriksborgs kraftstation i Örsås socken. Bron, som har en fri spannvidd på 9 meter är ett mycket gott exempel på spannverksbroarna sådana de byggdes under 1800-talet och kan eventuellt vara byggd under 1880-talet. Bron har bärande element av träbjälkar som vilar mot landfästen av huggen sten i kallmur, stenar med bormärken. Brotypen är sällsynt och riskerar att helt försvinna. Grupp 1A.

Broar i grupp 1B

1. Landsvägsbroar

1.1.1.1. Stenvalv i kallmur

778-79

Bro över Lillån vid Hillared längs en allmän väg. Bron består av kvaderhuggna block med bormärken och har små strömkoner vid pelarnas upp- och nedströmssidor. Estetiskt tilltalande bro sannolikt byggd under 1900-talets början. Grupp 1B.

P 561-1

Bro över Götshult kanal vid Götshult cirka 1,6 km S om Bökenäs i Kalv socken. Bron är byggd cirka år 1900 och förstärkt 1973 med kantbalkar av betong och moderna räcken av standardtyp. Grupp 1B.

P 659-1

"Korte bro" över Ätran vid Korte på gränsen mellan Sexdrega och Ullasjö socknar. Valvbro i ett spann av råhuggen sten och natursten i kallmur. Bron har en fri spännvidd på 9,3 meter och en total längd på 20 meter. Bron är förstärkt med kantbalkar av betong. Brons stenmaterial förefaller ej så bra, men bron har en estetiskt tilltalande utformning. Grupp 1B.

787-79, 788-79, 789-79

3 stycken likartade stentrummor med spännvidderna 2,9 meter, 2,3 meter och 2,5 meter. Samtliga är belägna längs den allmänna väg P 661 i Sexdrega socken och går över Rysjöns utlopp. 787-79 (se foto) vid Stenåsen, 788-79 vid Torp och 789-79 vid Kärret. Trummorna består av hållar med bormärken med enstaka mindre kilstenar i fogarna och moderna men rostiga räcken. Stentrummorna kan i framtiden bli aktuella för utbyte mot trummor av plåtelement. Grupp 1B.

P 285 U:1

Bro över Lillån vid Herrekvarn på gränsen mellan Svenljunga och Ullasjö socknar. Valvbro i ett spann av råhuggen och kilad sten i kallmur med en fri spännvidd på 5,6 meter. Bron kan ses som exempel på ett ur kulturhistorisk synpunkt mindre lyckat förstärkningsarbete med betong då sidomurarna till stor del är betongingjutna med numera vittrad och mossbevuxen betong. Denna får anses som direkt misspydande. Brons ålder och egenskaper i övrigt ger den dock ett kulturhistoriskt värde. Grupp 1B.

1.2.3. Betongbalk

P 558-1

Bro över Svansjö kanal vid Svanabo i Kalv socken. Betongbalkbro i ett spann med en fri spännvidd på 8 meter. Bron är trots sin ringa spännvidd ett mäktigt byggnadsverk som är bevarat i ett ursprungligt skick. Bron färdigställdes cirka 1930 och kan ses som ett gott exempel på de tidiga betongbalkbroarna. Miljön bidrar till att förstärka brons värde. Grupp 1B.

P 560-1

Bro över Lillån SO om Mölneby i Östra Frölunda socken. Bron, som har en fri spännvidd på 18 meter, är utförd av Byggnads AB Tector och avsynad 29/9 1939. Bron kan ses som grupprepresentant för en mera modern typ av betongbalkbro sådana de byggdes från och med 1930-talet och ända fram i våra dagar. Grupp 1B.

1.3.1. *Betongplatta*

P 578-1

Bro över Drägvedsån vid Håcksvik kyrka byggd av Knut Palmqvist, Tranemo 1935. Bron är en traditionellt byggd betongplattbro och kan ses som grupprepresentant för denna brotyp. Grupp 1B.

1.2.2. *Stålbalk*

P 566-1

"Håcksviks bro" över Stångån SSV om Håcksvik kyrka är en stålbalkbro från 1930-talets början med betonglandfästen och farbana av armerad betong. Bron är 20,1 meter lång och har en fri spännvidd på 14,2 meter. God grupprepresentant på en traditionell broplats. Grupp 1B.

P 156-13-3

Bro över Öjaån vid Vännebo i Roasjö socken längs en år 1938 indragen vägslinga som numera är enskild väg. Landfästena består av råhuggen sten i kallmur och natursten i kallmur och den fria spännvidden är 5,1 meter. Hela bron är 16 meter lång. Enligt vägverket befinner sig bron i relativt gott skick med undantag för räcken och slitplank. Vid besiktningen kunde konstateras att de bärande stålbalkarna var relativt starkt rostangripna. Grupp 1B.

2. Järnvägsbroar

2.1.1.1. *Stenvalv i kallmur*

100-7 101-1

Järnvägskulvert över Säkerns utlopp (Lillån) i Hillared byggd år 1900. Kulverten har en total längd på cirka 25 meter och en fri spännvidd på 3 meter. Valvets insida är fogstruket. Grupp 1B.

2.2.5.1.1. *Plåtbalk på stenlandfästen*

100-8

Bro över Ätran vid Hillared. 35 meter lång järnvägsbro med imponerande landfästen av huggen granit med omfattande stödmurar. Landfästena från 1900-talets början medan överbyggnaden, som har bärande element av svetsade plåtbalkar, sannolikt stammar från 1950-talet. Bro av monumental karaktär. Grupp 1B.

3. Gångbroar

3.2.2. Stålbalk

1043-79

Gångbro över Lillån NO om Uddarp i Kalv socken. Balkbro i 2 spann + i öster anslutande spännram i ett spann + balkbro i ett spann. Underbyggnad bestående av rundvirke och bjälkar. Överbyggnad med bärande element bestående av tunna rälsprofiler. Spännramen är av trä med fria spännvidden 3,2 meter. Hela bron är 21 meter lång och får betraktas som en originell gångbro. Grupp 1B.

3.2.4. Träbalk

799-79

Bro över Drägvedsån vid Lövdala i Håcksvik socken. Bron är en 18 meter lång träbro byggd i 2 spann med underbyggnad av råhuggen sten i kallmur och natursten i kallmur. Räcken av rundvirke. Bron är belägen längs en enskild väg och kan ses som en god representant för de enskilda träbroarna. Grupp 1B.

1035-79

Bro över Ätran vid Kilen vid Fridhem i Svenljunga socken. Originell hängverkbros längs en kreatursstig med fria spännvidderna 2 x 8,5 meter. Bron är byggd helt i trä med undantag för spännramens hängstag och räckena av nät och de stålwirar som stagar bron. Grupp 1B.

3.7. Hängspänn

1037-79

Gammal hängbro över Ätran O om Lyckås i Örsås socken längs en gångstig. Bron är 30 meter lång och har en fri spännvidd på 25 meter. Bredden är endast en meter. Brobanan är upphängd i stålwirar och vertikala hängstag. Grupp 1B.

Övriga broar i grupp 1 B

1. Landsvägsbroar

1.1.1.1. Stenvalv i kallmur

P-154-11-1

Bro över Hiån vid Årekulla i Holsljunga socken längs en under 1940-talets slut eller 1950-talets början indragen vägslinga som numera används som gångstig. Bron ersatt med en nedströms belägen cementkulvert. Bron, vars valvöppning är en trumma med fria öppningen 1,5 meter, är av en sentida typ med segmentbåge och kvaderhuggna block som i valvbågen är trapetsformade och troligen från 1900-talet. Räcken med ståndare av betong förbundna med navplank. Planken saknas på nedströmssidan.

786-79

Bro över Hulebäcken vid Marielund i Revesjö socken längs den allmänna vägen P 555. Stentrumma i ett spann av råhuggen sten i kallmur med mindre kilstenar i fogarna. Stödmurar av huggen sten i kallmur där gamla stengardister ingår. Bron är förstärkt med stålbalkar längs farbanans kanter. Räcken med ståndare av stålprofiler och betong förbundna med navföljare av kolswabalk. Fri spännvidd 2,5 meter.

1136-79

Stentrumma med en öppning på cirka 1 meter bestående av skivsten i valvet och natursten i sidomurarna. Skivstenen har mindre kilstenar i fogarna. Trumman i dåligt skick med sättningar. Den är belägen över Tranesjöns utlopp vid Prästnäs i Sexdrega socken längs en körväg som numera endast används som gångstig och är starkt igenvuxen. Räcken saknas.

793-79

Stentrumma över Lunnabäcken N om Köljesjön i Örsås socken längs en bruksväg. Trumman är sannolikt byggd på 1900-talet och består av kvaderhuggen sten med en markerad segmentbåge med måttlig pilhöjd. Stenarna har bormärken och trummans fria spännvidd är 2,1 meter. Räcken saknas.

827-79

Stentrumma över Humlabäcken cirka 1 km NO om Östra Frölunda kyrka. Spännvidden är på 1,5 meter och valvet utgörs av en halvcirkelbåge vars anfang är cirka 1 meter över marknivån. Sidomurarna består av kvaderhuggen sten och valvbågen av kilformade block med enstaka mindre kilstenar i fogarna. Stenmaterialet har bormärken och bron troligen byggd under 1800-talets slut eller under 1900-talets början. Räcken med ståndare av huggen sten förbundna med kolswabalk.

1.2.2. Stålbalk

101-3

Bro över Hulebäcken vid Marielund i Revesjö socken belägen längs den 1961 nedlagda järnvägen mellan Svenljunga och Axelfors. Bron ursprungligen från 1900-talets början och en av de få minnesmärkena från järnvägstiden. Bron ingår numera som länk i en enskild bruksväg. Bron har landfästen av granitmurverk och överbyggnad med bärande element av stålbalkar och en fri spännvidd på 3 meter.

1.2.4. Träbalk

1040-79

Bro över Stångån OSO Barnarp i Håcksvik socken. Hängverksbro i ett spann med landfästen bestående av träkar uppbyggda av liggande stockar och med en fri spännvidd på 8 meter. Originell brotyp betydligt vanligare för cirka 100 år sedan än i våra dagar och byggd helt i trä.

1041-79

Bro över Kättarspån SV Johansdal i Kalv socken. Ålderdomlig träbalkbro i 2 spann med landfästen av natursten varav den sydöstra består av en stenfylld tråkista. Mellanstöd av träpålar och räcken med ståndare av plank förbundna med rundvirke. De bärande elementen utgöres av stockar. Brons totala längd är 17 meter och den ingår som länk i en enskild brukningsväg.

3. Gångbroar

3.7. Hängspann

830-79

Hängbro över Ätran vid Lillehagen på gränsen mellan Mårdaklev och Östra Frölunda socknar. Bron är en 35 meter lång gångbro med en fri spännvidd på cirka 30 meter. Brobanan har en fri bredd på endast 3 meter och är upphängd i ställinor och vertikala hängstag av stål. Räcken av ståltrådsnät uppsatta på bjälkar. Brons tillstånd medger full användbarhet, vilket är ovanligt för de få broar av liknande typ som finns inom Älvsborgs län.

Svenljunga kommun

Hillared	100-7 101-1	Såkerns utlopp	Hillared	Hillared 6C 8i	2.1.1.1.	1B	K40 s 96
Hillared	100-8	Ätran	Hillared	Hillared 6C 8i	2.2.5.1.1.	1B	K40 s 96
Hillared	778-79	Lillån	Hillared	Hillared 6C 8i	1.1.1.1.	1B	K40 s 90
Holsljunga	P-154-11-1	Hiån	Årekulla	Holsljunga 6C 3f	1.1.1.1.	1B	s 98
Håcksvik	P 566-1	Stångån	SSV Håcksviks k:a	Håcksvik 6C 1h	1.2.2.1.	1B	K42 s 92
Håcksvik	P 578-1	Drägvedsån	Håcksviks k:a	Håcksvik 6C 1h	1.3.1.1.	1B	K42 s 95
Håcksvik	799-79	Drägvedsån	Lövdala	Annlarp 6C 1i	3.2.4.1.	1B	K43 s 97
Håcksvik	802-79	Stångån	Barnarp	Håcksvik 6C 1h	1.2.2.1.	1A	K42 s 93
Håcksvik	1040-79	Stångån	OSO Barnarp	Håcksvik 6C 1h	1.2.4.1.	1B	K42 s 44, 99
Kalv	P 558-1	Svansjö kanal	Svanabo	Kalv 5C 9h	1.2.3.1.	1B	s 46, 94
Kalv	P 561-1	Götshult kanal	Götshult S Bökenäs	Bälshult 5C 8g	1.1.1.1.	1B	s 90
Kalv	803-79	Stångån	Karlsberg	Klägghult 6C 0h	1.6.4.	1A	K44 s 44, 95
Kalv	804-79	Stångån	Johansdal	Klägghult 6C 0h	1.6.4.	1A	K44 s 95
Kalv	1041-79	Kättarpsån	SV Johansdal	Klägghult 6C 0h	1.2.4.1.	1B	K44 s 99
Kalv	1043-79	Lillån	NO Uddarp	Mårdaklev 6C 0g	3.2.2.1.	1B	s 96
Mårdaklev	P 558-4	Ätran	Mårdaklev k:a	Mårdaklev 6C 0g	1.2.2.1.	1A	s 93
Mårdaklev/Ö Frölunda	830-79	Ätran	Lillehagen	Mårdaklev 6C 0g	3.7.2.	1B	s 99
Revesjö	101-3	Hulebäcken	Mariclund	Örsås 6C 4h	1.2.2.1.	1B	s 99
Revesjö	786-79	Hulebäcken	Mariclund	Örsås 6C 4h	1.1.1.1.	1B	s 98

Roasjö	P-156-13-3	Öjaån	Vännebo	Vännebo 6C 5f	1.2.2.1.	1B	s 93
Sexdrega/Ullasjö	P 659-1	Ätran	Korte	Ringestena 6C 6h	1.1.1.1.	1B	s 90
Sexdrega	787-79	Ryasjöns utlopp	Stenåsen	Ringestena 6C 6h	1.1.1.1.	1B	K41 s 91
Sexdrega	788-79	Ryasjöns utlopp	Torp	Ringestena 6C 6h	1.1.1.1.	1B	K41 s 91
Sexdrega	789-79	Ryasjöns utlopp	Kärret	Ringestena 6C 6h	1.1.1.1.	1B	K41 s 91
Sexdrega	1136-79	Trancsjöns utlopp	Prästnäs	Sexdrega 6C 7h	1.1.1.1.	1B	s 98
Svenljunga	P-154-13-4	Ätran	Svenljunga	Svenljunga 6C 5h	1.1.1.1.	1A	K45 s 91
Svenljunga/Ullasjö	P 285 U:1	Lillån	Herrekvarn	Svenljunga 6C 5h	1.1.1.1.	1B	K45 s 91
Svenljunga	1035-79	Ätran	Kilen vid Fridhem	Örsås 6C 4h	3.2.4.1.	1B	s 97
Örsås	792-79	Bäck	Övergården	Åstarp 6C 4i	1.1.1.1.	1A	K46 s 24, 92
Örsås	793-79	Lunnabäcken	N Köljesjön	Bullsäng 6C 3h	1.1.1.1.	1B	s 98
Örsås/Trancemo	808-79	Assman	O Strömsfors	Bratteborg 6C 4j	1.2.2.1.	1A	s 35, 94
Örsås	1037-79	Ätran	O Lyckås	Bullsäng 6C 3h	3.7.2.	1B	s 97
Örsås	1152-79	Assman (g:a fåran)	Fredriksborg	Åstarp 6C 4i	1.6.4.	1A	s 95
Östra Frölunda	P 560-1	Lillån	SO Mölneby	Ällebäckstorp 6C 1g	1.2.3.2.	1B	s 94
Östra Frölunda	P 573-1	Ätran	Östra Frölunda	Östra Frölunda 6C 2g	1.1.1.1.	1A	s 92
Östra Frölunda	827-79	Humlabäcken	1 km NO Ö Frölunda k:a	Östra Frölunda 6C 2g	1.1.1.1.	1B	s 98

LAGSTIFTNING, VÅRDÅTGÄRDER OCH EKONOMISKA STÖDFORMER

Intresset för att bevara kulturmiljön har starkt förskjutits från att i första hand värna om de enskilda objekten till att omfatta större och mer mångsidiga miljöer. Samtidigt har mer uttalade krav och önskemål framförts om varsamma åtgärder i samband med underhåll, upprustning och ombyggnad av den befintliga bebyggelsen.

Kulturmiljövården har därmed på ett helt annat sätt än tidigare förts in som en faktor av betydelse vid planering för markutnyttjande och byggnad. Bevarandeintressenas anspråk har på detta sätt också kommit att ingå som ett led i planeringen och genomförandet av andra samhällsintressens verksamhet. Många av dessa har uppgifter som på olika sätt påverkar och förändrar miljön. Dit hör i första hand bostadssanering och byggnad samt jord- och skogsbruk. Arbetet med att bevara och föra kulturtraditionerna vidare är beroende både av enskildas insatser och de allmänna hänsynsregler som finns i bl.a plan- och bygglagen, naturvårdslagen, skogsvårdslagen och lagen om skötsel av jordbruksmark.

Hotet mot kulturmiljön kommer främst från olika former av exploatering men också strukturförändringar i näringslivet med rationaliseringar, företagsnedläggningar och avfolkning kan medföra att väsentliga delar av kulturarvet spolieras genom förfall och igenväxning. Ekonomisk stagnation, likaväl som en kraftig expansion, kan vara negativa faktorer i bevarandesammanhang.

I en del geografiskt avgränsade kulturmiljöer är den historiska kontinuiteten särskilt tydlig där en stor mängd olika kulturhistoriska element bevarats. Samspelet dem emellan är av större vikt för förståelsen av det kulturhistoriska innehållet än de enskilda elementen. Inom dessa miljöer pågår den historiska processen och bevarandet innebär att utvecklingen inte avbryts. Det väsentliga blir att tillse att den fortsatta utvecklingen med nya tillskott och avlägsnanden i miljön inte medför att spåren spolieras eller att helheten avbryts. Till sådana miljöer hör flertalet bebyggelsemiljöer på landsbygden med traditionell användning och hävd av odlingsmarker och nyttjande av byggnader.

En annan miljötyp är den där det kulturhistoriska intresset härrör ur en till tiden fixerad verksamhet, dvs det kulturhistoriska värdet ligger i att den beskriver en gången tids kulturmönster. Exempel på sådana är fornlämningar eller andra fossila miljöer. Denna miljötyp har vanligen begränsad tålighet mot intrång och ett meningsfullt bevarande kan därför medföra stor restriktivitet mot olika typer av förändringar. Miljöerna har genom sin fossila natur i regel också behov av vårdinsatser, just genom att den ursprungliga verksamheten upphört.

En tredje miljötyp har fått sin utformning och sitt historiska innehåll av en specifik verksamhet. Denna kan i sig vara avslutad eller fortfarande pågå. Miljön är särskilt känslig för intrång av främmande element och ett bevarande kräver stort hänsynstagande till miljöns egenart. Brukssamhällen, arbetsplatser och herrgårdar är några exempel på sådana miljöer.

Den byggda miljön

Det är i förändringarna av odlingslandskapets och tätorternas bebyggelsemiljö den mest påtagliga konflikten ligger mellan förnyelse och bevarande. Byggnadernas lokalisering och inpassning i landskapet sker numera utifrån andra grunder och behov än tidigare.

Jordbruksmarken, som i generationer hållits som alltför värdefull att placera hus på, har under de senaste decennierna allt oftare tagits i anspråk för bebyggelse, både för enstaka kompletteringsbyggnader och hela egnahemsområden. Utvecklingen av nya byggnadsmaterial och hantverksmetoder har gått fort under efterkrigstiden. Flertalet hus som byggs idag utgörs av typhus från stora husfabrikanter. Lokala traditioner har fått ge vika för mönsterritade prefabricerade hus vilka givits enhetligt utseende över hela landet.

Svårigheterna att vid lokalisering knyta samman det nya med det gamla, de många materialen och nya hustyper kan i ett slag förändra gamla byggnader och hela miljöer. Bristerna märks tydligast i att reparationer och ombyggnader många gånger sker med material och metoder som ger de gamla husen ett helt avvikande utseende. Samtidigt försvåras anpassning av nybyggda hus av att utseende och utformning sällan harmonierar med den befintliga bebyggelsen.

Önskemål om hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen har många gånger kommit att motverkas av de styrmedel samhället själv har skapat. Tydligast har dessa konflikter kommit till uttryck i finansieringssystemens villkor vid s.k ROT-lån för reparation, ombyggnad och tillbyggnad där varsamhetskraven ofta fick ge vika för kraven på mer långtgående standardförbättringar. Den situation som inträffat på energibesparingsens område där låne- och bidragsregler utformats så att de gynnar utvändigt tilläggsisolering har också starkt bidragit till att förändra karaktären i bebyggelsemiljön.

Med den utveckling vi haft och har som alltmer avlägsnar dagens byggande från en äldre hantverkstradition har dessutom kunskapen om den befintliga bebyggelsen blivit allt sämre. Vi har heller inte utbildat yrkesmän att vårda och varsamt underhålla gamla hus.

I plan- och bygglagens 3 kapitel finns generella regler om hänsyn till kulturvärdena i den fysiska miljön. För uppförande av nya byggnader gäller den grundregeln att de ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaden ska också ha en yttre form och färg som är lämplig för byggnaden och dess omgivning.

Boningshus vid "Slätten" Haga 3:1, Redslareds socken.

I lagen finns också ett grundläggande krav på varsamhet vid alla ändringar av befintliga byggnader, som gäller byggnader i allmänhet och inte enbart byggnader med särskilda kulturvärden. Beträffande underhåll av byggnader finns en generell bestämmelse om hänsyn till byggnaders kulturvärden.

Ett visst områdes kulturvärden består och bestäms ofta inte enbart av bebyggelsen utan även av exempelvis gator och torg, trädgårdar, inhägnader etc. Också för dessa anläggningar, allmänna platser, tomter som ska tas i anspråk för bebyggelse m.m finns generella krav på hänsyn.

Dessa bestämmelser är ibland inte tillräckliga för att skydda en värdefull miljö. I kapitlets 12 § anges att av samma grundläggande karaktär är också förbudet att förvanska byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i en samlad bebyggelse av denna karaktär.

För en god hushållning med mark och vatten innehåller, i likhet med plan- och bygglagen, också naturresurslagen i 2 kapitlet grundläggande bestämmelser till skydd för kulturvärdena. Dessa bestämmelser ska tillämpas bl.a vid planläggning och prövning av ansökningar om bygglov och förhandsbesked enligt PBL. Naturresurslagens bestämmelser innebär att områden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av sin naturskönhet, vetenskapliga eller kulturella värden eller med hänsyn till friluftslivet så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- och kulturmiljön. För områden som är av nationellt intresse för bl.a kulturminnesvärden gäller att de ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada dessa värden.

De generella bestämmelserna om bevarande kan hävdas av kommunen direkt i enskilda tillståndsärenden. Hur högt anspråken på bevarande ställs är beroende av hur värdefull en byggnad eller dess omgivning är ur allmän synpunkt. De grundläggande varsamhetskraven i 3 kapitlet plan- och bygglagen är i skälig utsträckning också tillämpliga på åtgärder som inte kräver lov. Den enskilde har i sådana fall själv ansvaret att handla i lagens anda.

Det sistnämnda ställer naturligtvis stora krav på den enskilde fastighetsägaren. Det är därför viktigt att råd och vägledning i dessa frågor ges till berörda. Byggnadsnämnden bör tillsammans med läns museet informera om underhåll och varsam ombyggnad. I samarbete med länsstyrelsen och läns museet bör kommunen också svara för att fastighetsägare får information om möjligheter till de särskilda lån och bidrag som finns för byggnadsvårdsåtgärder.

För att förbättra hänsynen till den värdefulla bebyggelsemiljön bör

- * kommunen vid ställningstaganden och samråd med enskilda om förändrad markanvändning och byggande slå vakt om den värdefulla bebyggelsen
- * nybyggnad inom kulturhistoriskt värdefulla områden så långt möjligt anpassas till den befintliga bebyggelsen, beträffande husens läge, volym, fasadutformning och färgsättning
- * vid förändring av befintlig byggnad bör de egenskaper som konstituerar det kulturhistoriska värdet särskilt beaktas. Vidare bör eventuella beslut om rivning föregås av noggranna utredningar om bl.a tekniska och ekonomiska möjligheter som möjliggör bevarande. Vid behov bör frågan om särskilt ekonomisk stöd prövas.

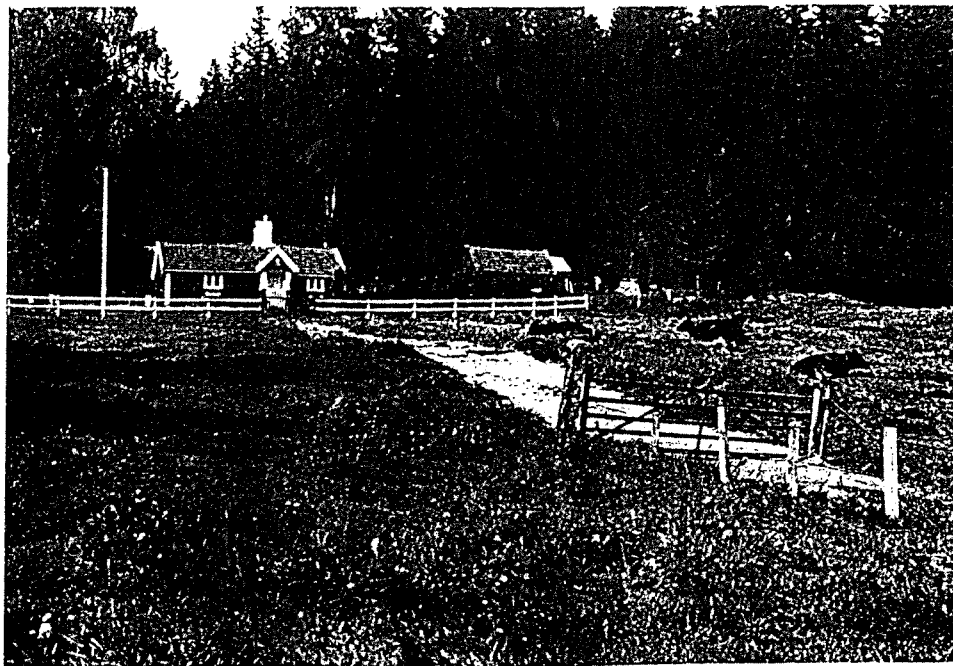
Lantbruket

Kulturmiljövårdens intressen i kulturlandskapet representerar en lång kontinuerlig utveckling. Tydligast kan detta förlopp följas i fornlämningarna, bebyggelse och de äldre odlingsytornas lämningar eller i de mer idémässiga uttrycken så som dessa avspeglas i traditioner och namnformer.

Vägen fram till dagens moderna jordbruk har genom jordbrukspolitiska beslut och rationaliseringsåtgärder avsatt varaktiga spår i kulturlandskapet. Det gamla landskapets mångformighet i odlingssystem och markutnyttjande står i viktiga delar i stark kontrast till dagens långt drivna förenkling. Processen innebär att många små gårdsbruk slås samman till större brukningsenheter till ett hårt styrt produktionslandskap.

Genom särskilda insatser för s.k. inre rationalisering har åtgärderna inriktats på förnyelse av gårdarnas byggnadsbestånd, invallningar av sankängar, nyodlingar m.m. och en succesiv övergång till allt större och tyngre maskiner. Särskilt problemfylld är den fortlöpande saneringen av odlingshinder varigenom många av de element som ger karaktär åt kulturlandskapet försvinner och variationsrikedomen delvis går förlorad. I de obrutna odlingsytornas landskap saknas ofta utrymme för åkerholmar, ravin- och bäckfåror, odlingsrösen, gamla brukningsvägar, hägnadssystem och vegetationsinslag. Med brukningsnedläggelser och förnyelse av gårdsbebyggelsen följer också problemet med att de äldre byggnaderna blir överflödiga och riskerar att förfalla.

I äldre tid var ängen och hagen av stor betydelse och satte med sina stora och ljusa ytor sin prägel på odlingsbygden. Ängen är sedan lång tid utmönstrad och finns endast kvar i sin ursprungliga funktion på ett fåtal platser inom kommunen. Betesmarkerna hävdas ännu i stor utsträckning men den ökade benägenheten att hålla djuren inomhus året om är på sikt ett allvarligt hot mot möjligheten att bevara landskapet fritt från igenväxning. För artrikedomen är de gräsbärande betesmarkerna vida överlägsna de utsädeskontrollerade och gödslade vallarna.

För att bevara och hålla det traditionella svenska landskapet öppet och levande behövs såväl människor som djur.

I lagen om skötsel av jordbruksmark finns numera klara regler om hänsynstagande till bevarandeintressena. Samtidigt har lantbruksstyrelsen, riksantikvarieämbetet och naturvårdsverket arbetat fram riktlinjer för hur hänsynstagandet genom fastare rutiner i samarbetet och informationsutbytet skall förbättras.

Det viktigaste målet är att försöka tillgodose och förena kraven på ett rationellt jordbruk med ett så varsamt markutnyttjande som möjligt. Angelägna mål är också att skapa förutsättningar för att byggnader, odlingsytor och andra lämningar som inte längre brukas bevaras och vårdas samtidigt som jordbrukets produktionsförmåga kan bibehållas och stärkas.

En av de viktigaste uppgifterna är att samordna lantbruksnämndens rådgivning till jordbrukets näringsutövare med natur- och kulturminnesvårdens önskemål om hänsyn till den värdefulla bebyggelsen och odlingslandskapet.

För lantbruksnämnden och den enskilde brukaren innebär detta ett ökat ansvarstagande inte minst då det gäller att främja utvecklingen inom lantbruket förenat med bevarandeintressenas önskemål om att inom odlingshistoriskt särskilt värdefulla områden bibehålla ett mer traditionellt bedrivet jordbruk.

Det vilar på lantbruksnämnden att i samband med fördelning av stödåtgärder och rådgivning inom lantbruket föra fram varsamhetsaspekten vid förnyelse och förbättring av jordbrukets byggnader.

Kommunens medverkan i arbetet med att bevara landskapsbild och värdefulla odlingslandskap sker främst med utgångspunkt från översiktsplanens redovisningar över huvuddragen i markanvändningen med riktlinjer och hänsynsreglerna i bygglagstiftningen. Med kulturminnesvårdsprogrammets intresseredovisningar finns ett förbättrat bedömningsunderlag om var i kommunen aktsamhetsreglerna måste tillmätas särskild betydelse.

För att utveckla hänsynstagandet till de kulturhistoriska intressena i odlingsbygden bör

- * lantbruksnämnden och länsstyrelsen i samarbete öka insatserna för information till brukare så att de kulturhistoriska intressena i miljön kan bevaras samtidigt som jordbrukets produktionsförmåga kan bibehållas och stärkas
- * kommunen i sin översiktliga markanvändningsplanering och tillståndsprövning uppmärksamma och beakta landskapsbild och värdefulla kulturlandskap.

Skogsbruket

Utvecklingen inom skogsbruket, från manuell huggning och borttransport med häst och släpa till en omfattande mekanisering med allt större och tyngre maskiner, har inneburit ökade konflikter med olika bevarandeintressen. Det är i första hand vid slutavverkningar, markberedning och plantering samt framdragande av skogsbilvägar som de kulturhistoriska lämningarna berörs. Fasta fornlämningar, kolbottnar, tjärdalar, rester efter äldre bosättningar, gamla stigar och vägsystem är känsliga för tungt tryck, slitage- och erosionsskador och förstörs lätt vid markkörning.

Skogsindustrins ökade krav på virkesråvara medför ett ökat tryck på skogen som produktionskälla och därmed rationellare skogsskötsel.

Riksdagens beslut att avveckla glesa och lågproducerande skogar, de s.k. § 5:3 skogarna, och att med statsbidrag låta dessa bli föremål för skogsplantering kan få omfattande konsekvenser för landskapsbilden och de ägoslag som konstituerar det ålderdomliga kulturlandskapet. För att skogsbruket skall kunna bedrivas med önskvärd hänsyn måste därför kulturminnesvårdens intressen klart definieras samtidigt som mer omfattande skogliga åtgärder måste ske med beaktande utifrån var kultur- och naturvårdens intressen finns redovisade.

I takt med avfolkningen av landsbygden återtar barrskogen sina gamla domäner genom självsådd eller medveten skogsplantering. För förståelsen av kulturlandskapet är det dock väsentligt att inte enbart byggnaderna bevaras utan att de också kan upplevas i sitt traditionella sammanhang.

De grundläggande aktsamhetsreglerna ges i skogsvårdslagens och naturvårdslagens paragrafer om hänsyn till naturvården och andra allmänna intressen vid skötsel av skogsmark. I skogsvårdslagen med tillhörande föreskrifter stadgas vidare att skogliga åtgärder som avverkning och plantering inom särskilt skyddsvärda områden skall ske med beaktande av natur- och kulturmiljön. Exempel på sådana områden är gamla ängs- och hagmarker i anslutning till bebyggelse. Här anvisas också att särskild hänsyn skall tas i närheten av fornlämningar och andra kulturminnen.

I de kulturpräglade hagmarksskogarna utgör ofta lövskogarna karakteristiska och värdefulla inslag. Instiftandet av en särskild ädellövskogslag betonar att det finns starka skäl att utveckla hänsynsansvaret och att ägna större uppmärksamhet åt lövskogarnas framtid och behovet av särskilda skyddsåtgärder.

Över 90 % av skogarna i Svenljunga kommun ägs och brukas av enskilda eller av bolag. Rådgivning till skogsbrukare är därför ett viktigt medel för att stimulera skogsägarna att bedriva skogsbruk i linje med hänsynsreglerna i lagar och förordningar. Samråd och information föreslås i första hand ske i samband med skogsbruksplaneringen och avverkningsanmälningar och vid fördelning av ekonomiskt stöd till skogsbruket.

För att utveckla hänsynstagandet till de kulturhistoriska intressena i skogsmarken bör

- * skogsvårdsstyrelsen och länsstyrelsen i samarbete öka insatserna för information till brukare så att de kulturhistoriska intressena i miljön kan bevaras samtidigt som skogsbrukets produktionsförmåga kan bibehållas och stärkas
- * länsstyrelsen i samarbetet med skogsvårdsstyrelsen i ökad utsträckning samordna insatserna för inventering, urval och planering i skogsbruket
- * länsstyrelsen som underlag för den av statsmakterna beslutade översiktliga skogsinventeringen redovisa de kulturhistoriskt skyddsvärda intressena i odlingsbygden och de lågproducerande skogsmarkerna
- * kommunen i sin översiktliga markanvändningsplanering och tillståndsprövning uppmärksamma och beakta landskapsbild och värdefulla kulturlandskap.

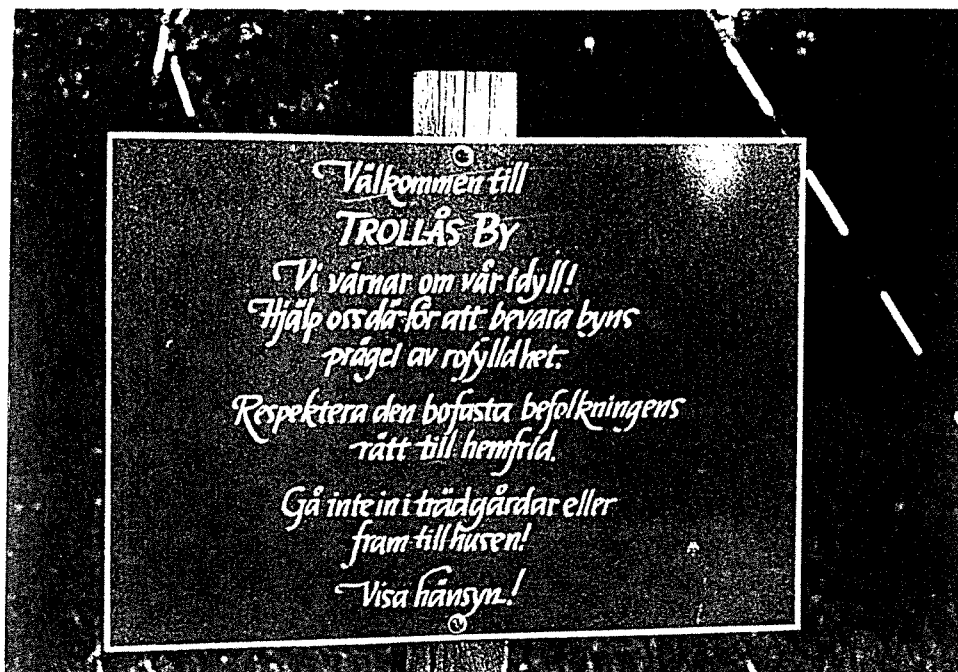
Kultur – turism

1800-talets nya kommunikationsmedel med ångbåtar och järnvägar ökade möjligheterna att resa och kan därmed ses som förutsättning för en egentlig turism. 1885 bildades Svenska turistföreningen, som från början framför allt intresserade sig för att öppna Norrlands inland och fjällvärlden för besökare. Men också vissa syd- och mellansvenska trakter upptäcktes tidigt ur turistsynpunkt, bl.a. Göta kanal, som redan på 1860-talet lade allt större vikt vid turisttrafiken. Den tidiga turismen var inriktad på en välbeställd borgerlig publik, oftast bosatt i städerna. Mer demokratisk blev turismen när den lagstadgade tvåveckorssemestern kom till 1938 och när Svenska turistföreningen 1933 började anordna vandrarhem för det starkt ökade antalet cykelsemestrare. I takt med bättre ekonomiska förhållanden, kortare arbetstid, längre semester och utveckling av privatbilismen har sedan antalet turister successivt ökat i landet.

Turismen har under efterkrigstiden vuxit i tämligen oorganiserade former, vilket gjort den svåröverskådlig och osäker att statistiskt beräkna. Helt klart är att turismen i landet har haft en stark utveckling under det senaste årtiondet. Enligt prognoser från Sveriges Turistråd kommer denna ökning att fortsätta i en takt med 8–10 % per år den närmaste tiden. Det är i första hand antalet utländska besökare som ökar och man beräknar att dessa idag utgör ca 1/4 av totala antalet turister. Den svenska turistbranschen sysselsätter omkring 100.000 personer årligen. På många håll upplevs turistnäringen som komplement och i viss mån ersättning för vikande arbetstillfällen inom traditionella basnäringar som jord- och skogsbruk, industri m.m. Man ser också turismen som en inkomstkälla, som kan ge viktiga tillskott i olika servicenäringars lönsamhet i glesbygden.

I takt med allt fler turister ökar efterfrågan och kraven på attraktioner och sevärdheter. Den stora gruppen utländska besökare ställer särskilda krav på marknadsföring, service och mottagning. Redan tidigt inriktades turismen på både natur och kultur, vilket framgår bl.a. av de "vägvisare" för resande som givits ut. Fasta fornlämningar, kyrkor, slott och herrgårdar har under årens lopp lockat besökare. Under senare år har dock en breddning av utbudet skett genom att också mer vardagliga kulturyttringar som exempelvis arbetslivets miljöer i form av industriminnen fångat turisternas uppmärksamhet. Också hembygdsgårdarnas allmogeminnen med bygde- och arbetarspel, folkdans och spelmansstämmor har fått ett visst uppsving.

Kulturmiljövården och turismen har i mångt och mycket en gemensam syn på de kulturhistoriska monumenten och möjligheterna att nyttja dem. Både lokalt och regionalt förs fortlöpande diskussioner kring ett ökat samarbete mellan kultur och turism för att ge turistutbudet en större variation och ett mer intressant innehåll. Ur kulturminnesvårdens synpunkt kan turistiska satsningar betyda ökade resurser för att göra kulturarvet levande och bredda intresset och ökat förståelsen och respekten för våra kulturminnen och deras värde samt öka möjligheterna att nå ut till en ny och större publik. Indirekt kan detta också leda till en allmänt ökande vilja att bevara och vårda det svenska kulturarvet.

Det är av största vikt att turistsatsningar inom värdefulla och känsliga miljöer tar hänsyn såväl till de befintliga kulturhistoriska värdena som till de boende inom området.

Den gemensamma synen mellan kulturminnesvård och turism till trots är det dock inte självklart att bevarandemålet är helt förenligt med en turistisk utveckling. En oplanerat stor besöksfrekvens i t.ex. botaniskt präglade kulturmiljöer och områden med hållristningar kan ge förslitningseffekter som hotar de vetenskapliga värdena. Likaså kan långt drivna kommersialiseringskrav leda till att områdets karaktärsdrag och provinsiella särart försvinner. Det är väsentligt att autenticiteten får finnas kvar så att levandegörandet av de kulturhistoriska miljöerna och objekten sker med historisk förankring och med hänsynstagande till de kulturhistoriskt framvuxna värdena. Det ses som värdefullt att samhällets turistpolitik också ges en kulturpolitisk målsättning både på statlig och kommunal nivå.

För att öka intresset och förståelsen för kulturarvet bör

- * den kommunala turistpolitiken ges en kulturpolitisk målsättning
- * samordning ske mellan länsstyrelsen, kommunen och länsmuseet beträffande de kulturhistoriska turistmålen
- * turistiska satsningar inom kulturhistoriskt värdefulla områden ske med historisk förankring och hänsynstagande till befintliga kulturhistoriska värden.

Fornlämningar

Vården av fornlämningsmiljön och kulturlandskapet bedrivs i syfte att förhindra igenväxning och skadegörelse på fornlämningar men också för att göra "fortiden" känd och tillgänglig för allmänheten. Vården sammanfaller delvis med den allmänna naturvårdens målsättningar, vars ambitioner sträcker sig över att genom särskilda åtgärder hålla odlingslandskapet öppet men också att restaurera och vårda delar av det gamla bondelandskapet.

Fornvården i Älvsborgs län påbörjades i slutet av 1950-talet på ett begränsat urval fornlämningsmiljöer. Områdena vårdades tidigare i huvudsak som statliga beredskapsarbeten genom skogsvårdsstyrelsen. Sedan AMS-medlen för fornvården i det närmaste upphörde år 1986 har riksantikvarieämbetet i samarbete med länsmuseum och länsstyrelsen verkat aktivt för att överföra huvudmannaskapet från länsstyrelsen till kommunerna för en fortsatt vård av de påbörjade objekten som för närvarande uppgår till drygt 200 stycken. Av länets 18 kommuner har Dals-Ed, Vänersborg, Trollhättan, Alingsås, Borås, Svenljunga och Mark idag övertagit vården med bistånd ifrån riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetets vårdsektion upprättar åtgärds- och skötselplaner men länsmuseum svarar för skyltning och information. För vården av landskapsbilden och det särpräglade kulturlandskapet står länsstyrelsen genom miljövårdsenheten som huvudman.

Odlingslandskapet

– Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet – NOLA-projektet

*NOLA-projektets symbol, tecknad
av Nils Forshed.*

Den pågående förändringen av jordbruket medför att den tidigare varierade blandningen av markslag i odlingslandskapet med åker, ängs- och hagmarker ersätts av ett åker- och skogslandskap. Detta leder till att de mest art- och individrika växt- och djursamhällena i svensk natur, de naturliga fodermarkerna, är starkt hotade. Slätterängarna är, med några undantag, helt borta och av de ogödslade, naturliga betesmarkerna återstår endast rester. Många växt- och djurarter, som är bundna till dessa naturtyper är på väg att utrotas. Dessa markslag är också av stort kulturhistoriskt intresse. Det är därför en mycket angelägen natur- och kulturvårdsåtgärd att bevara åtminstone ett urval av sådan naturlig gräsbärande mark.

Naturvårdsverket har fått ett anslag – NOLA – för att stödja brukare som är beredda att hävda ängs- och betesmarker. Med hänsyn till de kulturhistoriska intressena skall samråd ske med riksantikvarieämbetet. Verksamheten har lagts upp som ett samarbetsprojekt med berörda myndigheter och organisationer inom jord- och skogsbruk samt med naturskydds- och hembygdsorganisationer. Anslaget fördelas av naturvårdsverket till länsstyrelserna som beslutar om stöd till brukaren eller den som åtagit sig skötseln av ett objekt. Kommunal medverkan, såväl ekonomiskt som organisatoriskt, eftersträvas liksom samordning med andra stödformer och åtgärder som kan påverka odlingslandskapet. Stöd kan utgå till t.ex. stängsel och röjning eller till årlig hävd genom slåtter eller bete.

Villkoren för erhållande av stöd är att angivet område sköts enligt av brukaren och länsstyrelsen godkänt skriftligt avtal. Detta omfattar normalt 5 år.

Stöd till bevarande av odlingslandskapets kulturvärden (NOLA)

Riksantikvarieämbetet har erhållit ett anslag för "**vård och säkerställande av värdefulla miljöer i kulturlandskapet**". Då det inte går att dra någon fast gräns mellan kulturlandskapets kulturvärden och dess naturvärden måste de aktuella insatserna ses som en gemensam angelägenhet för kulturmiljövården och naturvården. Medlen är ämnade för ambitionshöjningar i områden med både natur- och kulturhistoriskt intresse som redan har sådant skydd enligt NVL att värden är garanterad framåt i tiden. Därmed menas områden i odlingslandskapet där naturvården har svårt att med sina anslag finansiera kulturminnesvårdens särskilda intressen. Såväl jordbruks- och betes- som skogsmark kan komma ifråga. Det kulturmiljövården bör stötta i dessa områden är företeelser som tydliggör det ekologiska sambandet mellan människa och natur uttryckt i exempelvis ängslador, fågator och gränsmarkeringar. En förutsättning för bidrag är att allmänheten på lämpligt sätt informeras om kulturvärdena på de valda platserna och att denna information finns på plats redan när arbetena påbörjas.

Det nya anslaget skall även användas till kostnader som kan uppstå i samband med förordnanden enligt naturvårdslagen i de fall sådana förordnanden tillkommer för att tillgodose kulturminnesvårdens särskilda behov. Här avses såväl nya förordnanden som bearbetning av redan gällande.

Ovanstående utesluter emellertid inte att det i speciella fall kan det också vara möjligt att anslå medel till åtgärder som liknar naturvårdens NOLA-bidrag, dvs stöd till brukare av kulturhistoriskt värdefull mark som ej har skydd enligt naturvårdslagen.

Medlen bör i första hand utnyttjas för att vidmakthålla värden som utgör riksintresse för kulturminnesvården enligt naturresurslagen. De avses ej användas till administration eller utbildning. Det är angeläget att en samordning med den existerande fornvården eftersträvas för att uppnå största möjliga effekt.

Det nya anslaget kan sammanfattningsvis användas till:

1. Skötselplanering
2. Bidrag till vårdinsatser av engångskaraktär
3. Löpande vård och förvaltning
4. Inträngsersättningar o dyl
5. Information.

Säkerställande av de områden som erhåller bidrag skall främst ske genom naturvårdens lagstiftning eller genom avtal med förvaltare/brukare. Ansökan ställs till kulturmiljöenheten på länsstyrelsen som samråder med länsstyrelsens miljövårdsenhet. Handlingarna översänds därefter till Riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning för beslut. Riksantikvarieämbetet har vidare avsatt en mindre del av anslaget till ett generellt bidrag i form av en "länsfatt" att användas till direkta åtgärder i länet. Ansökningshandlingarna bör innehålla en grundlig kulturhistorisk analys som bl.a. bygger upp en genomgång av äldre lantmäterimaterial, redogörelse för medlens användning och utvärdering samt kortfattad ekonomisk redovisning. Bidragen sänds ut snarast möjligt efter det att beslut fattats.

Lagar till skydd för natur- och kulturmiljön

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarandesyfte motsvarar i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovsprövningen. Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I den kommunala planeringen medger den nya plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodoses i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser.

Byggnadsnämnderna har vidare fått en aktivare roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej och därvid möjlighet att rådgöra med byggnadsnämnden. Även genom Naturresursplanen (NRL) som infördes den 1/7 1987 har kommunens ansvar ökat betydligt vad gäller utformningen av den lokala miljön som att tillgodose kulturminnesvårdens intressen.

Kulturminneslagen (KML) som infördes 1/1 1989 är en speciallagstiftning där skyddet inriktas främst på de mest omistliga inslagen i det materiella kulturarvet. Lagen behandlar fornminnen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål. Till kulturminnesvårdens specialförfattningar hör även "Kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet" där skyddet av "statliga byggnadsminnen" regleras.

Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10, omtryckt 1987:246) innehåller bestämmelser angående marks användning för bebyggelse, vilket skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom översiktlig planering och den närmare regleringen i detaljplan eller områdesbestämmelser.

Såväl i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt

11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl.a. "verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö" och "lämna råd och upplysningar i frågor som rör nämndens verksamhet".

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått "från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara". De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap. Krav på byggnader m m

PBL 3:1

1 § "Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämpligt för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan".

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivningen än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st och 39 § 1 st). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i alldagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättsverkan åt kommunernas krav vid särskilt värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

PBL 3:10

10 § "Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara".

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t.ex. goda rumssamband eller karaktäristiska rumsvolymer bör bevaras. Kakelugnar, skåpsnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar dvs även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

PBL 3:12 12 § "Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas".

PBL 3:12 utvidgar tioende paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovsplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär dock att fastighetsägare som kommer i kläm pga skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

PBL 3:13

13 § "...Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras".

Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § "Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen...".

Kommunens översiktliga bevarandecambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturminnesvård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § "...Vid tillbyggnad som kräver bygglov eller vid ombyggnad skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i skäligen utsträckning".

17 § "Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick ... Byggnadsnämnden kan besluta att plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras..."

4 kap. Översiktsplan

1 § "I översiktsplanen skall redovisas allmänna intressen som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Av planen skall framgå 1. grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden samt i fråga om tillkomst, förändring och bevarande av bebyggelse, hur kommunen avser att tillgodose riksintressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m".

I översiktsplanen ges riktlinjer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande

beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bl.a. mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har riktlinjerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa riktlinjer stor betydelse för att förverkliga målet att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastighetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd om hur dessa kvaliteter kan tas till vara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering. Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap. Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § "Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för... bebyggelse som skall förändras eller bevaras, om regleringen behöver ske i ett sammanhang....".

2 § "Vid utformningen av en detaljplan skall skälig hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderäts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande....".

7 § I detaljplan får "meddelas bestämmelser om... placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid.... skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och rivningsförbud för sådana byggnader får meddelas".

16 § "För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås....".

Detaljplan

I en detaljplan betyder bestämmelser om byggnadsrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckningen "Q" med tillhörande reservatsbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljöhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skraddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållanden och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q= värdefull miljö. Med q kombinerat med index q1, q2 etc kan rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q-kulturresevat betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, värdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgivningen. Markanvändningen Q = kulturresevat innebär inte automatiskt ett rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stöd av 8 kap 16 §. Om ett absolut **rivningsförbud** skall gälla behöver q1 = rivningsförbud läggas till.

Normalt erfordras inte bygglov för att färga om byggnader, byta fasadmaterial eller taktäckningsmaterial, andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre eller rivning. Inom detaljplanerat område kan tillståndsplikt för sådana åtgärder införas liksom skyldighet att söka marklov för schakting, fyllning och trädfällning. För byggnader eller samlad bebyggelse med särskilt stort bevarandevärde kan bygglovsplikten utökas att gälla även underhållsåtgärder.

För att säkerställa översiktsplanens bevarandesyften kan det i många fall vara naturligt att omsätta planens riktlinjer till ganska detaljerade bestämmelser om byggnadernas placering, utformning och utförande. Detaljplanen medger också andra preciseringar av bevarandeintressena i miljön såsom parker, gator, torg och andra allmänna platser.

Kommunen kan också meddela skyddsbestämmelser för särskilt värdefull bebyggelse och på så sätt ge samma slags skydd som länsstyrelsens beslut beträffande byggnadsminnen. Genom skyddsbestämmelserna kan kommunen införa ett permanent förbud mot rivning av kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull bebyggelse liksom bestämmelser hur de ska underhållas. Bestämmelserna kan avse både en byggnads yttre och inre. Detaljplanen är bindande och har en genomförandetid på minst 5 och högst 15 år.

Områdesbestämmelser

Områdesbestämmelser ska kommunen kunna anta för att säkerställa syftet med översiktsplanen eller för att tillgodose ett nationellt intresse enligt naturresurslagen. Områdesbestämmelser gäller dock inte områden med detaljplan. I de flesta fall kräver ett område där stadsfömyelse är aktuell vanligen den mer fullständiga reglering som en detaljplan kan ge men i sådana lägen där bindande bestämmelser behövs endast i några få avseende kan områdesbestämmelser vara användbara.

För att säkerställa bevarandeintressena kan kommunen genom områdesbestämmelser liksom för detaljplaner utvidga den tillståndsplikt som normalt gäller t.ex. för att färga om byggnader, byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. Hit hör även att bygglovplikt kan införas för jordbrukets och liknande näringars ekonomibyggnader, också rivning, underhållsåtgärder, schakting, fyllning och trädfällning kan lovpliktigas inom dessa områden.

Även byggnaders placering, utformning och utförande samt andra betydelsefulla inslag i miljön som parker, gator, torg och andra allmänna platser kan omfattas av områdesbestämmelser. I likhet med vad som gäller för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller byggnadsmiljöer.

8 kap. Bygglov, rivningslov och marklov

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller bl.a

3 § "I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader som avsevärt påverkar deras yttre utseende, ...".

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att " ... färga om byggnader inom områden med detaljplan, om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt". Kommunen får dock enligt 6 § "för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att ... inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader, ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §".

8 § "Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader eller delar av byggnader, om inte annat har bestämts i planen ...".

9 § "... Kommunen får i detaljplan besluta att marklov krävs för trädfällning ...".

16 § "ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde".

Plan- och byggförordning

Plan- och byggförordningen (SFS 1987:383) innehåller föreskrifter för tillämpningen av plan- och bygglagen.

Detaljplaneanvisningar

Statens planverks detaljplanebestämmelser 1976 har ersatts med Boken om detaljplan och områdesbestämmelser 1987 med stöd av plan- och byggförordningen.

Riktlinjer för tillämpning vid planläggning ges i statens planverks detaljplaneanvisningar, 1987 ersatta med Boken om detaljplan och områdesbestämmelser, där följande redovisning ges beträffande värdefulla byggnader och områden.

För att bevara de i programmet utpekade särskilt värdefulla miljöerna i kommunen bör

- * de som en minsta åtgärd arbetas in i den kommunala översiktsplanen och förses med riktlinjer. Riktlinjerna bör innehålla anvisningar dels om hur den allmänna lämplighetsprövningen bör ske, dels byggnaders utformning och anpassning till landskapsbild och befintlig miljö
- * vid detaljplanläggning eller omarbetning av befintliga planer hänsyn så långt möjligt tas till enskilda objekt och miljöers kulturhistoriska värde

- * detaljplaner, som upprättas i syfte att motverka oönskade förändringar innehålla anvisningar om hur bebyggelsemiljön ska utformas
- * områdesbestämmelser utarbetas för områden av nationellt eller regionalt intresse.

Kulturminneslagen (KML) SFS 1988:950

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "kulturminneslagen". Därmed upphävs de tidigare lagarna:

- a) lagen (1942:350) om fornminnen
- b) lagen (1960:690) om byggnadsminnen
- c) lagen (1985:11049) om skydd för utförelse av vissa äldre kulturföremål.

1 kap. 1 §

I kulturminneslagens inledande bestämmelser slås fast att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvar för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att "Kommunernas ansvar för kulturmiljövården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL" samt "Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvården som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap denna lag, ändå har sitt värde".

2 kap. Fornminnen

1 § "Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna".

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. resta stenar samt stenar och bergytter med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättskipning, kult. handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,

6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult".

2 § "Till en fast fornlämning hör ett så stort område på mark eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde".

6 § "Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, planering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning".

7 § "Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning".

9 § "Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning".

10 § "Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen".

12 § "Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen".

2 kap. behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap. Byggnadsminnen

(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistorisk värde". "Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag".

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat av såväl bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, allér, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i frågor om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § "När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom **skyddsföreskrifter** ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras".

3 § "Skyddsföreskrifterna skall så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål".

4 § "Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom **ansökan** eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ".

Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas.

5 § "Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning medela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader för varje gång".

6 § "Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälningen kom in dit avgöras om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det".

Paragraferna 10–21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävanden
- ansvarsbestämmelser m m
- överklaganden m m.

(Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till över 500 st, varav drygt 30 st inom Älvsborgs län).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

Bestämmelserna i kapitlet skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser.

5 kap. Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

Föreskrifter angående statliga byggnadsminnen

I Kulturminneslagen 3 kap. rörande Byggnadsminnen står att "I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket" 1 § " och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten, skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag".

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) uppgår i landet för närvarande till ca 300 stycken. I Älvsborgs län finns 3 stycken: Länsresidenset i Vänersborg, Forstena gård i Västra Tunhems socken, Vänersborgs kommun och Järnvägsstationen i Borås.

Byggnaderna skyddas för närvarande av "kungörelse med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet". Föreskrifterna kommer inom en snar framtid att omarbetas.

Naturresurslagen (NRL)

Hushållningsregler finns i 2 och 3 kapitlet NRL. I 2 kapitlet redovisas allmänna hushållningsregler om mark- och vattenområden som **så långt möjligt** skall skyddas och sådana områden som **skall skyddas** (riksintressen). I NRL 2:4 slås fast att jord- och skogsbruksmark bara får användas för bebyggelse och anläggningar då det gäller väsentliga samhällsintressen, som inte kan tillgodoses tillfredsställande på annan mark.

I NRL 2:6 nämns härvid mark- och vattenområden som har betydelse från allmän synpunkt på grund av områdenas naturvärden eller **kulturvärden** eller med hänsyn till friluftslivet. Behovet av områden för friluftsliv i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som omfattas av NRL 2:5–9 kan vara så värdefulla för dessa ändamål att de bedöms vara **riksintressen**. I sådana fall är grundkravet att de skall skyddas och att staten får möjlighet att ingripa om så inte sker.

Naturvårdslagen (NVL)

1 § Allmän hänsynsparagraf. Om en åtgärd kan skada naturen skall åtgärder vidtas för att motverka eller begränsa skadan.

7 § Naturreservat. Skyddsföreskrifter, som varierar beroende på vad som är skyddsvärt.

14 § Fredning av hotade djur och växter. Pågående markanvändning får inte avsevärt försvåras men långtgående hänsyn bör tas.

15 § Strandskydd. Regler för att trygga allmänhetens tillgång till bad och friluftsliv vid vatten.

18 § Länsstyrelsens tillstånd krävs för bl a matjords- eller grustäkt. Husbehovstäkt är undantagen från tillståndsplikt. Tillståndsplikt även för markavvattning (rörläggning m m).

19 § Naturvårdsområde. Speciella skyddsföreskrifter gäller. Pågående markanvändning får inte försvåras avsevärt.

20 § Arbetsföretag som kan komma att väsentligt ändra naturmiljön skall föregås av samråd med länsstyrelsen. Ex skyddsdikning av skogsmark och vissa rensningsåtgärder i vattendrag.

21 § Ägaren till förfallna byggnader som förfular naturmiljön i väsentlig mån kan föreläggas att riva eller sätta byggnaderna i stand.

Naturvårdslagen är ett användbart instrument för att trygga naturmiljöer av intresse för kulturminnesvården. Detta kan gälla försvinnande landskapspartier som präglas genom odling och hävd innefattande gamla slätterängar och betesmarker, men också öppen bygd man inte vill låta växa igen. Det kan också vara fråga om att begränsa arbetsföretag som inte kräver bygglov men som kan innebära negativa ingrepp i natur- och kulturmiljön. Dit räknas åtgärder som täktverksamhet, kalavverkning, plantering av skog på inägomark, borttagande av stenmurar och odlingsrösen samt oönskade förändringar av värdefulla byggnader.

Skötsellagen

Grundstadganden: Jordbruksmark som är lämplig för jordbruksproduktion skall brukas så att markens produktionsförmåga tas till vara på ett ändamålsenligt sätt. Nedläggning kräver tillstånd.

6 §a Vid skötsel av jordbruksmark och vid annan markanvändning i jordbruk skall hänsyn tas till naturvårdens intressen.

Skogsvårdslagen

1 § Vid skötsel av skogsmark skall hänsyn tas till naturvården och andra allmänna intressen.

21 § Detaljerade föreskrifter angående den hänsyn som ska tas till naturvården och andra allmänna intressen.

Ädellövskogslagen

1 § Syftar till att bevara landets ädellövskogar för framtiden.

2 § Ädla lövträd: alm, ask, avenbok, bok, ek, fågelbär, lind och lönn.

3 § Med ädellövskog avses i vårt län skogsbestånd som utgörs av lövträd till minst 70 % och av ädla lövträd till minst 50 % och vars areal är minst 0,5 ha. Vissa trädbestånd på betesmarken kan också bli klassade som ädellövskog.

5 § På mark med ädellövskog skall det även i fortsättningen växa ädla lövträd om inte länsstyrelsen medger annat.

7 § För slutavverkning av ädellövskog krävs skogsvårdsstyrelsens tillstånd.

Vattenlagen

1 kap 1 § Här framhäves vattnet som en gemensam naturtillgång. Samhällsintressen, bevarandeintressen och sparsamhetskrav markeras.

3 kap 1 § Ett vattenföretag får inte strida mot fastställda regler för markanvändning t.ex. naturvårdsreservat, naturvårdsområden, naturvårdsplaner.

4 kap 1 § Tillstånd krävs för vattenföretag. Avvägningen mellan t.ex. jordbruks- och naturvårdsintressena görs antingen vid s.k. laga förrättning (vid t.ex. dikning och invallning) eller i vattendomstol (vid t.ex. ansökan om tillstånd till vattenuttag för jordbruksbevattning).

4 kap 2–3 § Tillstånd behövs inte för:

- täckdikning
- rensning/underhåll
- husbehovsvattentäkt
- företag där det är uppenbart att varken enskilda eller allmänna intressen.

Miljöskyddslagen

39 § Om det blir olägenheter genom s.k. miljöfarlig verksamhet, dit även viss djurhållning räknas, kan länsstyrelsen utfärda tvingande råd om nödvändiga förbättringar.

EKONOMISKA STÖDFORMER

Upprustning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefulla byggnader finns det vissa möjligheter att få ekonomiska bidrag.

Tidigare fanns det även möjligheter att få statliga lån med en lägre ränta vid ombyggnad av kulturhistoriska byggnader.

Från och med 1 januari 1992 har den möjligheten försvunnit och idag sker all lånegivning på den allmänna marknaden. Staten kan dock ge stöd i form av räntebidrag.

För ytterligare information vad som gäller just nu bör man vända sig till länsantikvarien, länsmuseet eller länsbostadsnämnden.

Ombyggnad med förhöjt bidragunderlag och tilläggs lån

Till byggnader som är av betydande kulturhistoriskt värde kan ett förhöjt bidragsunderlag komma ifråga. En förutsättning för att erhålla detta är:

- * att byggnadens kulturhistoriska värde styrks av länsantikvarien vid länsstyrelsen
- * att det kulturhistoriska värdet bibehålles.

Bidraget är till för att täcka **extra kostnader** som ofta är förbundna med upprustning av äldre byggnader. Sådana extrakostnader kan uppkomma av tex omfattande hantverkarinsatser, specialbeställda byggnadsdelar och material, trång arbetsplats, hinder för rationella arbetsmetoder samt svåra skador i byggnaden.

Ett **förhöjt bidragsunderlag** kan ges vid upprustning av fristående byggnad eller byggnad som utgör ett betydelsefullt inslag i en kulturhistoriskt värdefull miljö. Hur stor höjningen av bidragsunderlaget blir begränsas i flerfamiljshus av att hyrorna inte får bli högre än normalt (ombyggnadskostnaden måste begränsas inom ramen för bruksvärdeshyran) och i småhus av att låneunderlaget inte får bli högre än fastighetsvärdet.

Ett statligt tilläggs lån kan ges med eller utan förhöjt bidragsunderlag.

Tilläggs lånet skall finansiera kostnader som inte täcks av bruksvärdeshyran eller som rimligen inte bör belasta låntagare i enfamiljshus. Tilläggs lån är endast avsett för ombyggnad av hus som förklarats för eller besitter så högt kulturhistoriskt värde att de kan förklaras för byggnadsminne enligt 3 kap i kulturminneslagen. Tilläggs lån kan även komma i fråga vid kostnadskrävande grundstärkningsåtgärder.

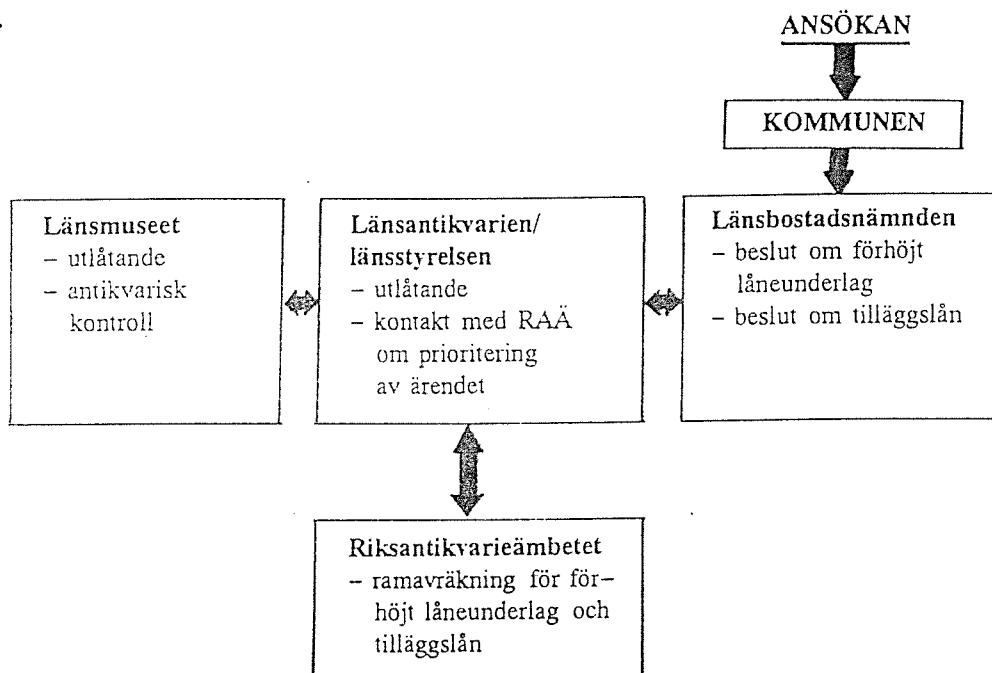
Tilläggs lånet är ränte- och amorteringsfritt de första 10 åren. Därefter skall lånet omprövas och i vissa fall kan det avskrivas.

Om man vill ansöka om förhöjt bidragsunderlag eller tilläggs lån skall ansökan innehålla

- bygglovhandlingar samt ansökningshandlingar för statliga bostadslån (gäller tilläggs lån)
- detaljerad redovisning av de åtgärder som förorsakar extra kostnader på grund av byggnadens kulturhistoriska värde
- uppmättningsritningar.

Till ansökningshandlingarna bör bifogas svart/vita fotografier av byggnaden och de delar av byggnaden som har samband med de extra kostnader som lånen avses täcka.

Ärendegången vid ansökan om förhöjt bidragsunderlag eller tilläggs lån framgår av följande figur.

För att se till att de åtgärder, som utgjort förutsättningen för en tillstyrkan från antikvarisk sida, utförs på rätt sätt skall en antikvarisk kontroll av ombyggnaden ske. Denna görs på ägarens bekostnad och är även den bidragsberättigad. Även i samband med slutbesiktningen kontrolleras dessa åtgärder varefter bidraget utbetalas. I slutbesiktningsprotokollet, eller som ett bifogat intyg skall den antikvariska kontrollanten intyga att ombyggnadsarbetena skett på ett tillfredsställande sätt. Protokollet sänds till länsbostadsnämnden.

Statsbidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse – SFS 1982:447

Vid vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan i vissa fall statliga bidrag utgå. riksantikvarieämbetets tillstyrkanderam för ändamålet uppgår fr o m 1989–90 till 32 miljoner kronor för hela landet. Av dessa tilldelas varje länsstyrelse 300 000 att fördela regionalt. De objekt som kan komma ifråga är:

- byggnadsverk i vid mening. Framför allt till byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s k överloppshus
- miljöbilden runt själva byggnaden ex parker. broar, gatubeläggning

- byggnader som är fasta fornlämningar enligt 2 kap kulturminneslagen
- museala byggnader på *ursprunglig plats*
- inredning, utsmyckningar
- arbeten som ej gäller ombyggnad av bostadshus t ex takomläggning.

Bidragsföreskrifterna säger att anläggningen skall vara av stort kulturhistoriskt värde sett ur:

- * riksperspektiv – byggnadsminne
 - statligt byggnadsminne
 - beläget inom en kulturhistorisk miljö som är av riksintresse

eller

- * regionalt perspektiv där bidrag endast kan utdelas om det i ansökan framgår att byggnaden kommer att bevaras för framtiden. RÅ och Statens historiska museer avgör i samband med prövningen av bidragsansökan om det planerade skyddet kan anses vara tillräckligt. Skydd kan ges i form av:

- byggnadsminnesförklaring
- planbestämmelser och andra kommunala beslut (Q-q-märkning samt q kompletterat med index, antaget bevarandeprogram, riktlinjer i översiktsplanen, rivningsförbud, saneringsprogram)
- tomträttsbestämmelser
- avtal vid köp

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana *överkostnader* kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig användning s k överloppshus eller
- bevarande av den omgivande miljöbilden eller
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion ex torn, veranda
- hänsynstagande till befintligt material t ex putsdekor, snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga t ex spån, skiffer, profilerade paneler
- särskild ytbehandling ex trätjära, kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga

- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan vid förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar.

Uppfyller man något av ovan angivna krav kan fastighetsägaren ansöka om bidrag till projekteringsarbetet. I ansökan skall då redovisas fastighetsbeteckning, lagfaren ägare samt beskrivning av objektet, avsikten med arbetet och dess omfattning. Förslag till åtgärder skall ha upprättats av fackman eller i samråd med länsantikvarien vid länsstyrelsen, länsmuseet eller motsvarande. Vidare skall i ansökan anges uppgift om tilltänkt konsult samt kostnad.

Bidrag utgår normalt inte om förhöjda bidragsunderlag/tilläggsålan beviljats/kan beviljas.

Den slutliga ansökan om bidrag skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av objektet
- förslag till åtgärder vilka utarbetats av fackman i samråd med länsantikvarien eller länsmuseet. Förslag skall innehålla tydliga beskrivningar och motiveringar av planerade åtgärder med angivande av material etc.
- övriga uppgifter av ekonomisk art som har betydelse för ärendet
- vilken typ av "skydd" som objektet kommer att ges (se bidragsförutsättningar)

Ansökan om bidrag ställs till riksantikvarieämbetet men ingives till länsstyrelsen som med eget yttrande efter samråd med länsmuseet, överlämnar ärendet till riksantikvarieämbetet för prövning. Riksantikvarieämbetet granskar ansökan och bedömer om den fyller kraven för bidrag och om ärendet är komplett. Man meddelar därefter sökanden skriftligen när ansökan kommer att prövas. Myndigheten tar upp inkomna bidragsansökningar till prövning två gånger under varje budgetår. Om särskilda skäl föreligger kan ansökan tas upp även vid andra tillfällen. Riksantikvarieämbetet meddelar sökanden fattat beslut i ärendet. I detta redovisas:

- om ansökan bifallits
- bidrags storlek
- om det planerade skyddet är tillräckligt
- normalt föreskrivs också att antikvarisk personal skall följa arbetena och i samband därmed lämna detaljanvisningar samt att avsyna och dokumentera arbetena
- under vilken tid bidraget står till förfogande

Till vården av objekt som är av riksintresse utgår som regel bidrag med högst 90 % av godkänd överkostnad. För övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse är motsvarande procentsats 50. Skäl att medge ett högre bidrag kan t ex vara att ägare är en förening eller stiftelse av ideell karaktär, som har till uppgift att på ursprunglig plats bevara byggnaden eller anläggningen.

LITTERATURFÖRTECKNING

Ahlström, G., Skaraborgs- och Sjuhäradsbygden. Till resenärens tjänst. Tänkt, talat och skrivet. Borås 1967.

Andersson, J., Boken om Kind. Uddebo 1930.

Arkeologi i Sverige 1982–83. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport RAÄ 1985:5.

Beckman, N., Vägar och städer i medeltidens Västergötland. Ett topografiskt–historiskt utkast. Göteborg 1923.

Broar i Älvsborgs län – en kulturhistorisk inventering 1979–1980 utförd av Sten Rathsmann. Etapp 3. Södra delen av länets västgötadel omfattande kommunerna Borås, Märk, Svenljunga, Tranemo och Ulricehamn. Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1980.

Byggnadsvård med bidrag och lån. Statligt stöd till vården av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: förordningar, föreskrifter och allmänna råd. Underrättelser från Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer 1983:4.

Fasta fornlämningar och förhistoriska miljöer 3. Översiktlig fornlämningsanalys, Älvsborgs län. Riksantikvarieämbetet Fornminnesinventeringen PM och arbetshandlingar 1981:18.

Furingsten, A. m fl, Från flintverkstad till processindustri. De första 9000 åren i Västsverige speglade ur UV Västs undersökningar 1968–80. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1984.

Hyenstrand, Å., Arkeologisk regionindelning av Sverige. Riksantikvarieämbetets arbetshandlingar. Stockholm 1979.

Kulturhistorisk byggnadsinventering nr 35. Svenljunga kommun 1985–1989. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1989.

Kulturminneslag – sammanförd och bearbetad lagstiftning om kulturminnen. Förslag av en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet. DsU 1987:9.

Kulturminnesvård nr 1 och 3, 1988. Information utgiven av riksantikvarieämbetet. 1988.

Känn Sjuhäradsbygden Del1. Arkeologi. Stiftelsen Känn Sjuhäradsbygden. Borås 1988.

Malmgren, E.E., Frälsegårdar i Sjuhäradsbygden. Ulricehamn. 1961.

Miljöer av större områden av betydelse för kulturminnesvården. Beskrivning till kartredovisning sammanställd inom riksantikvarieämbetet. Förarbeten för fysisk riksplanering. Underlagsmaterial nr 23. Civildepartementet. Stockholm 1973.

Natur i Älvsborgs län. Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg 1976.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Del VII:1 Kinds härad Norra delen. Stockholm 1919.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Del VII:2 Kinds härad Södra delen. Stockholm 1918.

Plan- och byggnadslagstiftningen. Kurskompendium januari 1987. Bostadsdepartementet, Kommunförbundet, Lantmäteriverket och Planverket. Stockholm 1987.

Strömforsbruk under 100 år. 1859–1959 A. Nylander. Jubileumsskrift 1959. Svenljunga.

Svensk författningssamling. Lag om ändring i lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser mm. SFS 1987:247.

Sveriges ruinskrifter Bd 5. Västergötlands ruinskrifter I Text. Granskade och tolkade av Hugo Junger och Elisabeth Svärdström 1940–70. Stockholm 1970.

Trollås by. Miljö av riksintresse för kulturminnesvården. Planeringsunderlag för säkerställande. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg 1981.

Västergötlands äldre historia, fakta och hypoteser, 12 inlägg i en aktuell debatt under redaktion av Göran Behre och Erik Wegraeus. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1985.

Västgöta–dal 1985/86. En årsbok från Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg 1986.

Österberg, E., Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter nordiska sjuårskriget. Lund 1971.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Vänersborg
Kulturmiljöenheten

Område av riksintresse för kulturminnesvård. Nr 57, 58, 59, 60, 61

Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Fornlämningsregistret
Kulturmiljöavdelningen

Utgående skrivelse 1988-07-04 "Ansökningar om stöd till bevarande av
odlingslandskapets kulturvärden"

Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg

Bildarkivet
Broinventeringen
Byggnadsinventeringen
Kyrkoinventeringen
Prästgårdsinventeringen
Topografiska arkivet

ADRESSLISTA

Svenljunga kommun
Torggatan 9
Box 201
512 01 Svenljunga

Svenljunga kommun
Brogatan 6

Svenljunga kommun
Kindsvägen 12

Älvsborgs länsmuseum
Box 38
462 21 Vänersborg
Tel: 0521 – 600 60

Länsstyrelsen i Älvsborgs län
462 82 Vänersborg
länsantikvarien
Tel: 0521 – 700 00

Lantbruksnämnden
Kungsgatan 17
Box 1147
462 28 Vänersborg
Tel: 0521 – 704 00

Skogsvårdsstyrelsen
Stora Brogatan 11–13
Box 343
501 06 Borås
Tel: 033 – 12 77 70

LRF Lantbrukarnas länsförbund
Kungsgatan 19
Box 287
462 23 Vänersborg
Tel: 0521 – 190 40

Byggnadskontor
Gatukontor
Kommunkansli
Kommunstyrelsen

Fastighetskontor

Miljö- och hälsoskyddskontor

Borås museum
Ramnaparken
502 65 Borås
Tel: 033 – 16 85 80

Planenheten
Kulturmiljöenheten –
Miljövårdsenheten

Lantbruksnämnden
Österlånggatan 47
502 32 Borås
Tel: 033 – 13 73 40

LRF Lantbrukarnas länsförbund
i södra Älvsborg
Slakthusgatan Gässlösa
502 51 Borås
Tel: 033 – 12 88 40

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel: 08 – 783 90 00

Byggnadsavdelningen
Fornminnesavdelningen
Kulturmiljöavdelningen

Riksantikvarieämbetet
UV Väst
Nygatan 11
434 01 Kungsbacka
Tel: 0300 – 141 59

Arkeologiska undersökningar

Hembygdsföreningar inom Svenljunga kommun

Hillareds Hembygdsförening
Göran Karlsson
Åsendal, Hillared
512 90 Svenljunga

Holsljunganejdens
hembygdsförening
Allan Svensson
Brunnarp, Holsljunga
510 60 Överlida

Håcksviks Hembygdsförening
Erik Larsson
Bäck
330 36 Burseryd

Kalvs Hembygdsförening
Tage Bengtsson
Hässelhult, Kalv
510 60 Överlida

Mårdaklevs Naturskyddsförening
Aina Nilsson
Box 25
510 62 Mårdaklev

Sexdrega Hembygdsförening
Ingemar Herngren
Källeredsvägen 6
512 77 Svenljunga

Svenljunga Hembygdsförening
Ingemar Jansson
Box 106
512 23 Svenljunga

Mjöbäcks Hembygdsförening
Fritz Johansson
Skogsholm, Mjöbäck
510 60 Överlida

Örsås Hembygdsförening
Arthur Jansson
Holm, Örsås
512 94 Svenljunga

Östra Frölunda
Hembygdsförening
Margaret Johansson
Hid yttre
510 60 Överlida

Revesjö Hembygdsförening
Carl David Myrhage
Pl. 3174 Axelfors
512 94 Svenljunga

Redslareds hembygdssällskap
Robert Olofsson
Kindsvägen 6
512 60 Svenljunga

